

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

19. YÜZYIL OSMANLI BATILILAŞMA DÖNEMİ
ERKEK GİYİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Gülnur Dilara EVLİYAOĞLU

İstanbul, 2019

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKSTİL TASARIMI ANASANAT DALI
TEKSTİL VE MODA TASARIMI SANAT DALI

19. YÜZYIL OSMANLI BATILILAŞMA DÖNEMİ
ERKEK GİYİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Gülnur Dilara EVLİYAOĞLU

Öğrenci No:

165583008

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Alev ÇIRPICI

İstanbul, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Projesi sunduğum “19. yüzyıl Osmanlı Batılılaşma Dönemi Erkek Giyimi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım .19.06.2019

Gölnur Dilara EVLİYAOĞLU

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

19.06.19

Enstitümüz *Tekstil Tasarım* Anasanat Dalı *Tekstil ve Moda Tasarımı* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **165583008** numaralı **Gölnur Dilara EVLİAYOĞLU**'nun "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**19.yy Osmanlı Batılılaşma Dönemi Erkek Giyimi**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 28/05/2019 tarih ve 2019/22 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Alev ÇİRPİCİ
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Prof. Hamdi UNAL
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Ayşe Gamze ÖNGEN
(Doğuş Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Gülnur Dilara EVLİYAĞLU
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Alev ÇIRPICI
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans/ 2019
Alanı : Tekstil Ve Moda Tasarımı
Anahtar Kelimeler : Osmanlı İmparatorluğu, Modern Osmanlı Erkek Giyimi, 19. yy Osmanlı Giyimi, Osmanlı Erkek Kıyafetleri.

ÖZ

19. YÜZYIL OSMANLI BATILILAŞMA DÖNEMİ ERKEK GİYİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda erkek kıyafetindeki modernizasyon süreci 1797 yılında kurulan Nizam-ı Cedid Ordusu ile başlamıştır. III. Selim Döneminde askeri alanda başlayan erkek kıyafetlerindeki batılılaşıma süreci, II. Mahmud Döneminde de devam etmiştir. 1829 yılında devlet memurları için yapılan kıyafet reformuyla erkek kıyafetindeki batılılaşıma süreci, askeri alandan idari bağlama ve ardından da doğal olarak sivil halka yansımıştır.

Bu doğrultuda ele aldığımız çalışmada 19. yüzyıl Osmanlı erkek kıyafetlerinin metodolojik kapsam aralığını II. Mahmud'un kıyafet reformu öncesi ve sonrası şeklinde iki bağlamda değerlendirilmiştir. Böylelikle 19. yy. Osmanlı erkek giyimi, iki ayrı dönemde ele alınmıştır. Temel metodoloji geleneksel ve batılı modern erkek giyimleri üzerinde iki ayrı dönemi değerlendirme şeklinde oluşmuştur. İki bölümden oluşan bu çalışmada ilk bölümde küresel bağlamda 19. yy. modernleşme süreci ve bu modernleşmenin Osmanlı İmparatorluğu'na yansıyan yönü ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Osmanlı erkek kıyafetlerinin karakteristik formları ele alınmıştır. Buna ilave olarak 19 yy. erkek giyimi 1829 öncesinde ve sonrasında değerlendirilmiştir. Bu kıyafetlerin kullanım alanı, genel şekilsel formu, işlevselliği ve tarihsel gelişimi derinlemesine analiz edilmiştir. Ayrıca, kullanılan 19. yy. Osmanlı erkek kıyafetlerini tamamlayıcı unsurları olan aksesuarlara yer verilmiştir. Tüm bunlarla birlikte 19. yy. erkek giyimindeki hâkim olan popüler kültür ve moda algısı da derinlemesine analiz edilmiştir.

Name and Surname : Gülnur Dilara EVLİYAÖĞLU
Supervisor : Dr. Assist. Prof. Alev ÇIRPICI
Degree and Date : Master / 2019
Major : Textile And Fashion Design
Keywords : Ottoman Empire, Modern Ottoman Men's Wear, 19th
Century Ottoman Clothing, Ottoman Men's Clothing.

ABSTRACT

19. CENTURY OTTOMAN WESTERNIZATION PERIOD MENSWEAR

The modernization process of men's clothing in the Ottoman Empire began in 1797 with the Nizam-ı Cedid Army. III. The process of westernization in men's clothing started in the period of Selim II, II. Mahmud continued in the period. In 1829, with the reform of clothes for civil servants, the process of westernization in men's clothing was reflected in the administrative linkage from the military area and then naturally in the civilian population.

In this study, we discussed the methodological scope of the 19th century Ottoman men's clothing. It was evaluated in two contexts before and after Mahmud's clothing reform. Thus, 19th century. Ottoman men's clothing was discussed in two separate periods. The basic methodology is composed of two separate periods on traditional and western modern men's clothing. In the first part of this study, which consists of two parts, in the global context of the 19th century. the modernization process and the aspect of this modernization reflected to the Ottoman Empire. In the second part, the characteristic forms of Ottoman men's clothing were discussed. In addition, 19 th century. men's clothing was evaluated before and after 1829. The usage area, general formal form, functionality and historical development of these clothes are analyzed in depth. Also used in the 19th century. Accessories are complementary elements of Ottoman men's clothing. With all these, 19th century. Popular culture and fashion perception in men's clothing were analyzed in depth.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
RESİMLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VE MODERNLEŞME

1.1. KÜRESEL BAĞLAMDA 19. YY. MODERNLEŞME SÜRECİ	6
1.2. 19. YY. OSMANLI BATILILAŞMA DÖNEMİ	7
1.2.1. Nizam-ı Cedid'in Kurulması.....	10
1.2.2. II. Mahmud Dönemi ve Islahatlar	12
1.2.3. Tanzimat Fermanı	14
1.2.4. Osmanlı Sosyal Yaşamında Popüler Fransız Kültürü	15
1.3. 19. YY. OSMANLI DEVLETİNDE SANAYİLEŞME VE TEKSTİL.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ERKEK KIYAFETLERİ

1.1. 19. YY. OSMANLI KIYAFETLERİNİN KARAKTERİSTİK

FORMLARI.....	25
1.1.1. Katman.....	36
1.1.2. Kıvrım (Dal)	38
1.1.3. Renk Kullanımı.....	38
1.1.4. Cezayir Kesimi	39
1.1.5. Başlık	40
1.1.6. Kuşak	44
1.1.7. Erkek Feracesi	44
1.1.8. Cübbe.....	44
1.1.9. Şalvar	45

1.2. 1829 ÖNCESİ ERKEK KIYAFETLERİ.....	46
1.2.1. Gömlek	46
1.2.2. Potur.....	49
1.2.3. Çakşır.....	50
1.2.4. Barata.....	51
1.2.5. Sarık.....	52
1.2.6. Kallavi.....	54
1.2.7. Kapanıça	55
1.2.8. Burnus (Maşlah)	55
1.2.9. Cepken	56
1.2.10. Camedan (Camadan)	59
1.2.11. Çorap.....	60
1.2.12. Kemer	61
1.2.13. Kaftanlar	64
1.2.14. Gayri Müslimlere Ait Kıyafetler	65
1.3. 1829 Sonrası Erkek Kıyafetleri.....	71
1.3.1. Modern Osmanlı Erkek Kıyafetlerinin Kalıpsal Yapısındaki Gelişim Süreci.....	72
1.3.1.1. Alafrangalaşma Ve Züppe Osmanlı Erkek Kimliği.....	72
1.3.1.2. Genç Osmanlılar (Jön Türkler)	74
1.3.1.3. Bıçkın (Kabadayı) Modası.....	75
1.3.2. Setire Pantolon ve Avrupai Pantolon.....	77
1.3.3. Fes.....	80
1.3.3.1. Mahmudiye Fesleri	81
1.3.3.2. Mecidiye Fesleri	82
1.3.3.3. Aziziye Fesleri	83
1.3.3.4. Hamidiye Fesleri.....	84
1.3.4. Redingot.....	84
1.3.5. Frenk Gömleği	85
1.3.6. Boyun Bağı	87
1.3.7. Yelek.....	90
1.3.8. Avniye & Palto	91

1.3.9. Elifi (Dar Kesim) Şalvar	93
1.3.10. Pelerinler	93
1.3.11. Makferlan	94
1.3.12. Alafranga Setre (İstanbulin)	95
1.3.13. Aksesuarlar	96
1.3.13.1. Çerçevesiz Asma Gözlükler	97
1.3.13.2. Köstekli Saat	98
1.3.13.3. Baston	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	104

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No.

Resim 1: II. Mahmud'un kıyafetleri kıyafet reformundan önce (solda) ve sonra (sağda)	17
Resim 2: 1828'de İstanbul/Kadırga'da kurulan fes, halı ve aba dokuması yapan, 1833'te Eyüp'e taşınan Feshane.	21
Resim 3: III. Selim'i selamlayan Nizam-ı Cedid Ordusu'nun geçiş alayı	26
Resim 4: Rütbelere göre Nizam-ı Cedid askerlerinin kıyafetleri	27
Resim 5: Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun 1829 kıyafet reformundan önceki elbiseleri	28
Resim 6: James Ellsworth DeKay'ın, 1831 reform sonrası Osmanlı sivil kıyafetlerini tasviri	30
Resim 7: Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun 1828 kıyafet reformundan sonraki elbiseleri	31
Resim 8: Kıyafet reformundan sonra II. Mahmud	32
Resim 9: Kadını özgür kılan Tanzimat fermanının ilanı karikatürü	33
Resim 10: 19. yüzyılın başlarına ait bir Osmanlı memuru tasviri	37
Resim 11: Cezayir kesimi modasını temsil eden kalyoncu asker.	40
Resim 12: Yöneticilere Göre Başlık Kullanımı: Baş vezir (1), Kazasker (2), Şeyhülislam (3), Kaptanıderya (4).	41
Resim 13: Dini Şahsiyetlere Göre Başlık Kullanımı: Müezzîn (1), Kalenderi (2), Bektaşî (3), Mevlevî (4).	41
Resim 14: Asker Gruplarına Göre Başlık Kullanımı: Yeniçeri (1), Levent (2), Yeni Tüfekçi(3), Kalyoncu (4).....	42
Resim 15: Çeşitli Meslek Gruplarına Göre Başlık Kullanımı: Soytarı (1), Müzisyen (2), Saka (sucu) (3), Solak (4), Aşçı (5), Berber (6).	42
Resim 16: Milliyete Göre Başlık Kullanımı: Arap (1), Tatar (2), Boşnak (3), Arnavut (4).	43
Resim 17: 19. yüzyılın ilk çeyreğine ait kırmızı çizgili bir gömlek modeli.	46
Resim 18: Düğmesiz içi içe geçen formdaki ön birleşme noktalarına sahip renkli bileklerinde fazlalık bulunan uzun kollu bir gömlek	47

Resim 19: Helali kumaştan yapılmış gömlek.....	48
Resim 20: 19. yüzyılın başlarında Selanik kökenli bir erkek çocuğun gömleği	49
Resim 21: 19. yüzyılın başlarında potur giyen askerler	50
Resim 22: 19. yüzyılın başlarından çakşır örneği	51
Resim 23: Barata takmış bostancı askerleri	52
Resim 24: Kıyafet reformu öncesi 19. yüzyıl sarıklarının dini oluşumlara göre dağılımı.....	53
Resim 25: Kıyafet reformundan önce II. Mahmud	53
Resim 26: II. Mahmud'un huzurunda kallavi takan sadrazam	54
Resim 27: II. Mahmud'un giydiği kolları ve yakaları kürk kapanıça	55
Resim 28: 19. yüzyılı başlarında burnus giyen kalyoncu askerler	56
Resim 29: Koltuk altları kapalı olan ve bilek hizası açık olan cepken	57
Resim 30: Kartal kollu cepken örneği önden, arkadan ve yandan detaylı görünüşü. 58	
Resim 31: Kartal kollu cepken giyen Osmanlı erkekleri.	58
Resim 32: 19. yüzyıla ait bir camadan	59
Resim 33: Topkapı envanterinde bulunan şalvara dikilmiş olan deri çorap örnekleri60	
Resim 34: 19. yüzyılda giyilen çorap örneği	61
Resim 35: 19. yüzyıl çift altın tokalı Osmanlı kalın bez kemerler.....	62
Resim 36: 19. yüzyıl gümüş telli bir kemer	62
Resim 37: 19. yüzyıl pirinç plaklı Osmanlı kemeri	63
Resim 38: III. Selim (solda) ve II. Mahmud'un (sağda) giydiği hilati kaftanlar	64
Resim 39: 1802 yılında tasvir edilen Yahudi (solda) ve Ermeni (sağda) kıyafetleri . 66	
Resim 40: 1820'li yıllara ait bir Rum leventlerin kıyafetleri	68
Resim 41: Karışık renkli ferace giymiş bir Rum (solda), Giritli Rum askerler (sağda)	69
Resim 42: Kıyafet reformundan önce Rum kıyafetleri	70
Resim 43: 19. yüzyılın ikinci yarısında Yahudi kıyafetleri	71
Resim 44: Molla Nasreddin Dergisi'nde Osmanlı modernleşme karikatürü	72
Resim 45: İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin Kurulması ve Jön Türkler'in Kıyafetleri 75	
Resim 46: 1890'lı yıllarda bir İstanbul Külhanbeyi (solda), bıçkın modası ile giyinmiş Fransız müzisyenlerin olduğu restoran afişi (sağda).	77

Resim 47: 19. yüzyılın son çeyreğinde giyilen geleneksel dallı şalvar (detay a), modern pantolon (detay b), elifi şalvar (detay c).	78
Resim 48: Setre pantolon temsili	79
Resim 49: Ahmet Vefik Paşa'nın giydiği setire pantolon (solda), sırayla Talat Paşa, Ahmet Rıza Bey, Enver Paşa'nın giydikleri avrupalı pantolonlar (sağda)	80
Resim 50: 19. yüzyılda kullanılan Osmanlı fes kalıpları	81
Resim 51: II. Mahmud'un taktığı abartılı püsküle sahip olan mahmudiye fesi	82
Resim 52: Sultan Abdülmecid'in ilk dönemde taktığı püsküllü fes (solda) ve Islahat Fermanı sonrası giydiği püskülü daha az fes (sağda)	82
Resim 53: Sultan Abdülaziz'in taktığı fesin önden ve yandan görünüşü	83
Resim 54: Sultan II. Abdülhamid'in taktığı fesler	84
Resim 55: Genel hatlarıyla redingot (solda), redingot giyen Ahmet Rıza Bey (sağda)	85
Resim 56: Frenk gömleğinin çıkarılabilen yakası	86
Resim 57: Ressam Şeker Ahmet Paşa'nın giydiği frenk gömleği	87
Resim 58: Abdülhak Hamit Tarhan, plastron boyun bağı	88
Resim 59: Recaizade Mahmud Ekrem'in (solda) ve Namık Kemal'in (sağda) takmış olduğu papyonlar	89
Resim 60: Geleneksel bir camedan (solda), 19. yüzyılın ikinci yarısında kahve satıcısı (sağda)	90
Resim 61: Kalust Sarkis Gülbenkian'ın iç içe geçmeli yeleği (solda) ve Abdülhak Hamit Tarhan'ın (sağda) giydiği standart formdaki ortalı yelek	91
Resim 62: Avniye giyen Hüseyin Avni Paşa (sağda) ve Sultan Abdülaziz (solda) ..	92
Resim 63: 19. yüzyılın son çeyreğinde elifi şalvar giyen bir Osmanlı sivili	93
Resim 64: II. Mahmud (solda), Sultan Abdülmecit (ortada), Mahmud Şevket Paşa ve Enver Paşa (sağda)	94
Resim 65: 19. yüzyılda giyilen modern makferlan temsili	95
Resim 66: Sivil istanbulin ve şeritli pantolon takımı (solda), daha sonraki bir dönemde devlet erkânına ait süslemeli istanbulin (sağda)	96
Resim 67: Abdülhak Hamit Tarhan'ın tek camlı gözlüğü (solda), Osman Hamdi Bey'in çift camlı gözlüğü (sağda)	97
Resim 68: Saat dükkânı önünde bekleyen bir saatçi	98

Resim 69: Mesire alanında bir grup Osmanlı erkeği ve kullanılan bastonlar	99
Resim 70: Bir grup Jön Türk ve kullanılan bastonlar	100

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	:	Adı Geçen Eser
a.g.m	:	Adı Geçen Makale
s	:	Sayı
ss	:	Sayfa Sayısı
vb	:	Ve Benzeri
vd	:	Ve Diğerleri
c.	:	Cilt
dia	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi

GİRİŞ

Sanayileşme ile birlikte Avrupa merkezli başlayan değişim süreci, sosyal hayatın akışı içerisinde hayatın her aşamasında birçok devinime sebep olmuştur. Bu değişim sürecinde en dikkat çeken sosyal olgu kırsaldan kentlere doğru gelişen göç olgusudur. Göçlerin hızlanmasıyla şehir yaşamının genişlemeye başlaması, beraberinde belirli bir yaşam ideasını oluşturmuştur. Bu çerçevede giyim-kuşam, sanat ve eğitim başta olmak üzere, her alanda 19. yüzyıl modernleşme süreci sosyal hayat olgularına şekil vermiştir.

Bunların en başında gelişim gösteren alan hiç şüphesiz kıyafetler olmuştur. Kıyafet bağlamındaki değişim süreci batıda daha erken dönemlerde başlarken, Osmanlı İmparatorluğu'nda III. Selim Döneminde başlamıştır. İmparatorluk'ta erkek kıyafetindeki değişim süreci, 1793'te kurulan Nizam-ı Cedid Ordusu ile birlikte başlamıştır. Yeni kurulan bu ordunun kıyafetleri, tam anlamıyla da olmasa Avrupai tarzda modernize edilmiştir. Böylelikle erkek kıyafetinin batılı anlamda ilk modernizasyonu askeri alanda olmuştur (Erdem, 2016: 20).

Osmanlı İmparatorluğu'nda erkek kıyafetini değerlendirmek için sosyolojik ve teolojik yaptırımlar önemli bir çerçevede yer almıştır. Din ve toplumsal normlar, erkek kıyafetinin temellerini şekillendiren en önemli unsurlar haline gelmiştir. 18. yüzyılın sonuna kadar bu unsurlar erkek kıyafetini şekillendirmeye devam etmiştir. Bu doğrultuda geleneksel bir çizgiye ulaşan Osmanlı erkek kıyafetlerinde renk, desen, kesim ve kullanılan kumaşlar sosyal statü içerisinde birçok anlam ifade etmiştir. Genel olarak bakıldığında bir kıyafetin görselliğinden yola çıkılarak o kıyafeti giyen bir Osmanlı erkek bireyi hakkında yaş, milliyet, dini mensubiyet, mezhep, siyasi makam, zenginlik ve meslek grupları gibi demografik faktörleri açıklamak mümkündür. Buradan hareketle de 1829 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel erkek kıyafetlerinin aslında bir imgesel dil oluşturduğu dikkat çekmiştir (Koca, 2012: 5).

Erkek kıyafetlerindeki imgesel dil, esasen Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyafet üzerindeki dini yaptırımları kontrol etme mekanizmasının güçlü olmasından ileri

gelmiştir. İmparatorluğun müdahalesiyle şekillenmiş bir çerçeve olarak karşımıza çıkan erkek kıyafetleri hakkında Fatih Dönemi'nden itibaren II. Mahmud Dönemine kadar birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Müslüman ve gayrimüslimlerin giymeleri yasak olan kıyafetler belirgin bir şekilde ifade edilerek dini bağlamda erkeğin mahremiyetini ortaya çıkaracak her türlü kıyafetin giyilmesi de kesin olarak yasaklanmıştır (Aysal, 2011: 10).

1829 yılı kıyafet reformuna gelene kadar Osmanlı erkek kıyafetlerindeki geleneksel kullanımlarda en çok dikkat çeken üst kıyafetler; ferace, cübbe, gömlek, kaftan ve bunların muadili kıyafetler olarak dikkat çekmiştir. Diğer alt erkek giyimi olarak şalvar, temel giyim unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. 18. yüzyılda kalyoncu (denizci) modasıyla ortaya çıkan çakşır ve poturlar, şalvara bir alternatif olarak geleneksel kıyafetler arasında yerini almıştır. Geleneksel erkek elbiselerinde kullanılan tamamlayıcı unsurlara bakıldığında ise kullanılan en önemli tekstil ürünleri başlıklar ve kemer niteliğindeki kuşaklar olmuştur (Uzunçarşılı, 1954: 223).

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde geleneksel erkek elbise kullanımı bu haldeyken 19. yüzyıl modernleşme sürecinde ortaya çıkan değişimler, tamamen askeri alandaki modernleşme politikasının bir neticesi olarak şekillenmiştir. Günlük yaşam kıyafetlerinden ve devlet erkânının tercih ettiği kıyafetlerden başlamak üzere, gelenek içerisinde kalıplaşmış kıyafet yapısı, 19. yüzyılın modernleşme yüzü ile birlikte belirgin bir farklılığa doğru gitmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu erkek kıyafetleri ele alındığında 19. yüzyılın modernleşmesinin değerlendirmesini II. Mahmud'un kıyafet devrimini esas alarak yapmak daha doğru bir kapsam aralığı olacaktır (Karagöz, 1995: 180).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme süreci II. Mahmud'a gelene kadar belli bir temel üzerine inşa edilmiştir. Bu temeller, III. Selim ile birlikte 18. yüzyılın son yıllarında başlamış olup, 1829'a kadar daha kısıtlı bir kapsamda da olsa ilerlemiştir. Bunlardan en çok dikkat çeken ise III. Selim'in modernizasyon çalışmalarında görülen yenilikçi inkılaplarıdır. Bu inkılapların başında Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulması gelmektedir. Batılılaşma alanında Osmanlı'da atılan ilk adımlar

Nizam-ı Cedid'in kurulması ile birlikte askeri alanda olmuştur. Yeni ordudaki erkek kıyafetlerinin değişim süreci, II. Mahmud'un kıyafet inkılabına kadar devam etmiştir (Agras, 2010: 55).

Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulması, askeri bağlamda bazı rahatsızlıkları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki askeri gücün ağırlığı Yeniçeri Ordusu üzerineydi. Yeni bir ordunun kurulması ile birlikte yeniçeri askerleri bu durumdan rahatsız olmuştur. Böylelikle zamanla Yeniçeri Ordusu'nun kaldırılacağı veya önemini yitireceği korkusu ile birçok muhalif duruşlar sergilenmiştir. III. Selim'in ardından II. Mahmud Döneminde de bu muhalif çizginin sergilenmesi ile birlikte hâlihazırdaki bu rahatsızlık, birçok isyanı beraberinde getirmiştir. Bunu en somut örneği III. Selim'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan Kabakçı Mustafa İsyanı'dır. Bu rahatsızlıklardan dolayı ordudaki erkek kıyafetlerinin tam olarak topluma entegre edilme süreci sekteye uğramıştır (Balevi, 2017: 90).

Kendi saltanatını güçlendirme adına yeniçerilerin ortadan kaldırılması kararına varan II. Mahmud, sert bir refleksle bu kararın arkasında durmuş ve gelenek içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük gücü olan Yeniçeri Ocağı'nı 1828 yılında kaldırmıştır. Bunun yerine III. Selim Döneminde kurulan Nizam-ı Cedid Ordusu'nu daha da modernize ederek "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" ordusunu kurmuştur. Bu gelişim sürecine bakıldığı zaman içerisinde ordudaki geleneksel kıyafetler, modern batılı kıyafetlerle modernize edilerek değiştirilmiştir (Şakul, 2005: 119).

19. yüzyılın başlarında gelişen askeri değişim süreci beraberinde günlük yaşamı da etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda erkek kıyafetlerinde genel olarak dini bir hâkimiyet söz konusu iken 1829'dan sonra bu kontrol mekanizması ortadan kalkmaya başlamıştır. Özellikle dini aidiyet, ırk gibi demografik faktörlerin imgesel kıyafetlerinde daha ılımlı bir refleks gelişirken 19. asrın ikinci yarısında ise bu imgesel kıyafetler tamamen ortadan kalkmıştır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki geleneksel erkek kıyafetindeki imgesel dil, 1829'un ardından işlevini yitirmeye başlamıştır (Beydilli, 2003: 355).

19. yy. ikinci yarısında modern dönem Osmanlı İmparatorluğu erkek kıyafetlerini değerlendirirken tam olarak kemikleşmiş bir yapıyı ortaya koymak yanlış olacaktır. Çünkü 1829'un ardından sosyal statü içerisinde geleneksel kıyafetlerin birçoğunun da kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte kaftan ve gösterişli başlıklar gibi geleneksel unsurları direk olarak yansıtan elbiselerin kullanımdan kalktığını da ifade etmek mümkündür (Özcan, 1995: 15).

Erkek kıyafetlerindeki Avrupalı tarzdaki gelişim süreci din ve toplumsal normlar ekseninde daima tartışılmalıdır. Buna rağmen II. Mahmud'un kararlı duruşu ile birlikte ilan edilen 1829 yılı kıyafet reformları, devlet memurlarından başlayarak kısa sürede sosyal yaşamın her alanına aksetmiştir. Bu dönemde erkek kıyafetinin modernleşme sembolü, kullanılan fesler üzerine olmuştur. Esasen ilk erkek kıyafetindeki modernizasyon başlangıcı da fes ile başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise bu reformların ilerleyişi tamamen batılı bir tarz kazanmıştır (İnce, 2017: 430).

Bu dönemde popüler kültür haline gelen erkek modası içerisindeki üst kıyafetlerine bakıldığında redingot, frenk gömleği, yelek, palto-avniyye, pelerin, makferlan, alafranga setre dikkat çekerken elifi şalvar ve frenk pantolonu gibi alt giyimler de modern Osmanlı erkek kıyafetlerinin kalıpsal yüzü olmuştur. Bu kıyafetlerin çokça tercih edilmesiyle toplumsal düzeyde çeşitli erkek tiplerinin de oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Bu tiplerin başında alaturka bloğunda yer alan "bıçkın tipi" ile alafranga bloğunda yer alan popüler Fransız kültürü tahakkümü altındaki "züppe tipi" dikkat çekmiştir (Gülbüz, 2018: 12).

Tüm bunlar ışığında çalışmanın kavramsal çerçevesi giriş ve sonuç kısmı haricinde iki bölüm üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölümde modernleşme süreci ele alınmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda modernleşmeye dair gelişmeler 18. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar olan süreç genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise Osmanlı erkek giyiminin geleneksel karakteristik unsurları olan katman, kıvrım, renk kullanımı ve Cezayir kesim modası derinlemesine incelenmiştir. Ardından 19. yüzyıl Osmanlı erkek giyimi, 1829 öncesinde ve sonrasında olacak şekilde tarihsel bir kapsam aralığında incelenmiştir.

Ayrıca, 1829 öncesinde gayrimüslimlerin giyim ve kuşamlarına derinlemesine yer verilmiştir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan görsel veriler; Osman Hamdi Bey ve Marie De Launay ait olan “*Elbise-i Osmaniye*”den, Reşat Ekrem Koçu’nun “*Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*”nden ve muhtelif internet sitelerinden temin edilmiştir. Ayrıca, 19. yy. ikinci yarısında dikkat çeken Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit Tarhan, Ahmet Mithat Efendi, Recaziade Mahmud Ekrem gibi edebi şahsiyetlerin eserlerinden konuyla ilgili veriler elde edilmiştir. Ayrıca, 19. yy. Osmanlı coğrafyasında bulunan batılı seyyah doktor James Ellsworth DeKay’a ait “*Sketches of Turkey in 1831 and 1832*” adlı hatıratından ilgili kısımlar deşifre edilmiştir. Dönemle ilgili resmi tarih bağlamında en önemli kroniklerden olan Cabi Ömer’e ait “*Cabi Tarihi (Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani)*” nden de konuyla ilgili kısımlarda destekleyici nitelikteki bilgiler aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI VE MODERNLEŞME

1.1. KÜRESEL BAĞLAMDA 19. YY. MODERNLEŞME SÜRECİ

Modernizm, aydınlanma ilkelerini esas alıp, bu ilkeleri toplumsal yapıya yansıtmayı amaç edinmiştir. Aydınlanmada ön planda olan akıl ve bilimdir. Bu doğrultuda aydınlanma: inanç karşısında bilgiyi, teoloji karşısında teknolojiyi ön plana çıkarmıştır.

Modernizm, küresel düzeyde ilk olarak Fransa’da ortaya çıkmıştır. Fransa’da işçi sınıfı ve öğrenci ayaklanmaları neticesinde ortaya çıkan bu akım, aydınları sol düşünceden uzaklaşmasına ve yeni bir akımın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Amaç, her alanda küreselleşmeye dönük yeni gelişmelerle tüm insanları yönlendirmek ve bilinçlendirmek olarak nitelendirilmiştir. Bu yeni akım hayatın her alanında yer etmiştir. Aile yaşantıdan, finansal yapıya, iş hayatından öğrenim hayatına kadar hemen hemen her alan modernizm etkisi altına girmiştir. Tamamen belli bir hedefi olan modernizm, insan isteklerinin bir neticesinde ilerlemeyi öngörmüştür. Çıkış sebeplerine bakıldığında sadece sosyal hayat değil kültürel, sosyolojik, dinsel ve siyasal alanında etkileri olduğu görülmektedir. Böylelikle modernizm, küresel bağlamda hızlı bir devinimle tüm halklara yansımıştır. Yansımaları halklar tarafından cazip bir şekilde kabullenilmiş ve modern hayata uyum ve adaptasyon süreci toplumlar tarafından kısa sürmüştür (Doyuran, 2013: 13).

Modernizm, toplumun fertleri için bazı hedefler koymuştur. Bunlardan biri, toplumu bilgiye ulaştırabilmektedir. Toplumsal olguların nesnel bir şekilde halka ulaşmasını sağlamak ve geleneksel yapıdan kurtulmuş kendi özgür iradesiyle hareket edebilecek bireyler yetiştirmek, modernizmin temel emelleri arasında yer almaktadır. Böylelikle kişi kendi kültürel yapısına bağlı kalacak ancak bu yapının, kişinin duygu ve düşüncelerine olan etkisi azalacaktır. Kişi kendi düşüncesini bu kültürel öğelerden önce tutacaktır. Aynı durum dini faktörler için de geçerlidir. Dogmatik kuralların kişinin düşünce duygusu üzerindeki etkisi engellenmeli ve yok edilmelidir. Kişinin sorgulama güdüsü ön plana çekilmelidir. Modernizmin diğer hedeflerinden biri de ekonomik yapıdır. Toplumsal düzey kapital yapıdan sıyrılarak, sanayileşmiş bir yapı

şeklinde yeniden inşa edilmek istenmiştir. Burada amaç kişinin tüm haklarını güvence altına alınmak istenmesidir. Tüm bu hedefler doğrultusunda modernizme bilgi temelli toplumsal bir değişim olarak bakmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. (İçli, 2002: 246).

Modernizm, yenedünya düzeninde toplumları kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda bir değişim geçirmesine yardımcı olmak ve bunların oluşan yenedünya düzenine ayak uydurmalarını sağlamaktır. Yukarıda saydığımız değişimleri geçiren ülkeler ve toplumlar, yeni düzeninde kabul gören toplumlar olmuştur. Bununla beraber modernleşme, sosyal, ekonomi ve kültürel gibi alanlarda geleneksel yöntemden modern yönetime geçme aşamasıdır. Bu aşama eski tarım toplumundan sanayi toplumuna, geleneksel yapıdan modern yapıya geçme şeklinde nitelenebilir. Geleneksel yapıyı benimseyen devletlerde sosyal, ekonomik ve kültürel devamlılığı sağlayan araçlar, modernleşme ile eski yapının eleştirilmesi sonucu yeni yapılar kazanmıştır. 19. yüzyılla birlikte çok uluslu devletlerin sona ermesiyle tüm bu gelişmeler, oluşan yeni ulus devletlerine ekonomik alanda büyüme sağlamıştır (Karabulut, 2016: 53).

Modernizmi günümüze bakan küresel yönüyle değerlendirdiğimizde günlük hayatımızdaki ihtiyaçlar, istekler, ekonomik ve sosyal problemler bizleri yeni yönelimlere, arayışlara, yeni alışkanlıklara ve yaşam tarzlarına sürüklemektedir. Bu yeni yönelimler ve alışkanlıklar eski düzenin yerini alarak kişinin yeni düzene ayak uydurmasını sağlamaktadır. Bununla beraber eski düzenin içinde bulunan kültürel, sosyal vb. yapılar tamamen kaybolmaz. Bu yapılar yeni düzen içerisinde kişinin ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkar. Ancak bu eski düzen değerleri süreklilik arz etmemekle beraber tamamen ihtiyaç doğrultusunda sadece o an için geçerli hale gelir (Aydın, 2013: 23).

1.2. 19. YY. OSMANLI BATILILAŞMA DÖNEMİ

Avrupa’da başlayan modernleşme hareketi, sadece bulunduğu coğrafyayla sınırlı kalmayıp dünyanın birçok medeniyetlerini de etkilemiştir. Bu yenileşme hareketinden Osmanlı İmparatorluğu da etkilenmiştir. Bu durum özellikle savaşlarda kendini göstermiştir. Avrupa’da modernleşme ile gerçekleşen sanayi, savaşlarda

kullanılan silahların değişimine de sebep olmuştur. Bu durumdan dolayı Osmanlı, Avrupa devletleriyle yaptığı savaşları yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Avrupalının icat ettiği silahlar karşısında Osmanlı'nın kılıç, ok, yayı artık savaşların kazanılacağı için yeterli değildir. Bundan dolayı Osmanlı özellikle askeri alanda yenileşmeye gitmiştir. Askeri alanda yeni ordu yapısı oluşturmak istenmiştir. Osmanlı yeniçeri ocağını yıkıp yerine düzenli ordu kurmayı amaçlamıştır. Bununla beraber ilk yenileşme hareketleri olarak da Avrupa topraklarında elçilikler açmaya başlaması bu değişimin ilk emareleri arasında yer almıştır. Bu yolla Avrupa'da yaşanan gelişmeler takip edilecektir. Bu uğurda 18. yüzyılın son çeyreğinde dönemin padişahı III. Selim, ilk hareket olarak başına buyruk olan yeniçerileri ortadan kaldırmak ve onun yerine daha sistematik ve modern bir ordu olan Nizam-ı Cedid Ordusu'nu kurmak istemiştir (İçli, 2002: 253).

19. yüzyıl, Osmanlı için yenileşme hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönemdir. Bu dönemde, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet gibi büyük reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reform hareketlerinin halka kabul ettirilmesi ve eski gelenekçi yapının üzerinin kapatılması amacıyla dönemin devlet adamları ve aydınları, eğitime önem vermişler ve bu alanda reformlar gerçekleştirmişlerdir. Yapılan reformlarla beraber gelenekçi yapıyı temsil eden eski eğitim kurumları da varlığını sürdürmüştür (Karabulut, 2016: 59).

Osmanlı İmparatorluğu, klasik döneminde, siyasi ve sosyal ilişki içinde bulunduğu milletleri etkilemiş, duraklama dönemi ve gerileme dönemleri sonrasında da batının etkisini açık bir şekilde hissetmiştir. Rönesans ve Reformist hareketler Batı'da hemen her toplumu etkilemiştir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Batıda birbiri ardına gelen toplumsal hareketler Osmanlı Devletinde değişimi mecbur kılmıştır. Gerek Fransız İhtilali gerekse Sanayi inkılâbı Avrupa'da siyasi ve ticari düşünce tarzını altüst ederek, devletlerin yeniden yapılanmaları için bir sebep olmuştur (Fidan vd., 2011: 115).

Osmanlı devletinde batılılaşma hareketleri tekdüze ve doğrudan yapılmış değildir. Farklı zamanlarda, farklı bunalımların ortaya çıkmasıyla oluşmuştur. Devlet çevresel faktörlerin etkisiyle Batıyla artan ilişkilerde askeri, siyasi, ekonomik gibi yaşadığı problemlerin çözümünde kendi kurum ve kuruluşlarının kapasitesinin

yetersiz kaldığını görmüştür. Batılı devletler, Osmanlı devletine kendi kurumlarının yetersiz olduğunu göstermiş ve de yeni düzen için önayak olmuşlardır. Osmanlı Devletinin batılılaşma varlığını, gücünü korumayı hedef alan bir batılılaşma olarak tanımlanmıştır. Osmanlının batılılaşma sürecinde altyapısını belli kesimlerde de olsa kendi denimi altında tutmak isteyerek ilerlemesi, devleti yeni teknolojileri benimsemek ve ülke içinde yeniden üretici hale getirmeyecek şekilde eğitim sistemini yeniden düzenlemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu amaçla 18. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyılın ilk yarısında batıdan sivil ve askeri alanda birçok uzman ve eğitimci getirilmiştir (Doyuran, 2013: 19).

Osmanlı'da batılılaşma hareketlerinde, çoğu kez önemsiz bir husus üzerinde durmak gerekmektedir. Sosyal yapısı ve kültürel anlayışı bakımından sermaye birikimi düşüncesine sahip olmayan Osmanlı halkının büyük çoğunluğu asker, çiftçi ve küçük esnaftan oluşmaktadır. Bununla beraber devletin içerisinde büyük bir hoşgörü ve iltimasa sahip Hristiyan grup, imtiyazlı bir şekilde ticaret hayatının temelinde yer almaktadırlar. Bu şekilde ticari fırsatlarla zenginleşme ve yeterli olmamakla birlikte doğmuş olan sermayedar sınıfı da Hristiyan kesim oluşturmaktaydı. Konuya bu açıdan bakıldığında ortaya başka bir durum çıkacaktır. Bu durum, Osmanlı Devletinde Batılılaşma hareketlerinde, ekonomik gücü elinde tutan Hristiyan kesimin oynadığı ve gözlerden kaçan rolüdür. Osmanlı'nın güçlü dönemlerinde iktidarın etkinliği, azda olsa Bizans devletinde Hristiyan kesimin yaşadıkları baskı ve eziyetin unutulmamış olması, tüccar Hristiyanların, Batılı tüccarlardan uzun süre uzak kalmalarına yetmiştir (Yıldırım, 2006: 45).

Ancak bu durum 17. yüzyılın sonlarında değişmeye başlamıştır. Bu durumu etkileyen, batıdaki gelişmelerle Hristiyan mezhepler arasındaki çatışmalar ortadan kalkmaya başlamış, Hristiyan mezhepleri aralarındaki çatışmayı sömürgelere taşıması önemli nedenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Batıdaki bütünlüklü Hristiyan yapısının yerini yeni dünya düzeyine uygun pragmatik bir yapı almıştır. Bu şekilde gelişen ilerleyen ve uzlaşan Hristiyan anlayışı, ekonomik yapıyla birlikte kültürel faktörlerin etkisiyle de Osmanlı devletindeki Hristiyanları daha kolay etkileme şansı yakalamıştır. Osmanlı devleti içerisinde yaşayan Rumlar, kendilerini Batıya çok yakın hissetmişler ve onların dilini öğrenmeye başlamışlar. Kendilerini Batı ilmine, sanat ve

kültürüne ait olduğunu hisseden Hristiyan kesim üzerinde bu durumdan sonra Avrupa'nın etkisi gittikçe artmıştır. Böylece gerilediğini fark eden Osmanlı, Batının gelişmelerinden faydalanmak istemiş ve Avrupa dillerini bilen kimselerden faydalanmak mecburiyetiyle Hristiyan gruba yönelmek zorunda kalmıştır. Bu durum yeni gelişmelerle beraber Hristiyan grubuna yeni imtiyazların verilmesine yol açmıştır (Yıldırım, 2006: 48).

Osmanlı'da modernleşme sadece askeri alanla sınırlı kalmamıştır. Mimari, siyasi, eğitim, günlük yaşam vb. birçok alanda yenileşme harekâtına gitmiştir. Bu değişimin sebebi ise, batıyla karşı karşıya kaldıklarında birçok alanda yetersiz kaldıklarının farkına varmış olmalarıdır (Beşirli, 1999: 135).

19. yüzyıl, Osmanlı için yenileşme hareketlerinin en yoğun yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet gibi reformlar hayata geçirilmiştir. Bu yapılan reformların halkın kabul etmesi için dönemin devlet adamları eğitim alanında yeniliğe gitmişlerdir. Yeni eğitim kurumlarının yanında eski eğitim geleneğine sahip kurumlarda bu dönemde devam etmiştir (Aytekin, 2013: 315).

Osmanlı devletinde batılılaşma hareketlerinin amacı kültürel ve sanatsal değişimleri oluşturmakta değildir. Amaç devletin yıkılmasına engel olmaktır. Ancak askeri, siyasi ve ekonomik açıdan Osmanlı'nın batıya açılması, beraberinde sanatsal, kültürel, sosyal vb. değişimleri de getirmiştir. Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen öğrenciler, çeşitli donanımlara sahip olup, ülkelerine döndüklerinde yeni değişimlerin öncüsü olmuştur. Ancak bu değişim hiçbir zaman halk tabakasına inmemiştir. Değişim her zaman yönetim katıyla sınırlı kalmıştır (Erkek, 2015: 795).

1.2.1. Nizam-ı Cedid'in Kurulması

III. Selim Dönemine genel olarak bakıldığında akla ilk gelen şüphesiz ki Nizam-ı Cedid'in kurulmasıdır. Osmanlı, Avusturya ve Rusya devletleriyle barış yaptıktan sonra ilk reform hareketi olarak 1793'te "Bostancı Tüfenkçisi Ocağı" adıyla Nizam-ı Cedid'i kurmuştur. Bu kavram Osmanlı devletinde iki farklı anlam içermektedir. Birinci anlam Nizam-ı Cedid, padişah III. Selim tarafından Avrupa

tarzına göre yetiştirilmek istenen disiplinli askeri birliktir. İkinci anlam ise Nizam-ı Cedid, Batının ilim, teknik gibi tecrübelerinden yararlanmak amacıyla Osmanlı'da idari, mülkü, askeri, zirai, ilmi gibi alanlarda yapılması gerekli olan bütün yenilikleri belirtmektedir. Kısacası Nizam-ı Cedid tabiriyle askeri alandan başlayarak Osmanlı devletinin hemen hemen bütün kurumlarında ıslahatlar yapmaktır. III. Selim bu bütüncül değişimle hem dış düşmana hem de içerideki muhaliflere karşı devletin gücünü artırmayı düşünmüştür. Padişah böyle topyekûn değişiklik yapmasının diğer bir nedeni de devletin kaybolan otorite ve itibarını yeniden kazandırmaktır. Temel amaç Osmanlı'nın gücünü yeniden ortaya çıkarmaktır (Karabulut, 2016: 44).

Nizam-ı Cedid Ordusu III. Selim tarafından yenedünya düzenine ayak uydurulmak için kurulmuştur. Bu ordunun ilk temelleri 1717 yılında İstanbul'a gelen Fransız subayı De Rochefort'un ziyareti esnasında yeni ordunun kurulacağı sinyalleri verilmiştir. Nizam-ı Cedid, değişen dünya düzeninde kurulmak istenen yenilikçi bir ordudur. III. Selim bu orduyu kurmasındaki amaçlarından diğeri ise Osmanlı İmparatorluğunu parçalanmaktan kurtarmaktır. III. Selim ilk önce asker ocaklarını kontrol altına almaya kara verdi. Bu kararla yeniçeri ocağını haftada birkaç gün zorunlu eğitim ve talime tabi tutmuştur. Yeniçerileri ayaklandırmamak için arabacı, topçu, kumbaracı, lağamcı gibi grupları ordunun teknik bölümüne getirdi. Bununla beraber kurulan Nizam-ı Cedid Ocağını, Bostancı Ocağı'na bağlı kılmıştı (Karagöz, 1995: 175).

Yeni ordunun sayısı 12000 kişi olacaktı. 1600 kişi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görevlendirilecekti. Bu yeni ordu için Avrupa'dan eğitim amaçlı subaylar getirilecekti. Yeni ordunun kışlası Levent olacaktı. Bu yeni askerler diğer yeniçerilerden farklı kıyafetler giyecek ve silah olarak da dönemin modern teknolojik silahlarıyla donatılacaklardır. Ordu 12 bölükten oluşacaktı. Ancak yaşanan bütün bu yenilikler yeniçerilerin bu yeni orduyu dağıtmasına engel olamadı. Kabakçı Mustafa'nın yönettiği ayaklanma sonucunda Nizam-ı Cedid Ocağı kaldırıldı ve III. Selim'de tahttan indirildi (Karaman, 2018: 65).

1.2.2. II. Mahmud Dönemi ve Islahatlar

Osmanlı Devletinde yenileşme hareketleri düşüncesi, özellikle düzenli ordu başta olmak üzere, devletin tüm kurum ve kuruluşlarında hali hazırdaki yetersizliğin ve acziyetin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Devletteki yenileşme hareketlerini takip edersek daha başlangıçtan itibaren askeri konular üzerinde önemle durulduğu görülecektir. Belirtmek gerekir ki Osmanlı devleti her şey bir yana bir askeri devlettir ve askeriye ile ilgili tüm işleri diğer işlerin başında gelmektedir. Bununla beraber Avrupa kendi silah ve savunma gereçlerini geliştirmiş, askeri alanda açık bir şekilde Osmanlı devletinin önüne geçmiştir. Bu durum, Osmanlı devletinin Avrupa devletleriyle girdiği savaşlarda açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte Osmanlı kendi arasında ittifak kurmuş düşman ülkelere karşı durabilmek için askeriye yenileyip güçlendirmek zorundaydı (Argas, 2010: 73).

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başından beri, gittikçe daha iyi anladıkları Avrupa devletlerinin artan baskılarına batılılaşma siyaseti ile cevap vermeye çalışmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yeniden kazanması amacına yönelik iki yol izlemesi ile neticelenmiştir:

- Batılı tarzdaki kurumları alarak Osmanlı devletinin idaresini aktif hale getirme isteği.
- Batı tarzı ıslahatlar gerçekleştirerek Avrupa devletlerini memnun etme ve böylece onların imparatorluk üzerindeki sürekli baskılarını azaltma amacı (Yeşil, 2012: 27-84).

1839-1871 yılları aralığında aktif olarak yeni düzen bu Osmanlı siyaseti izlenmiştir. 1808 yılında II. Mahmud, IV. Mustafa'nın öldürülmesiyle, Alemdar Mustafa Paşa tarafından henüz yirmi üç yaşındayken tahta çıkmıştır. Saltanatı otuz bir yıl sürmüştür. II. Mahmud, dağılma sürecinde olan Osmanlı Devletini uğradığı yenilikçi hareketlerle kurtarma çabasına girmiştir. Devlete yeni bir düzen verilmek amacıyla tüm alanlarda, Batı'nın teknik ve biliminden faydalanmıştır. Bu hareketler yıkılmakta olan devleti bir süre için daha ayakta tutmayı başarmıştır. II. Mahmud kişilik itibarıyla çalışkan, zeki, gururlu, cesur, yetenekli, Avrupa tarzını seven ve uygulayan bir padişah'tır. Bundan dolayı devlet işlerini bizzat kendisi takip ederdi. Bu

durum yenilikçi hareketlerin başarılı olmasına sebep olmuştur. Sultan Mahmud kendisi üzerinde emeği olan amcası III. Selim'den çok etkilenmiştir. Onun yenilikçi hareket anlayışını taklit ederek ve ondan birçok şey öğrenmiştir. Sultan Mahmud, devletin bütünlüğünü korumak için gerekli olan yenilikçi hareketlerin nasıl gerçekleşeceğini III. Selim Dönemindeki batılılaşma çabalarını örnek bir siyaset olarak algılamıştır (Argas, 2010: 81).

II. Mahmud, amcası III. Selim'in yapmak istediği ama yapamadığı ıslahatları yapmaya karar vermiştir. Bundan dolayı II. Mahmud, ıslahat alanında yeni bir çıkır açtığı kabul görmektedir. Padişah ilk dönemlerde yeniçerilerin baskısı altında kalsa da sonraki dönemlerde kararlı duruşuyla yenilikçi hareketlerini yürürlüğe koymaya başlamıştır. Padişah kendi isteğiyle saltanat haklarının birçoğundan vazgeçmiş ve böylelikle yenilikçi hareketlere ön ayak olmuştur. Kendi görev ve mesleği dışında her işe karışan kişilerin padişahları yanıltmaları, rüşvete ve adam kayırmacılığına neden olmaları daima devlete zarar vermiştir. Bütün bu durumları düzeltmek, adaleti eşit dağıtmak isteyen, düşmanlara karşı, dinin ve milletin çıkarlarına göre çalışmalar yapmak, eğitilmiş ve donanımlı ordular hazırlamak isteyen bir padişahdır (Yıldırım, 2006: 59).

Sultan Mahmud, öncelikle yeniçeri ocağının tepkisini çekmemek için birçok önemli makama kendi adamlarını getirdi. Bu kişiler batı tarzı yenilikçi hareketleri benimseyen kişilerdir. Padişahın otoritesini destekleyen kişilerdir. Padişah sadece askeri değil tüm alanlarda yenileşme hareketine gitmek istiyordu. Bunun için kendi düşüncesinin dışında farklı düşüncelerinin de yenilikçi harekette yer almasını istiyordu. Bundan dolayı Anadolu ve Rumeli ayanlarını huzuruna davet etti. Davet üzerine birçok ayan askerleriyle geldi. Padişahın emriyle ıslahat projeleri hazırlandı. Hazırlanan bu ıslahat projesine Sened-i İttifak adı verildi. Tüm maddeler ayanlar ve padişah tarafından kabul edildi ve maddeler halka duyuruldu. Sened-i İttifak'ta en dikkat çeken madde, padişahın otoritesinin sınırlandırılması ve padişah kendi gücünün üstünde bir gücü kabul etmesidir. Bu koşulda ayanlar devlet içerisinde bir statü kazanmıştır. Artık ayanlar devlet için vergi toplayacak, gerekli gördüğünde padişah için asker gönderecek, ayanlık babandan oğula geçecektir (Özçelik, 2011: 5).

Sened-i İttifak'tan kısa bir süre sonra yeniçeri ocağını kökten kaldırılmak istense de bunu başaramazlardı. Buna alternatif olarak daha modern düzenli ve teknolojik olarak, Sultan Mahmud, Sekban-ı Cedid ordusunu kurdu. Bu amaçla bir nebze de olsun hem savaşlardaki başarısızlığı gidermek hem de yeniçeri ocağının gücünü kırmak. Ancak 1826'da Vaka-i Hayriye olayı ile yeniçeri ocağı kaldırıldı. Bunun yerine Avrupa tarzında düzenli bir ordu kuruldu (Argas, 2010: 94).

Sultan Mahmud, sadece askeri anlamda yenilik hareketinde bulunmamıştır. Toplumsal, siyasal, eğitim, kültürel birçok alanda yenilik yapmıştır. Toplumsal alanda; devlet dairelerine padişahın resmi asılmış, memura modern kıyafetler giydirilmiş, memurlar maaşa bağlanmış, polis ve posta gibi teşkilatlar kurulmuş, ilk pasaport uygulaması gerçekleştirilmiştir. Eğitim alanında; Avrupai tarzda mektepler kurulmuş, ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir (İnce, 2017: 430).

1.2.3. Tanzimat Fermanı

3 Kasım 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, tarihimizde demokratikleşmenin ilk adımlarından biridir. Osmanlı devletinde, Tanzimat Fermanı döneminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde devlet otoritesinin etkisini yitirdiği bir zamanda, ordunun yapı olarak bozulması, toprak ve vergi sisteminde yaşanan problemler, çeşitli ayaklanmalara sebep olmuştur. Bu yaşanan gelişmelerden şehirde yaşayan halkın yanında köylüler de etkilenmiştir. Tımar sisteminin bozulması, arazilerin devlet kontrolünden çıkmasıyla birlikte tımar topraklarını gasp etme durumları yaşanmıştır. Devletin savaşlarda kaybetmesinin faturası, köylüye kesilmiştir. Tımar sisteminin ehli olmayan kişilere verilmesi ordunun bozulmasına da sebep olmuştur. Kısacası, nüfus artışı, tımar sisteminin bozulması, idari yapının etkisinin azalması gibi birçok durumlar köylü isyanlarına sebep olmuştur. Bütün bu durumlar devletin bir yenileşme hareketi içeresine girmesine gerek duyulmuş ve Tanzimat Fermanının doğmasına sebep olmuştur (Karabulut, 2016: 69).

Tanzimat Fermanıyla devlet kendi içerisinde giden aksaklıkları gidermeye çalışmakla beraber Avrupa'nın iç işlerine karışmasını engellemek, gayrimüslimleri kendine bağlamak, Fransız ihtilalinin etkisini azaltmak, Mısır meselesi için

Avrupa'dan destek almak gibi sebeplerle de ortaya çıkmıştır. Bu fermanla Osmanlı devletinde yaşayan bütün halklara eşit haklar vermekle beraber halkın can ve mal güvenliğinin devlet korumasında olduğunu belirtmektir. Ayrıca, fermanın içerisinde; tüm vatandaşlardan aynı vergi dilimini almak, rüşveti ortadan kaldırmak, hukukun üstünlüğü ilkesini benimsemek, herkesin kanun önünde eşit olduğunu kabul etmek gibi maddeleri yer almaktadır (Koç, F. ve Koca, 2010: 45).

Tanzimat Fermanı ilan edilmesiyle padişah fermana uyacağına yemin etmiştir. Padişah yetkilerinin sınırlandırılmasını kendi rızasıyla kabul etmiştir. Ayrıca, padişah kanun üstünlüğünü kabul ederek kendisinin de kanunlara uyacağını belirtmiştir. Bu durum Osmanlı devletinde anayasal hareketlerin başlangıcı olmuştur. Fermanla birlikte batılılaşma hareketleri daha da hız kazanmıştır. Avrupalıları anlayan aydın kesim yetişmiştir. Bu Fermanla gayrimüslimlerin ayaklanmaları durdurulmuş ve Avrupa'nın gayrimüslimleri bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışması engellenmiştir. Fermanla birlikte çeşitli gazeteler (Tercüman-ı Ahval, Ceride-i Havadis, Tasvir-i Efkâr) çıkmıştır. Okuma-yazma, kültürel faaliyetler artmış, halk yavaş yavaş aydınlanmaya başlamıştır (Doyuran, 2013: 19).

1.2.4. Osmanlı Sosyal Yaşamında Popüler Fransız Kültürü

Kültürel alanını değiştirmeye zorunlu bir halkın kültürü ile baskın kültür karşılaştığında, birinin mutlaka yok olması gerekmez sentezi ister istemez gerçekleşir. Kültür yapısı, değişmeyen, hep toplumda olduğu gibi kalan bir anlamlar bütünü değildir; zamana, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıdaki gelişmelere bağlı olarak değişikliğe uğrayabilir, başka kültürlerle karşılıklı olarak alışverişte bulunulabilir. Tüm bu objektif yaklaşımları 19. yüzyıl küresel modernleşmesinde görmek oldukça azdır. Çünkü toplumun kültürel bağlamda sahip olduğu bütün değerlerin bir başka toplum tarafından benimsenerek taklit edilmesi veya sahiplenilmesi 19. yüzyıl sömürgeci devletler tarafından dikte edilen bir siyaset haline gelmiştir. Dil, din ve kültür bağlamında birçok atılım gösteren sömürgeci devletle ister istemez sosyal yaşam içerisinde gelişen modaya da etki etmiştir (Aktel, 1998: 179).

Tarihi zaman içerisinde; Osmanlı devleti ilişki kurduğu milletler ve topluluklardan pek çok şeyi aldıkları gibi onlara da birçok alanda katkıda bulundukları

inkâr edilemez bir gerçektir. Bu durum, ilişki kurdukları milletlerin her türlü kültür varlığı üzerinde kendini göstermiştir. Osmanlı devleti, uzun tarihi geçmişleri, yayıldıkları geniş coğrafi alanları, farklı kültürler ile etkileşimleri ve inanç sistemleri, toplumların örf, adet, gelenek ve görenekleri toplumsal hayatın şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Karabulut, 2010, 136).

Avrupa’da gelişmekte olan fikir akımları hızlı bir şekilde Osmanlı’yı da etkilemiş, Osmanlı aydınlarını da harekete geçirmiştir. Genel olarak edebi faaliyetlerle kendini gösteren bu hareket, Fars ve Arap etkisindeki Osmanlı edebi hayatını biranda Fransa izleri taşıyan Avrupai bir havaya sokmuştur. Fransa, kültürün merkezi gibi görülürken Fransızca bilmek ise kültürlü olmanın en temel göstergesi sayılmıştır. Bu edebi yaklaşım yavaş yavaş yerini siyasi yazılara ve makalelere bırakacak, hürriyet, eşitlik, meşrutiyet kelimeleri gazete sütunlarından sokaklara slogan şeklinde taşınacaktır. Bu hareketlenme alt yapısı olmayan sadece görünüşteki şekliyle alınmıştır. Bu hareketle beraber alınan kelime ve kavramlar tam olarak anlaşılamamış ve yer edinmemiştir. Bu duruma sebep geleneksel yapının üstüne yeni bir yapıyı inşa etmektir. Bu durum sağlam bir alt yapının oluşmasına engeldir (Karaman, 2018: 71).

Osmanlı Devleti, uluslararası düzlemde güçlü ve belirleyici siyaseti olduğu dönemlerde batı daima geri planda görülmüştür. Fakat gerileme devrinin ardından batıdan neden geri kalındığı daima tartışıl原因mış bir husustur. Temelde batının askeri alandaki ilerleyişi bu tartışmanın cevabı niteliği taşımıştır. Bu dönemde askeri yenilikler yapılmış ve öte yandan, Batı uygarlığının kişinin refahına yönelik değerleri Osmanlı idare sınıfına sızmıştır. I. Mahmud (1730- 1754) ve III. Selim (1789-1807) dönemlerinde kıyafet reformları yapılmış, 1829’da kıyafet reformu sivil memurları da içine almıştır. Sarık, ferace, cübbe, çarıkvari ayakkabı ve çizmelerin yerini; redingotlar, kravatlar, pelerinler, öncesine göre daha dar kesimli pantolonlar ve siyah derili klasik batılı potinler almıştır. Bu değişim direk olarak devletin en üst kademesinden aşağı doğru gerçekleşmiştir. Bu değişimde direkt olarak padişahlar, devlet erkânı ve memurlar öncü olmuş, saraydan başlayarak bütün tebaaya yayılmıştır. Bu dönemde, kıyafet, günlük ev eşyaları, eğlence mekânlar, mimarlık, insanlar arası ilişkiler batı tarzı olmuştur (Koca, 2012: 2-3).

Resim 1: II. Mahmud'un kıyafetleri kıyafet reformundan önce (solda) ve sonra (sağda)

Kaynak: <https://www.pinterest.co.uk/pin/495325658994154733/>

Tarihsel düzlemde Osmanlı'nın Fransa ile olan diplomatik etkileşimi III. Selim Döneminde Nizam-ı Cedid Ordusu için getirilen deneyimli Fransız askeri eğitimcilerle başlamış, ardından Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle en üst düzeye çıkmıştır. Fakat Bonapart'ın Mısır'dan çekilmesiyle birlikte 19. yüzyıl Fransa ilişkileri daima batılılaşma doğrultusunda önemli bir boyutta tutulmuştur (Bağceci, 2014: 70-83).

Fransız kültürünün Osmanlı devleti üzerindeki etkileri 19. yüzyıla sınırlı kalınmamalıdır. Bu etki Kanuni dönemiyle başlamaktadır. Bu dönemde Fransa'yla olan siyasi ve askeri ilişkiler toplumsal, sosyal ve kültürel alanı da etkilemiştir. Bu etki 19. yüzyıl etkisi gibi olmamakla beraber bu dönem için ön ayak olmuştur. Bu dönemde Fransa'ya gönderilen öğrenciler burada gördüklerini aynen alıp kendi kültürlerine yansıtmak istemiştir. Yine bu dönemde Fransızca bilmek ayrıcalık sayılmıştır. Zengin Osmanlı kesimi, Fransızca'yı öğrenmekte kendilerini mecbur görmüşlerdir. Bununla beraber evlerinde Fransızca bilen kişileri barındırarak çocuklarının Fransız kültürüyle

büyümleri için her türlü fedakârlıkta bulunmuşlardır. Bu dönemde Fransız veya Fransızca bilen mürebbiyeler popüler sayılmıştır (Karabulut, 2016: 259).

Ahmet Mithat Efendi, “*Felâatun Bey İle Rakım Efendi*” adlı eserinde Fransız bir otel olan C. Oteli, adeta modernitenin bir model mekânı olarak ifade edilirken orada yer alan Felâatun Bey’in Fransız metresini Rakım Efendi’ye tanıştırmaya sahnesi şu şekilde aktarılmıştır. Fransızca ile ilgili şunları ifade etmiştir.

“Vardıkları yer C. Oteli idi ki, bu otelde herkes yaşamayarak, oraya kesesine güvenenler gidebilir. Zira orada bir sütlü kahve beş frank, yani yirmi beş kuruştur. Hele orada kuruşun ismi malûm değildir. Git gide bir daire-i mahsusaya girdiler ki, yan yana iki oda bir de küçük salondan ibarettir. -Je te présente mon....(Sana takdim ederim, benim... diye Felâatun,) Râkım’ı takdim etmek istemişti. – Pas besoin, je ne suis pas une imbécile on conçoit tout de suite (suite) que monsieur est un de tes amis.(Lüzumu yok! Ben eşek değilim a! Derhal anlaşılabilir ki bu efendi senin dostlarından birisidir.) diye mukabele eyledi” (Mithat, 1998: 97-98).

Osmanlı aydın kesimi (veya zengin kesimi) giyim kuşam olarak Fransız kültürünün etkisinde kalmışlardır. Bu etki sadece giyimle sınırlı kalmamış bazı zengin kesim tarafından Fransızca bilmemenin cahillik olduğunu bile ileri sürülmüştür (Karabulut, 2010: 133-148).

Osmanlı Devletinin son iki yüzyılına baktığımızda birçok alanda gerileme başlamıştır. Bu durum toplumun bütün tabaklarına kadar yansımıştır. Modernleşme çabaları devam ederken Osmanlı toplumunda, evlerde ve konaklarda kullanılan eşyaların neredeyse tamamı Batı tarzına göre düzenlenmiştir. Aydınlar ve zenginler hayatının tamamını Batı tarzıyla süsleyerek yeni bir model insanın oluşmasına sebep olmuşlardır. Bu yeni model insan halk ile aydın arasında ilişki kurmada zorlanmışlardır. Çünkü oluşan bu yeni modern insan geleneksel yapıdan tam kopamamış ve yeni yapıyı da tam olarak benimseyememiştir (Kodaman, 2007: 1-24).

Çağdaşlaşma sadece fikirde değil insan hayatını da yakından ilgilendirir. Batı tarzı yaşam şekli, azınlıklar başta olmak üzere, toplumun üst tabakasından halka doğru yayılmıştır. Bu tarzın Osmanlı halkına yayılmasında azınlıkların ve Batıya gönderilen

elçilerin büyük etkisi vardır. Tanzimat'tan önce, Fransız modası İstanbul hayatının vazgeçilmezlerinden biri olmuştur. Osmanlı zenginlerinin ve devlet adamlarının bu değişimi Avrupa taklidi bir yaşamın oluşmasına sebep oldu. Avrupa'dan çeşitli sanatçılar, mimarlar getirtilip köşkler ve konaklar Batı tarzı olarak restore edilmekteydi. Bu dönemde Avrupa mobilyaları aristokratların evlerini süslemekte, ev içerisinde Fransızca ve diğer Avrupa dilleri konuşulmaktaydı (Doyuran, 2013: 21).

1.3. 19. YY. OSMANLI DEVLETİNDE SANAYİLEŞME VE TEKSTİL

Osmanlı Devleti'nde üretim ekonomik sistemin ana kaynağıdır. Devlet, başta İstanbul olmak üzere, tüm bölgelerde yaşayan halkın ucuz ve belirli bir kalitede ürünlerle yaşamlarını karşılamaktadır. Osmanlı Devleti genellikle tarım toplumu olarak kabul edilir ancak sanayi devriminden itibaren tüm dünyanın değişime uğraması Osmanlı'yı da etkilemiş, sanayi üretimi başlamıştır. Osmanlı'da sanayileşme şehirlerde loncalar, kırsal kesimde ise bireyler eliyle gerçekleşmiştir. Osmanlı ilk başlarda ürettiği tarım ürünlerini Avrupa'ya satar karşılığında ise sanayi ürünleri alırdı. Osmanlı ekonomisinde ihracat ile ithalat dengesi arasında büyük bir uçurum farkı vardı. Bu durum ekonomi içinde iyi değildi. Bu amaçla sanayi ürünlerinin üretimi kendi topraklarında üretmeye başladı. Ancak bu loncaların eliyle gerçekleşmeye başladı. Osmanlı devletinde sanayi ürünleri genellikle, az sayıda kişinin çalıştığı küçük işletmeler ve atölyeler sayesinde üretim yapılmakta ve sanayi ürünleri daha çok insan gücüne dayanmaktaydı (Kurt, 2016: 266).

19. yüzyılda reform hareketleri çerçevesinde izlenen ve birçok farklı ayağı olan sanayileşme politikası neticesinde Osmanlı devletinde birçok alanda hem devlete ait hem de özel teşebbüsle fabrikalar kurulmuştur. Bu fabrikaların başarılı olması için sanayi mekteplerinin açılması, yabancı mühendislerin getirilmesi, vergi afları gibi birçok yapılmaya gidilmesine rağmen batılı alanda sanayileşme ve fabrikalaşma hedefi beklentilerin çok gerisinde kalmıştır (Özcan, 1995: 17).

Osmanlı İmparatorluğu'nda tekstil ürünleri genellikle pamuklu ve yünlü mamullere dayanmaktadır. İmparatorluk'ta yün ürünleri değişik işlemlerden geçtikten sonra “çuha” veya “çuka” kelimesi ile ifade edilen kumaşlar üretilmiştir. Osmanlı'da tekstil üretimi 19. yüzyıla gelene kadar genelde yün merkezli olmuştur. 19. yüzyıl

sonlarına doğru ipekli ürünlerin üretimine geçilmiştir. Tekstil üretimi Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca göz önünde olan bir üretim alanıdır. Osmanlı, askerin yünlü giyeceklerinin başlangıçla yerli ve küçük işletmelerden karşılanmamış ancak daha sonrasında bu yerli üreticiden tedarik edilen ürünlerin yetersiz kalması neticesinde ithal yoluna başvurmuştur. Bu doğrultuda Fransa'dan ithal kumaşlar almıştır. Bu ithal ürünleri en aza indirmek amacıyla Osmanlı devleti çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla çeşitli fabrikalar kurulmuştur. Bu fabrikaların en önemlilerinden biri de Beykoz Çuha fabrikasıdır. Bu fabrika dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla devlet eliyle kurulmuş bir fabrikadır. Fabrika yünlü ürünlerin imalatını gerçekleştirmektedir. Osmanlı devleti sadece birkaç fabrikayla sınırlı kalmamıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerine de kumaş üretimi gerçekleştiren fabrikalar kurmuştur (Topal, 2012: 55).

Yün ve ipek üretiminde özel teşebbüsle üretime geçiş izni 1704 yılında dönemin sadrazamı olan Rami Paşa tarafından verilmiştir. Bursa merkezli gelişen yeni tekstil imalathanelerini kurma çabaları yeni dokuma atölyeleri kurma girişiminde bulunmuştur. Osmanlıda tekstil imalatı devlet erkânının ihtiyacına karşılık olarak geliştiğinde seri bir üretim geleneksel anlamda gelişmemiştir. 1709 ile birlikte yün ve ipek bağlamında tekstil üretimleri, devlet kurumlarına olmaktan uzaklaşarak özel teşebbüslere açık hale gelmiştir. Böylelikle seri üretime geçileceğinden batıdan gerekli modern teknoloji bu dönemde temin edilmeye başlamıştır (Genç, 2010: 242-243).

Ardından Selanik'te 1712-14 yılları arasında Damat İbrahim Paşa tarafından diğer bir özel teşebbüslü yünlü dokuma imalathanesine izin verilmiştir. Fransa'nın denizaşırı ticari yelpazesinin gücü ile bu imalathaneler ciddi mali kayıplara uğratılmış ve engellenmiştir. Bu duruma tedbiren Polonya'da modern dokuma elemanları getirilse de çok uzun soluklu büyüme yaşanmamıştır. Bu özel teşebbüsler gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitelik ve nicelik bağlamında üretilen ürünlerin istenilen kalitede olmayışı ile birlikte bu üretim 1732'de sona ermiştir. Bu özel imalathane sahiplerinin, kaynaklarda Tişo ve İşon isimli iki gayrimüslimin olduğu ifade edilmiştir (Önsoy, 1984: 5-12).

Osmanlı devletinde Bursa şehrinin tekstil için önemli bir payı vardır. Bursa şehri İran'dan ihraç edilen ham ipekler için önemli bir noktadır. Şehir, İran'dan gelen ürünlerin ticaretini sağlamakla beraber bu ürünlerin iplik olmasını da sağlamaktadır. Buradaki tezgâhlarda ipekli kumaşlar üretilmekte ve bu ürünlerin ihracatı yapılmaktadır. 19. yüzyılda şehirde bir ipekli kumaş üreten fabrika kurulmuş olup, Osmanlı devletinin ipekli kumaş ihtiyacının büyük bir bölümünü sırtlamıştır. (Gürsaka, 2007: 377).

İpek üretiminden sonra devlet, Eyüp semtinde bir iplik fabrikası kurmuştur. Bu fabrikada İstanbul ve Anadolu şehirleri için birçok iplik üretilmiştir. Bununla beraber Osmanlıda üretilen iplik ve kumaşlar, modern tarzda kıyafetlerin dikilmesi için kullanılmıştır. Osmanlı ilk önce saray ve çevresinde büyük bir değişime gitmekle beraber bu durum halk arasına da yayılmıştır. Devlet kendi emri altındaki memur ve askerlerin kıyafetlerinde büyük değişiklikler yapmıştır. Bu dönemde popüler anlamda fes kültürü oluşmuştur. Sarık vb. başa giyilen ürünlerin yerini daha modern olan fes almıştır. Tabi ki bu değişim halk tarafından hemen kabullenmemiştir. Kabullenme süreci çok uzun bir zamana yayılmıştır (Doyuran, 2013: 17).

Resim 2: 1828'de İstanbul/Kadınca'da kurulan fes, halı ve aba dokuması yapan, 1833'te Eyüp'e taşınan Feshane.

Kaynak: <https://www.pinterest.co.uk/pin/431360470539832457/>

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıla gelene kadar ağırlıkta tarımsal üretimde en önlerde yer alırken, batı anlamındaki sanayileşme ile birlikte tekstil ürünlerinin üretimine ağırlık vermiş ve kısa sürede büyümüştür. Özellikle yünlü ürünlerin ithalatındaki maliyet yüksekliğinin giderek artması neticesinde İmparatorluk bünyesinde birçok “manifaktür” açılmıştır. 19. yüzyılın sonlarına kadar yün ve ipek konusundaki üretim başarıları dikkat çekmiştir. Bu yüzyılın sonlarında siyasi ve ekonomik sebeplerde ötürü tekstil üretimi halı sektörüne doğru kaymıştır. İmparatorluk’ta tekstil temelinde batılılaşma ilk olarak askeri alanda başladığından asker kıyafetlerinin üretimine olan hassasiyet dikkat çekmektedir. Asker kıyafeti üretimi için en çok dikkat çeken fabrikalar günümüz Bulgaristan sınırlarında olan İslimiye’de 1830’da kurulan “İslimiye Çuha Fabrikası”, 1843’te kurulan “İzmit Çuha Fabrikası”, 1842’de, “Balıkesir Çuha (Ham Yün) Fabrikası” ve 1896’da “Asker Üniforma Fabrikası ve Karamürsel Fes, Çuha ve Şayak Fabrikası dikkat çekmiştir (İnalcık ve Quataert. 2006: 760).

Bunlarla birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme dönemi diyebileceğimiz 18. ve 19 yüzyıllarda tekstil bağlamında kurulan imalathaneleri kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1703’te Selanik’te ardından 1709’da İstanbul kurulan, yünlü ve pamuklu dokuma yapan “Yünlü Manifaktörü” .
- 1709’da İstanbul’da kurulan ve yelken bezi üreten “Yelken Bezi Manifaktörü”.
- 18. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul’da kurulan “İpek İmalathanesi”.
- 1720’li yıllarda İstanbul’da kurulan “Kemha ve Diba İmalathanesi” .
- 1717- 1760 yılları arasında İstanbul’da kurulan “Pamuklu Basma Manifaktörü”.
- 1720’de İstanbul’da kurulan ve ipekli dokuma yapan “İpekli Manifaktörü”.
- 1720’li yıllarda İstanbul’da kurulan “Kemha ve Diba İmalathanesi ve Kumaş Basmahanesi ve Boyahanesi”.
- 1790’lı yıllarda Üsküdar’da kurulan “İpek Fabrikası”.

- 1805'te ynl ve pamuklu dokuma yapan, "Beykoz uha Fabrikası ve Ynl Manifaktörü".
- 1823 – 1828 yılları arasında "Beykoz Tekstil Fabrikası".
- 1827 yılında Haliç (Eyüp)'te kurulan "İplikhane-i Amire (Riştehan-e-i Amire, Eyüp İplik Fabrikası)".
- 1830'da günümüz Bulgaristan sınırlarında İslimiye'de kurulan yn ipliği ve kumaş dokuması yapan "İslimiye uha Fabrikası".
- 1833'te Eyüp'te kurulan "Feshane-i Amire".
- 1833'te kurulan "İzmit Fes İmalathanesi".
- 1828'te, İstanbul/Kadırga'da kurulan fes, halı ve aba dokuması yapan "Feshane" (1833 yılında Eyüp'e taşınmıştır).
- 1840 yılında günümüz Bulgaristan sınırlarında kurulan iplik bükme ve dokuma yapan "İslimiye şayak Fabrikası"
- 1843'te Bakırköy'de kurulan, "İplik Bükme Fabrikası".
- 1843'te kurulan ynl ve pamuklu dokuma yaparak yatak çarşafları, havlu, çorap, eldiven ve fes üreten "İzmit uha Fabrikası".
- 1842'de kurulan, kumaş ve pamuklu çorap üretimi yapan "Zeytinburnu Dokuma".
- 1842'de kurulan ynl ve pamuklu dokuma, "Balıkesir uha (Ham Yn) Fabrikası"
- 1840'lı yıllarda kurulup, ipek ve kumaş üretimi yapan "Hereke Fabrika-i Hümayun (İplik Fabrikası)"
- 1848'de kurulan, ynl ve pamuklu dokuma yapıp er elbiseliği, astarlık, i çamaşır, çadır bezi, çanta kumaşı üretimi yapan "Bakırköy Bez Fabrikası"
- 1852'de Bursa'da kurulan ipekli dokuma yapan "Harir Fabrika-i Hümayunu (Bursa İpek Fabrikası)"
- 1855'te, Bakırköy'de kurulan kumaş üretimi yapan, "Levâzımât-ı Umumiyye-i Askerî Fabrikası"
- 19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da kurulan ve kumaş üretimi yapan "ekmece Bez Fabrikası"
- 1895'te İzmit'te kurulan, halı üretimi yapan "Hereke Halı Fabrikası"

- 1896’da Karamürsel’de kurulan “Asker Üniforma Fabrikası ve Karamürsel Fes, Çuha ve Şayak Fabrikası”
- 1908’de İstanbul’da kurulan ve halı üretimi yapan “Darülaceze Halı İmalatı” (Kurt, vd., 2016: 256).

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ERKEK KIYAFETLERİ

1.1. 19. YY. OSMANLI KIYAFETLERİNİN KARAKTERİSTİK FORMLARI

Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyıl erkek kıyafetindeki değişim batılılaşma hareketleri ile birlikte bir anda ortaya çıkmamıştır. Erkek kıyafetindeki değişim Fatih Dönemine kadar gitmektedir. Ama gelenekçi yapıdan uzaklaştığı modern geçiş süreci III. Selim Dönemi ile birlikte olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda erkek kıyafetinin batılı anlamdaki evriminin temelinde savaşlarda kaybedilen mukavemeti geri kazanma adına orduda yapılan reform hareketleri oluşturmaktadır. Dolayısı ile erkek kıyafetindeki değişim süreci ordu ile başlayıp ardından halka doğru yönelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki sosyal statü arasındaki farklılık kılık ve kıyafetlerle ortaya konmuştur. Kıyafetlere yüklenen bu hiyerarşik mertebelere Fatih Dönemine kadar ulaşmaktadır. Fatih Döneminde saray erkânı için düzenlenen kıyafet değişiklikleri Fatih Kanunnamesi’nde direk olarak belirtilmiştir. Bu değişiklikler kumaş, renk ve biçim tarzları hakkında olmuştur. Osmanlı’ya kılık kıyafet bağlamında genel olarak bakıldığında en özgür dönemin Lale Devri Dönemi olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemdeki sanata ve estetiğe verilen önem ve savaşırsız bir ortamın olması, rahat bir sosyal işleyişi tesis etmiştir. Lale Devri’nde tahtta olan Sultan III. Ahmet (1703-1730), teşrifat merasimlerinde bazı düzenlemeler yaparak saray erkânının kıyafetleri hakkında küçük yeni düzenlemeler yapmıştır. Karlofça ve Pasarofça anlaşmalarının ardından batılılaşma mecburiyeti hisseden Osmanlı III. Selim Dönemi ile birlikte kılık kıyafette ciddi bir batı eğilimi göstermiştir (Koç, 2010: 32-50).

III. Selim devri (1789-1807) ile birlikte yapılan kıyafet değişiklikleri ilk olarak askeri alanda başlamıştır. III. Selim’in orduda böyle bir değişikliğe gitme sebebine bakıldığında ise hiç şüphesiz Avusturya ve Rusya karşısında yeniçeri askerlerinin başta olmak üzere, bütün ordunun disiplinsiz bir çerçevede yer almış olmasıdır. Yeni ordu anlamına gelen “Nizam-ı Cedid”i kuran III. Selim, askerlerin kılık ve

kıyafetlerine köktenci bir batılı form yerine geleneksel kıyafetler üzerinde bazı değişikliklere gitmiştir. Yeni ordunun kıyafetleri daha nizami ve dar kesimli bir şekilde oluşmuştur (Canatan, 2008: 23).

Nizam-ı Cedid Ordusu'nun yeni kıyafetleri olarak batılı devletlerin ordularında yer alan pantolon ve setre tercih edilmemiş bunun yerine dar kesimli şalvarlar ve uzun mintanlar kullanılmıştır. Rütbesiz askerler paçası diz sınırında olan “sıkma” adı verilen şalvar formu kıyafeti pantolon yerine kullanmış ve üzerine uzun bir mintan giymiştir. Rütbeli askerler ise alt kısımda şalvar, üstte erlere göre kısa formu “entariler” ve “boy cepkenleri” tercih edilmiştir. Kullanılan kumaşlar, genellikle yerli çuha kumaşından üretilmiştir. Kullanılan renkler ise kırmızı, mavi ve siyah tonlarında yer almıştır (Uzunçarşılı, 1954: 224).

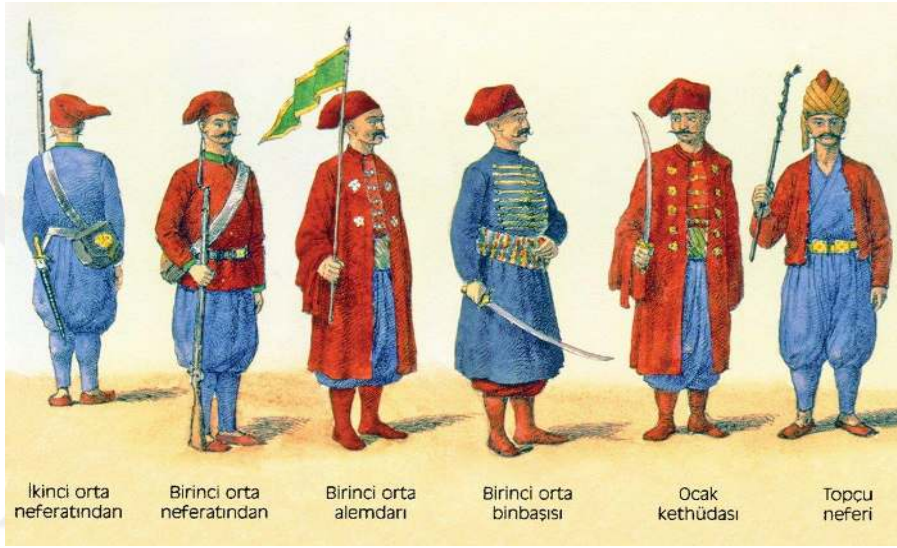

Resim 3: III. Selim'i selamlayan Nizam-ı Cedid Ordusu'nun geçiş alayı

Kaynak: https://tarihiumumi.blogspot.com/2018/05/nizam-cedit-ordusu-kurulmas-uzerine_64.html

Nizam-ı Cedid Ordusu'ndaki kıyafetlere detaylı bakıldığında başlardaki sağa yatık kırmızı renkli börkler dikkat çekmektedir. Ayrıca bellerdeki kemer detaylarında hamaili formu veya sarı tokalı kemerlerin tercih ettiği görülmektedir. Ayaklarda kırmızı renkli kırmızı yemeniler yer almaktadır.

Askeri kıyafetlerden başlayan batılı değişimler, dönemi itibariyle sivil halkın da kıyafet algısını şekillendirmeye başlamıştır. Bununla birlikte devlet içerisinde dini cepheyi temsil eden ulema sınıfı bu kıyafet reformuna çok sert refleks göstererek muhalefet etmiştir. Bu muhalefet yeni ordu birliği olan Nizam-ı Cedid’i istemeyen yeniçerilerin 1807 yılındaki isyanının da eklenmesiyle III. Selim’im reformist değişim çabası sona ermiştir. Böylelikle Nizam-ı Cedid Ordusu ortadan kaldırılmıştır (Koca, 2009: 68).

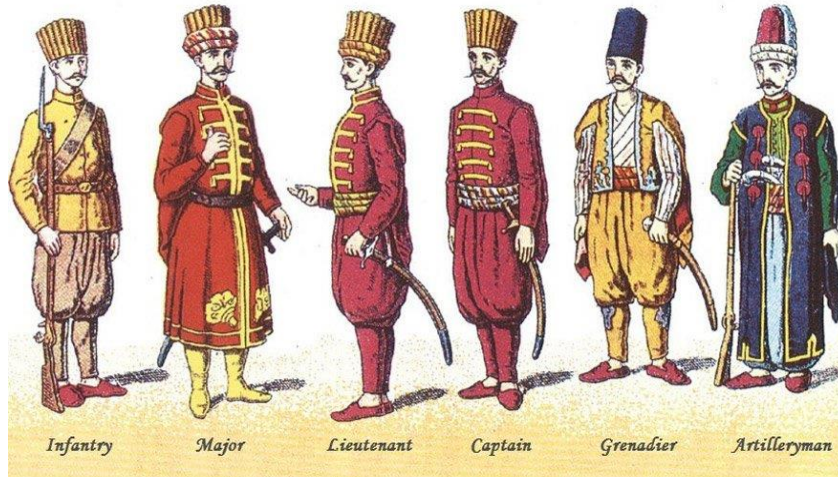
Resim 4: Rütbelere göre Nizam-ı Cedid askerlerinin kıyafetleri

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid>

Avusturya, Rusya savaşları, “Dağlı Eşkiasının İsyanları”, “ayanlarla mücadele”, “Kabakçı Mustafa Paşa İsyanı” ve sonunda Nizam-ı Cedid Ordusu’nun ortadan kaldırılmasıyla ciddi şekilde yıpranan III. Selim, 1808’de tahttan indirilmiştir. Yerine geçen IV. Mustafa da kısa süreli tahtta kalmış ve aynı yıl yerine II. Mahmud tahta geçmiştir. II. Mahmud yenileşme sürecinde tebaanın (halkın) ve ulemanın (dini otoritenin) güvenini kazanma adına ilk dönemlerinde batılı gelişmelere kendini kapalıymış gibi göstermiştir. Bununla ilgili çok sert fermanlar da çıkarmıştır. Buna örnek kadınların bedreng (siyahın açığı, kirli siyah) dikkat çekici yakaları olan feraceleri giymeleri yasaklanmış ve hızlı bir emirle bu kıyafetlerin giyilmemesi hakkında mahalle imamlarına ve bekçilere bilgi verilerek sokak aralarında ilan edilmiştir. 25 Ağustos 1811 yılında kadın elbiseleri hakkındaki kararı şu şekildedir:

“Bedrenk feraceler ve büyük ferace yakalarına zenan için yasak ve takdir olunacakları ifade ile, mehakime fermanlar neşr ve mahalle imamlarına tembih ile Mahalle bekçileri; bedrenk ferace ve büyük yaka giyüp hatunlar şehirlerde ve sokaklarda gezmelerini Ferman vardur bilmiş olun deyü sada-yı bülent ile mahalleleri aralarında nidası kayıt olundu, fi 5 Şaban 1226” (Cabi, 2003, II: 773).

II. Mahmud, ilerleyen dönemde siyasi otoritesini daha sağlam bir yapı haline getirince batılı anlamdaki reformlarını hayata geçirme atılımına başlamıştır. İlk olarak büyük bir engel teşkil eden Yeniçeri Ocağını 1826’da ortadan kaldırarak yerine Âsakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu’nu kurmuştur. Batılı tarzdaki kıyafet değişimini bu orduda şekillendiren II. Mahmud, Nizam-ı Cedid Ordusu’ndaki üniformalara benzer kıyafet düzenlemeleri yapmıştır. Sadece değişiklik giyilen başlıklarda olmuştur. 7 ile 10 arasında değişen “şubara” adıyla bilinen başlıklar getirilmiştir. Bununla birlikte Nizam-ı Cedid’de olduğu gibi boy cepkenleri, sıkma şalvarlar kullanılmıştır. Nizam-ı Cedid Ordusu’ndan ayıran bir diğer farklılık da kullanılan kumaşlardır. Nizam-ı Cedid askerlerinde daha çok çuha tercih edilirken Âsakir-i Mansure-i Muhammediye’de kadife tercihe edilmiştir. Kullanılan renklere bakıldığında yine kırmızı ve mavi tonların hâkim olduğu görülmektedir (Çetin ve Doğan, 2018: 1175; Gökçe, 2017, 192).

Resim 5: Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun 1829 kıyafet reformundan önceki elbiseleri

Kaynak: <https://www.nkfu.com/asakir-i-mansure-i-muhammediye-ne-demek/>

II. Mahmud, 03.04.1829 tarihinde ilan ettiği nizamname kararları ile öncelikle ordunun kıyafetlerinde ve ardından da bütün memurların kıyafetlerinde batılı anlamda düzenlemeler yapmıştır. Avrupai düzenlemeler yaparak radikal değişim kararları almıştır. Nizamnamede padişahıan başlayarak devlet görevlilerine, askerler ve bütün sivillere giyecekleri kıyafetlerle ilgili köktenci bir reform gerçekleştirilmiştir. Kısa sürede uygulamaya geçen bu kararlarda en dikkat çeken Avrupai elbise karakteristiği olarak setreler, pantolonlar dikkat çekmiştir. Fakat kıyafet reformunun asıl sembolü fes inkılabı ile belirgin hale gelmiştir. Çünkü sarık tamamen İslam kültürü içerisinde gelişen bir kıyafet uygulaması idi dolayısı ile sarık ve kavuktan vazgeçen siyasi bir İslam halifesi olarak II. Mahmud, batılılaşma konusundaki köktenci siyasetini fes ile açıkça ortaya koymuştur (Yiğit, 2014, 129-150).

1831 yılında İstanbul’da bulunan Amerikalı James Ellsworth DeKay, *Sketches of Turkey in 1831 and 1832* adlı eserinde II. Mahmud’un kıyafet reformunun ardından şekillenen Osmanlı kıyafetleri hakkında şunları ifade eder:

“Bugünkü Türk askerinin kıyafeti, son 10 yıl içinde meydana gelen değişimin bir parçasıdır. Görsel açısından bir şeyler kaybedilmiş olmasına rağmen askeri alanda etkenlik açısından çok şey kazanılmıştır. Eski bol yemeniler yerine asker şimdi deri bağlarla sıkı bağlanmış kunduralar giyiyor. Erlerin hareketini köstekleyen o kocaman çakşırların yerini şimdi yün pantolonlar almıştır. Biçim ve renk açısından sonsuz çeşitlilikler gösteren bazen partial, çok kez de kirli ve insana yürüyen bir mantar izlenimi veren sarık bir daha gelmemek üzere, kalkmıştır. Onun yerine asker kırmızı renkli, başa iyi oturan, arkasında zarıf bir püskülü sarkan bir kep giyiyor... Bu başlık ve pantolonların bolluğu bir yana bırakılırsa, bugün Türk askeri Avrupa uluslarının askerlerinden ancak güçlkle ayırt edilebilir¹” (DeKay, 1833: 225-226).

¹ “The dress of the modern Turkish soldier has partaken off the general change which has occuret within the last ten years, and whatever it may have lost in picturesque effect, it has certainly gained in effectiveness for military duty. Instead of lose slipshod slippers, he now wears stout serviceable shoes, securel fastened by letter strings. The huge balloon chashkeers, wich impeded hiz every movement, have given place to woollen trowsers, still rather ample about the nether man, but so large as to prevent him from making a rapid charge upon the enemy, or from runnig away... With the exception of the cap, and the still lingering amplitude of trowsers, the turkish soldiers could scarcely be distinguished from the regulears of any European nation.”

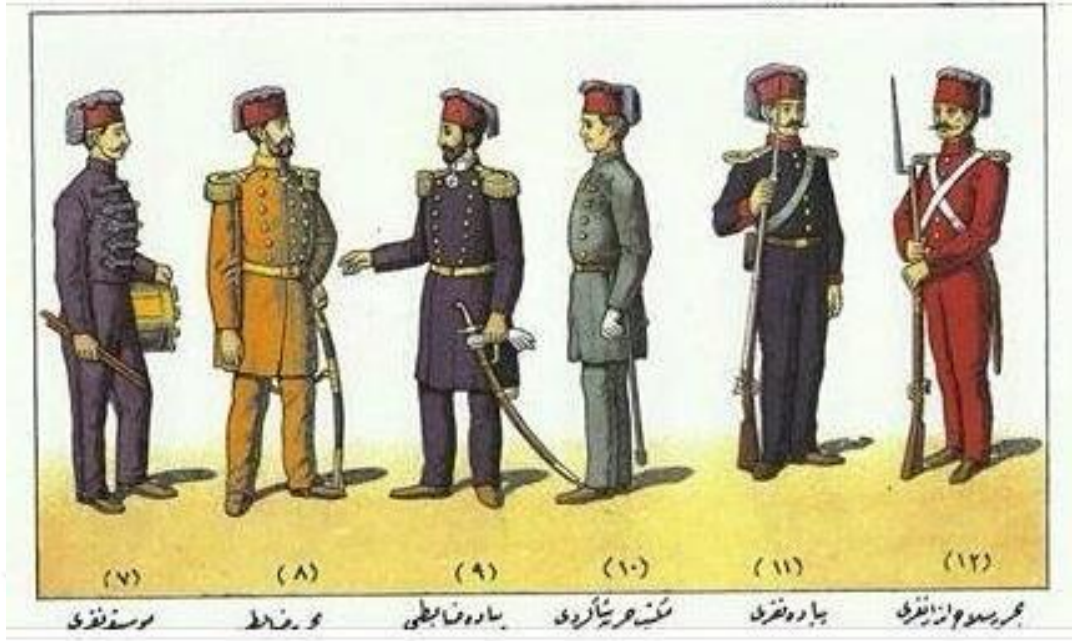
Resim 6: James Ellsworth DeKay’in, 1831 reform sonrası Osmanlı sivil kıyafetlerini tasviri

Kaynak: <https://archive.org/details/sketchesofturkey00dekauoft/page/n7>

Askeri alanda başlayan kıyafet yenilikleri 1829’da sivil devlet görevlilerini de etkilemiştir. Artık bu yeniliklerle birlikte toplumun her alanında sarık ve cübbe dönemi bitmiş yerini batılı tarzda olan fes, pelerin ve pantolon gibi yeni kıyafetlere bırakmıştı. Bu reformlar sadece kıyafetle kalmayıp sosyal hayatın işleyişi içerisinde yer alan her objeye ulaşmaya başlamıştır. Günlük ev eşyalarından, mimariden ve kamusal eğlence alanlarına varana kadar birçok alanda Osmanlı İmparatorluğu köktenci bir değişime başlamıştır (Özcan,1995: 26).

Ulema sınıfının temsil ettikleri dini konum itibari ile fes giymeleri hakkında bir zorunluluk getirilmemiştir. Devletin her kademesi pantolon giymeye başlarken fes giymeyen ulema sınıfı da pantolonu anımsatan dar kesimli şalvarları tercih etmişlerdir. Bu şalvarlara “elifi şalvar” denmiştir.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye’nin kıyafet reformundan sonraki halinde ise dilimli uzun başlıklar tamamen ortadan kalmıştır. Bunun yerine püsküllü fesler getirilmiştir. Elbiseler tamamen gömlek, ceket ve pantolon üzerine inşa edilen üniformalar haline gelmiştir. Yeni üniformalarda kırmızı tonlarının yanı sıra kahverengi ve koyu mavi tonları ön planda yer almaktadır.

Resim 7: Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun 1828 kıyafet reformundan sonraki elbiseleri

Kaynak: <https://www.kozanbilgi.net/asakir-i-mansure-i-muhammediye.html>

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu değişim tek tip kıyafet reformunu ortaya çıkardığından Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında belirleyici bir görsel kanal olan kıyafetler böylelikle ortadan kalmıştır. Daha öncesinden takılan başlıkların şeklinden rengine varana kadar din ve milliyet temsiliyeti taşıırken artık fesle birlikte büyük ölçüde bu ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte bu durumdan rahatsız olan Müslüman tebaa da ortaya çıkmış fakat yeni kıyafetlere olan adaptasyon süreci kısa sürdüğünden bu rahatsızlık da ortadan kalkmıştır.

Devlet kadrolarından başlayan kılık kıyafet reformu, kısa sürede sivil halk tarafından da benimsenmiş ve yeni elbiselere olan talep hızla artmıştır. Genellikle reformun ilk safhasında yurt dışından ithal olarak getirilen, başta fes olmak üzere, birçok ürün sivil halkın taleplerini karşılayamaz hale gelince 1833 yılında Eyüp'te Haliç kıyısında yer alan Feshane açılmış ve yerli hammaddeler kullanılarak alafranga tekstil ürünleri üretilmiştir.

Bu değişimde bizzat II. Mahmud, kendi giyimi ile örnek teşkil etmiştir. Portrelerini genellikle giymiş olduğu Avrupai elbiselerle yaptırmış ve bunları devlet dairelerine astırmıştır. Bu portrelerde giymiş olduğu elbiselere genel olarak bakıldığında pelerinler, lacivert ceketler, mavi setreler, püsküllü fesler ve yandan şeritli olan beyaz pantolonlar en çok dikkat çeken elbiseleri arasında yer almıştır. II. Mahmud, kıyafet reformunu kalıcı hale getirme adına zaman zaman halkın içerisinde ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerde giymiş olduğu yeni Avrupai kıyafetlerle halka örnek olmayı hedeflemiştir. Kısa sürede bütün Osmanlı tebaasında sarık ve cübbe geleneği sona ererek pantolon, fes, gömlek, boyun bağı, muhtelif renkte setreler benimsenmiştir. Bu radikal değişim ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun din, milliyet, meslek, mezhep, siyasi mertebe başta olmak üzere, birçok yaklaşık olarak 500 yıllık geleneksel kıyafet adabı ortadan kaldırılmıştır. Askeri alanda başlayan kıyafetlerdeki reform hareketleri toplumun her alanına kısa sürede yayılmış ve çok hızlı bir şekilde benimsenmiştir.

Resim 8: Kıyafet reformundan sonra II. Mahmud

Kaynak: <https://stratejikoperasyon.wordpress.com/2014/07/18/tarih-ii-mahmud-doneminin-askeri-faaliyetlerine-mudurnu-kazasinin-katkilari/>

3 Kasım 1839 tarihinde imzalanan Tanzimat Fermanı ile birlikte bütün devlet bürokrasisi yeniden inşa edilmiştir. Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupai tarzdaki modernleşmenin ilk resmi adımı olarak kabul edilmiştir. Tanzimat'la birlikte Sultan Abdülmecit Döneminde (1839-61) de bir önceki II. Mahmud dönemindeki gibi kılık kıyafet noktasında Avrupai değişim devam etmiştir. Askeri kıyafetlerdeki setre ve pantolon kullanımı bu dönemde de görülmüştür. Bir önceki dönemde kullanılan aşağıda geniş yukarı doğru daralan “Tunus fesleri” kullanılmaya devam edilmiştir. Yine setre pantolon ve fes bu dönemin kemikleşmiş Avrupai kıyafetlerin temelini oluşturmuştur. Tanzimat'ın ilan edilmesiyle kıyafet reformu sadece erkeklerle kalmayıp kadınları da kapsamıştır. Kadınlarda da daha açık renk feraceler ve daha şeffaf yüz peçeleri görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, özel mülkiyet ve şirket kurma özgürlüğü de sağlayan Tanzimat fermanı ilanının ardından birçok tekstil fabrikası da hızla açılmaya başlamıştır.

Resim 9: Kadını özgür kılan Tanzimat fermanının ilanı karikatürü

Kaynak: <https://sultanabdulaziz.com/abdulaziz-hakkinda/abdulaziz-donemi-olaylar/tanzimat-donemi-islakat-fermani-ve-yapilan-islakatlar/>

Abdülaziz Dönemine (1861-1876) gelindiğinde ise askeriyedeki üniformalara yönelik Avrupai değişim devam etmiştir. Bu dönemdeki kıyafetler şekil olarak formlarını korurken detaylarda yer alan süslemeler dikkat çekmiştir. Özellikle üniformaların ön kısmında yer alan işlemeler, püskül saçaklı apoletler, kollarda

bulunan şeritler ve kılıç kemerleri oldukça önemli bir noktada yer almıştır. II. Mahmud döneminde çokça görülen fes püsküllerinin tutturmaya yarayan “ferahi”ler ortadan kaldırılmıştır. Ancak sivillerin kullandığı feslerle karışmaması için püsküller tek bir noktada toplanıp püskül topuzu şeklinde fese sabitlenmiştir.

Bu dönemde yenilikler sadece kıyafet ve ordu bağlamında kalmayarak kamusal alana hızlı bir şekilde entegre edilmiştir. Eğlence alanları, mesire alanları, oteller, apartman yaşamı, içkili mekânların çoğalması başta olma üzere, birçok yeni gelişme alafranga erkek tipini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde özellikle Fransız modasının ve Fransız kültürünün hâkim olmaya başladığını söylemek doğru bir tespit niteliğindedir. Bu dönemdeki alafranga erkek tipinde Fransız modasına uygun kıyafetler giyen ve muazzam Fransızca konuşan bir çerçeve gelişmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken alafrangalık-alaturkalık veya geleneksellik-yenilik tartışmaları da baş göstermeye başlamıştır. Bu tartışmaları ironik bir şekilde dile getiren Osman Hamdi Bey, 1873’te Fransızca kaleme aldığı eseri *Elbise-i Osmaniyye*’de şunları ifade etmiştir:

“İstanbul’da, İzmir’de ve büyük kentlerin çoğunda, kentte gezerken fes yerine zarafetin simgesi soba borusu gibi şapkaları takmayı tercih eden kentsoylular, muhafazakâr bir üst görevlinin karşısına çıktıklarında takmak üzere, ceplerinde fes taşırlardı” (Osman Hamdi ve Launay, 1999: 17).

İtalyan bir seyyah olan Edmondo de Amicis, Abdülmecit Dönemine ait Osmanlı kıyafetleriyle ilgili gözlemlerini 1874 yılında kaleme aldığı eserinde şunları ifade etmektedir:

“Alışkanlıklarından dönemeyen Türk, sarık, kaftan ve sarı sahtiyandan yapılmış ananevi ayakkabıları tercih ederken, Tanzimatçı Türk, çenesine kadar düğmeli uzun siyah bir İstanbullu, koyu renk sübyeli bir pantolon giyiyordu. Bu konuda en cüretkâr tavrı sergileyen Genç Türkler ise önü açık bir setire, açık renk pantolon giyerek, küçük zarif kravatlar takıyordu” (Amicis, 2013: 123).

Eski yeni tartışmasının ardından, kıyafetteki alafranga geleneğini birebir taklit etmenin karşısına geçmek adına, İstanbul’da bulunan terziler bazı değişikliklere

giderek yerli unsurları ele almışlardır. Setre ve pantolonlar üzerinde ufak değişikliklerle “istanbulin” adı verilen yeni elbiseler tasarlamışlardır. Böylelikle istanbulinler, erkek elbiselerindeki alaturka-alafranga tartışmalarını nihayete erdirmiştir. Tanzimat’tan meşrutiyetin ilanına kadar erkek kıyafetlerinde istanbulinler oldukça önemli bir noktada yer almıştır. İstanbullilerin bel ile diz üstüne gelen kısımları dallı etek formunda şekillendirilmiştir. Ayrıca, göğüs hizasından başlayıp, omuz başlangıcına kadar olan düğme süslemeleri de dikkat çekmektedir. Bu düğmeler kimi zaman tek sütun halinde de şekillendirilmiştir. Ayrıca, istanbulinlerin kullanım alanları devlet erkânına da intisap etmiştir. Devlet erkânının kullandığı istanbulinlerde belirgin olarak motif, nakış süslemeleri yer almaktadır. Kısa sürede batılılaşmayı destekleyen Müslüman tebaa tarafından popüler haline gelmiştir (Canatan, 2008: 15).

19. yüzyılın son padişahı olan II. Abdülhamid, 1876’ya gelindiğinde imzaladığı ilk anayasa olan Kanun-i Esasi’de devlet ve sivil halkın kıyafetleri, resmi bir düzenleme çerçevesine alınmıştır. Askeriyede hareket kabiliyetini sınırlandıracak şalvar, sıkma, mintan ve camadanların küresel bağlamda askerlik düzenine uygun olmadığı ifade edilerek giyilememesi konusunda resmi karar netleştirilmiştir. İlerleyen süreçte, 1879 yılında, askerlerin sadece setre ve pantolon giyebileceği kararı verilmiştir (Kılıç, 2011, 28).

II. Abdülhamit Döneminde, sosyal yaşam içerisinde istanbulin kullanımı çok fazla tercih edilmemiştir. Bunun yerine diz kapağı hizasının altına kadar uzanan geniş etekli ve arkadan yırtmaçlı olan redingotlar artık moda haline gelmiştir (Akyol, 2013: 35). Redingot giyimi, gömlek ve yeleklerin ön parçaları çıkarılacak şekilde giyilmiştir. Daha açık bir ifade ile redingot daima önü açık giyilirdi. Daima gömlekte bir boyun bağı yer almıştır. Yakaları ile manşetleri kolalanmış Fransız gömlekleri de bu döneme damgasını vuran diğer erkek kıyafetleri arasında yer almıştır. Zaman içerisinde Frenk gömleklerinin dar kesimleri ve boyun bağı kullanımına aşina olamayanlar da ortaya çıkmış olmasından kaynaklı olsa gerek bu dönemde bu duruma çare olarak kimi kesimlerce istanbulinin kullanılmaya devam ettiği de tespit edilmiştir.

Bu dönemde en çok tercih edilen Frenk gömleği, Recâzide Mahmud Ekrem romanındaki Bihruz Bey tipi üzerinden şu şekilde ifade edilmektedir:

“Mevsimin modasına göre bazen koyu bazen açık renkte gayet dar elbisesi bal renginde eldivenleri ufarak fesi ile yan taraftan sızmasının bir nısfı Frenk gömleğinin dimdik duran yüksek yakası ile örtülmüş bileğinden aşağı ellerinden yarısından ziyadesi gene o gömleğin uzun kolları içinde saklanmış Bihruz Bey arabanın ön tarafında bulunarak hayvanların terbiyesini tutar, parlak düğmesi, lacivert setresi, malta renginde açık ve dar pantolonu, diz kapaklarına kadar çıkan uzun konçlarının yukarıdan tersine kıvrılmış tarafı beyaz, oradan aşağısı siyah çizmeleri ve beyinkinden daha açık büyücek fesi ile seyis de mevki-i mahsusunda [kendisine ayrılmış yerde] oturarak beyefendinin harekâtına [hareketlerine] dikkat ederdi” (Ekrem, 2012: 15).

1.1.1. Katman

19. yüzyılın ilk çeyreğinde elbisede kat formu halen devam etmekteydi. Katmanlar kıyafetlerin üst üste gelen bağımlı veya bağımsız parçaları olarak kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda birçok katın giyilmesi, her zaman tören elbisenin karakteristiği olmuş ayrıca, zenginlik ve statü belirtisi haline gelmiştir. Katlar, Türk elbisesinin İslami merkezli özel bir karakteristiğidir. Bununla birlikte katman tarzı giyim, vücut formunu bozan ve mahremiyetin ifşasını ortadan kaldıran bir niteliğe sahip olmuştur. Katman olarak giyilen kıyafetler, sadece bir diğerinin üzerine giyilecek boyutta olmayıp, tüm katmanların malzemelerini gösterecek tamamlayıcı bir konsept halinde yer almıştır. Kısacası Osmanlı kıyafetlerindeki katman fazlalığı birbirini deforme edici veya engelleyici şekilde olmayıp belli bir uyum içinde bütünlük sağlamıştır (Ocakoglu, 2018: 1540).

Kullanılan kesimler ve renkler bu uyumu göstermektedir. Resim 10’da yer alan Osmanlı memurunun kıyafetlerine bakıldığında üç katmanlı (Detay A- B- C) bir elbise formu dikkat çekmektedir:

Resim 10: 19. yüzyılın başlarına ait bir Osmanlı memuru tasviri

Kaynak: <https://publicdomainreview.org/collections/19th-century-album-of-ottoman-fashion/>

Osmanlı kıyafetinin çok belirgin bir özelliği, katmanlaşma fikridir. Giysiler, boyun çizgisinde ortaya çıkacak ve giysilerin altından çeşitli malzemeleri koyacak şekilde imal edilir. Kollar, uzun bir formda tasarlanmış ve bu kolların bilek hizasından sarkan, püskül süsü içeren, tamamlayıcı unsur ve motifler yer almıştır. Sondaki uçları olan geniş kollu iç kovan uçlarına bir bakış sağlar. Katların uçları, hem astarları hem de altına giyilen giysileri göstermek için kanala girer. Resimde de görüleceği üzere, ilk kat şalvar ikinci katta ferace üçüncü katta da süslü bir kadife kaftan yer almaktadır (Koca ve Emiroğlu, 2019: 238-251).

1.1.2. Kıvrım (Dal)

Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel Türk erkek kıyafetleri arasında geniş kıyafet giymek karakteristik bir unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla, kıyafetlerde tercih edilen kıvrım veya eski bir ifade ile dal kesimleri çok geniş, adeta kabak dilimi formuna gelme derecesine kadar ulaşarak, bol kıvrım kesimleri kullanılmıştır. Bu sebeple kıyafetlerin bedeni tam olarak ortaya çıkarması engellenmiştir. Diğer bir yönüyle de, elbiselerin ütülü denilebilecek düz formları yitirilmiştir (Yüksel, 2016: 110).

Bu durum tamamen Müslüman erkek kimliğinin mahremiyeti ifşa etmeme iddiasından öne gelmektedir. Elbiselerde kullanılan kesimler oldukça geniş olduğundan ister istemez sabit dal kesimlerinin genişliği ile şekilsel yapı analizi yapmak zor bir çerçevede yer alır. Geleneksel Osmanlı Türk erkek kıyafetini değerlendirirken tek ayırım, kullanılan renklere, kumaşlara, motiflere, nakışlara ve süsleme unsurlarına göre belirlenir. Bu unsurların dışında net olarak bir kalıp çıkarmak oldukça zor bir noktada yer alır. Böylelikle geleneksel Osmanlı erkek kıyafetini karakteristik yapısı geniş kıvrımlara sahip olmuş ve bu doğrultuda sosyal yaşam akışı içerisinde bireyin daha aktif bir hareket kabiliyetine ulaşması sağlanmıştır (Karagöz, 2017: 135).

Tabii bu durumu çok yönlü değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle ulaşım araçlarının binek hayvanlarla sağlanması, bunun yanında uzun süren savaş dönemleri bu özelliği etkileyen sosyal ve siyasi faktörler arasında yer almaktadır. Aynı zamanda İslamiyet'in kabulü ile gelişen aktif Arap kültürü etkisi dini bağlamda değerlendirilebilir. Kıvrımlarla görsel kesim estetiği ön plana çıkarılmamıştır. Bunun yerine çok değerli süsleme unsurları ile kıyafetlerin öne çıkarılma isteği sağlanmıştır.

1.1.3. Renk Kullanımı

Osmanlı'da renk kullanımı oldukça önemli bir noktada yer almıştır. Özellikle elbiselerde kullanılan renkler giyenin dini, mezhebi, siyasi mertebesi, ekonomik düzeyi gibi birçok statüyü temsil etmiştir. El sanatları başta olmak üzere, Osmanlı erkek kıyafetlerinde tercih edilen renkler arasında en çok beyaz rengi gelmiştir. Beyaz,

İslamiyet'te temizliği ve günahsızlığı temsil ettiğinden çokça tercih edilen renkler arasında yer alır. Bununla birlikte çinilerin karakteristik renkleri olan turkuaz, mavi ve yeşil tonları yine tercih edilen elbise renkleri arasında yer almıştır. Osmanlı geleneksel kıyafetlerinde bu renklerin hâkimiyeti söz konusu iken daha soğuk renkler Müslüman olmayan Osmanlı erkekleri tarafından kullanılmak mecburiyetinde bırakılmıştır. Gayrimüslimlerin giydiği renkler genellikle ikinci kalite kumaştan oluşmakta olup, ekseriyetle siyah ve tonlarında olmuştur. Yeşil renk de İslamiyet'i temsil ettiğinden Osmanlıdaki dini oluşumlarca ve dini şahsiyetlerce tercih edilen renkler arasında dikkat çekmiştir. Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra ceket, pantolon ve redingot gibi kıyafetlerin toplumun her katmanına yayılmasıyla siyah ve tonlarının hâkim olduğu görülmüştür (Tezcan, 2010: 549).

1.1.4. Cezayir Kesimi

Cezayir kesimi, adından anlaşılacağı üzere, kalyoncu Cezayirli yaman gemicilerin bağı açık, yalınayak ve diz kapağına kadar çıplak olan bir üslubu temsile etmektedir. Bu erkek giyimi 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında popüler hale gelmiştir. En çok İstanbul merkezli gençler tarafından tercih edilen bir erkek giyim formu olarak dikkat çekmiştir. Bu erkek giyim formu, yeniçeri ocağının kaldırıldığı 1826 tarihine kadar popüler olarak tercih edilmiştir. Adeta bu dönem içerisinde bir erkek kıyafet modası haline gelmiştir (Koçu, 1969: 52).

Tarihsel süreçteki yerine bakıldığında ise kalyoncuların daha çok tercih ettiği Cezayir kesimi, 18. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir yükseliş göstermiştir. İmparatorluk bu elbise modasının popüler hale gelmesinin Müslüman erkek profilini ve ahlak yapısını zedeleyeceği yönüyle 1789 tarihinde bir tedbir alma gereksinimi duymuştur. Bu tedbire göre Cezayir kesimi olan kalyoncu kıyafetlerinin siviller tarafından abartılı bir şekilde giyilmesi yasaklanmıştır. Fakat bu karar III. Selim Dönemindeki reform hareketleriyle çok fazla bir geçerlilik göstermemiş, 19. yüzyılın başında eski popülerliğini yeniden kazanmıştır (Turan, 2005: 25- 256).

Resim 11: Cezayir kesimi modasını temsil eden kalyoncu asker.

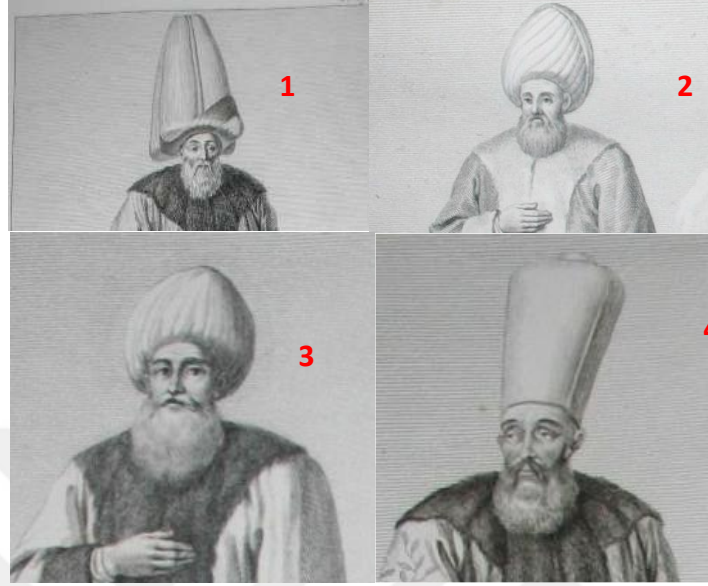
Kaynak: <https://istanbulistanbulolali.blogspot.com/2008/04/istanbul-ve-leventler.html>

1.1.5. Başlık

Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyıldan 1820'lerin ortalarına kadar çok farklı amaçlar için geniş bir başlık kullanım yelpazesi geliştirmiştir. Başlık kullanımı o kadar üretken hale gelmiştir ki, o dönemde giyilen başlıkları inceleyerek Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik ve dini eğilimleri hakkında birçok bilgiye çok rahat bir şekilde ulaşmak kolay hale gelmiştir. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Osmanlı başlıklarını değerlendirmek için öncelikle hangi insan gruplarının, hangi başlık stillerini giydiğini tespit ederek bunların toplumsal, bölgesel ve dini anlamlarını açıklamak gerekmektedir (Tezcan, 1995: 415).

Osmanlı İmparatorluğu'nda her sınıfın kullandığı başlık stilleri farklı bir formda yer almaktadır. Bu farklılık yönetici sınıfından başlayarak en aşağıda yer alan sivil halk kitlesine kadar ulaşmıştır. Milliyet, din ve bölge gibi birçok belirleyici unsur etrafında gelişen başlık kullanımı Osmanlı halkı için bir temsiliyet mahiyetinde yer almıştır. Bu doğrultuda Mouradgea d'Ohsson's'un "*Tableau Général de l'Empire*

Ottoman” adlı eserindeki gravürlere genel olarak baktığımızda 19. yüzyıl öncesindeki geleneksel başlık kullanımını örneklerle şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Resim 12: Yöneticilere Göre Başlık Kullanımı: Baş vezir (1), Kazasker (2), Şeyhülislam (3), Kaptanıderya (4).

Kaynak: Mouradgea d’Ohsson’s, *Tableau Général de l’Empire Ottoman*, 1787.

Resim 13: Dini Şahsiyetlere Göre Başlık Kullanımı: Müezzîn (1), Kalenderî (2), Bektaşî (3), Mevlevî (4).

Kaynak: Mouradgea d’Ohsson’s, *Tableau Général de l’Empire Ottoman*, 1787.

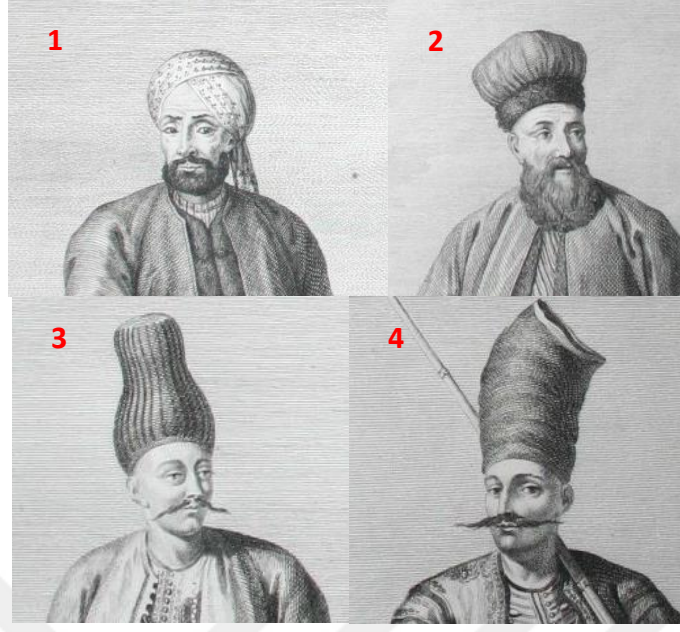
Resim 14: Asker Gruplarına Göre Başlık Kullanımı: Yeniçeri (1), Levent (2), Yeni Tüfekçi(3), Kalyoncu (4).

Kaynak: Mouradgea d'Ohsson's, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, 1787.

Resim 15: Çeşitli Meslek Gruplarına Göre Başlık Kullanımı: Soytarı (1), Müzisyen (2), Saka (sucu) (3), Solak (4), Aşçı (5), Berber (6).

Kaynak: Mouradgea d'Ohsson's, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, 1787.

Resim 16: Milliyete Göre Başlık Kullanımı: Arap (1), Tatar (2), Boşnak (3), Arnavut (4).

Kaynak: Mouradgea d'Ohsson's, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, 1787.

19. yüzyıla gelindiğinde ise bu başlık çeşitliliği tamamen ortadan kalkarak tekdüzel bir yapı halini kazanmaya başlamıştır. Özellikle II. Mahmud'un kıyafet reformunun ardından başlık kullanımı tamamen fes üzerine şekillenmiştir. bununla birlikte sarık sarma İslami bir ritüel olduğu için dini kesim tarafından da sarık kullanımı fesle birlikte devam etmiştir. Fes kullanımı ile birlikte dönemsel değişikliklere uğrayarak yeni formlar kazandığı da bilinmektedir. II. Mahmud dönemindeki feslerin daha püsküllü ve süslü olduğu bilinmektedir. Bu dönemin ardından her padişah dönemi bu feslere yeni bir form kazandırmış ve isimleri de padişahlara göre şekillenmiştir. Örneğin Abdülmecit Dönemindeki fesler “mecidiye fesleri”, Abdülaziz Dönemindeki fesler “aziziye fesleri” ve II. Abdülhamit Dönemindeki fesler ise “hamidiye fesleri” olarak anılmıştır. İlk dönem feslerine ise genellikle “zuhaf fesi” adı verilmiştir. İlerleyen bölümlerde fesin genel yapısına ve kullanım alanlarına dair detaylı bir inceleme yapılacaktır (Uzunçarşılı, 1954: 224; Tezcan, 1995: 415).

1.1.6. Kuşak

Osmanlı erkek kıyafetlerinin en önemli unsurlarından birisi de bele sarılan kuşaklardır. Bu kuşakların birçok fonksiyonu vardır. Sağlık açısından beli sıcak tutma ve ağır yük kaldırmada sağladığı destek dikkat çekmektedir. Beyaz renkli tercih edilen kuşaklar Lahuri, Acem, Hint, Kaba şallarından kullanılmaktaydı. Gömleklerin veya feracelerin üzerine sarılan kuşaklar, aynı zamanda bir taşıyıcı obje fonksiyonu taşımıştır. Silahlar, hançerler, değerli nesneler ve paralar bir çanta görevi taşıyan kuşaklarda yer almıştır. Osmanlı erkek kıyafetinin en belirgin özellikleri arasında yer almıştır. Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulmasıyla birlikte yerini yavaş yavaş deriden ince kemerlere bırakmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra da pantolonun yaygınlaşması ile kullanım popülarlığını yitirmiştir (İpşirli, 2002: 510).

1.1.7. Erkek Feracesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda erkek kıyafetlerinde yer alan en karakteristik form feracelerdir. Feraceler geniş kollu ve rahat kesimli kıyafetlerdir. Ulema sınıfının giydiği feraceler daha da geniş ve kol atı yarık olarak imal edilmiştir. 1829 kıyafet reformuna kadar saray erkânı tarafından da çokça tercih edilen elbiseler arasında yer almıştır. Feraceler genellikle kaftanların altına giyilmiştir. Zaman içinde sosyal ve siyasi statüye göre çeşitli süslemeler dikkat çekmiştir. Devlet erkânından, özellikle merasimlerde kullanılan feracelerin yakalarında kürk parçaları yer almaktadır. Yaş itibarıyla daha genç olanların giydikleri feraceler ise daha dar kesimli ve kolları dardır. Sıcak havalarda tek başına tercih edilen bir erkek kıyafeti olarak çokça kullanılmıştır (Bozkurt, 2002: 508).

1.1.8. Cübbe

Tarihsel süreçte Arap kültüründe yer alan cübbe kıyafeti, Müslüman kimlikli Osmanlı İmparatorluğu'nda doğal olarak kullanılan ve en üst katmanda yer alan, geniş kesimli ve önü daima açık olan erkek kıyafetleridir. Yaklaşık 2 santime yakın yakası bulunan cübbe kıyafetinin kol kesimleri oldukça geniştir. Her renk çeşidinden yapılmaktadır. Düz kumaş yapısı ile üretilen cübbeler ipek gibi değerli kumaşlardan da üretilmiştir. Genellikle ulema sınıfına hitap edecek şekilde dini şahsiyetler

tarafından tercih edilen cübbeler, Osmanlı erkek kıyafetinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Hem devlet erkânından hem de sivil halk tarafından çokça tercih edilen cübbeler, Osmanlı'nın geleneksel erkek kıyafetleri arasında yer almıştır. Özellikle ulema sınıfının giydiği cübbeler, temsil ettikleri dini konumu itibariyle dini bir statüyü öne çıkarmıştır. Cübbelerin kullanımı genellikle kavuklarla birlikte kullanılarak kısa zamanda Osmanlı'da resmi erkek kıyafeti haline gelmiştir (Türkoğlu, 1993: 102-103).

1.1.9. Şalvar

Şalvar, Osmanlı İmparatorluğu'nda hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyilen geleneksel bir kıyafet türüdür. Şalvarlar, özellikle rahat ve işlevsel bir formda olmaları itibariyle yüzyıllarca kullanılan geleneksel bir Osmanlı kıyafeti haline gelmiştir. Bu kıyafetler genellikle sosyal statüye ve ekonomik duruma göre farklılık göstermekte olup, renk olarak da çokça çeşitliliğe sahiptir. 19. yüzyılda kıyafet reformuna kadar olan süreçte oldukça popüler olarak kullanılan şalvarlar genellikle geniş dal kesimleri ile dikkat çekmektedir. Bacaklar oldukça bol ve kabarık bir yapıya sahiptir. Paça ağzı, ayağın çok rahat bir şekilde geçebileceği genişlikte yer almaktadır. Şalvarların günlük kullanılabileceği gibi sosyal yaşamın her alanında kullanılması yönüyle bağlamsal olarak farklı renklerde ve farklı şekillerde tercih edilmiştir (Balcı, 2018: 57-68).

Günlük kullanılan şalvarlar, daha vasat bir yapıda yer alırken, törenlerde veya ziyaretlerde ve özel günlerde giyilen şalvarlar çeşitli görsel süslemeleri ve öne çıkan renkleri dikkat çekmektedir. Şalvarların bel kısmının sabitlenmesi, uçkurlar sayesinde gerçekleşmektedir. Şalvarın kendi içerisinde olan uçkur kanalı sayesinde, uçkur bağları bu kanallardan geçmektedir. Bu uçkur kanallarından çıkan iki uçlu kalın kumaştan yapılmış ipler, çok farklı tekniklerle düğümlenerek kaba görünmemesi için düğüm hizasından içeriye doğru kalan kısım gizlenmektedir. Daha sonra üstünden sarılan kuşak ile tamamen gizlenir hale gelmektedir. Bu şalvarları bacak arasında yer alan birleşim noktasındaki köprüler genellikle diz kapağı altı ile topuk hizası arasında kalmaktadır. 19. yüzyılın başlarında da kullanılmaya devam eden şalvarlar bu dönemde dizlerden daralan çakşırlara yerini bırakmış ve ardından II. Mahmud'un kıyafet reformundan sonra farklı bir yapı haline gelerek daha dar kesimli şekiller

halinde kullanılmıştır. Bu dönemin ardından şalvarlar yerini pantolonla şalvar arasında kalan “elifi şalvar” çeşidine bırakmıştır (Koçu, 1969: 101).

1.2. 1829 ÖNCESİ ERKEK KIYAFETLERİ

1.2.1. Gömlek

Kıyafet reformundan önce Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanılan gömleklere bakıldığında üç temel form dikkat çekmektedir. İlk form olarak düğmesiz ve kollu gömlekler dikkat çekmektedir. Bu gömlek çeşidi genellikle beyaz renkte kullanılmıştır. Bu gömleklerin vücutta son şeklini alması için gömlek sağ ön kısmı veya sol ön kısmı fark etmeksizin üst üste getirildikten sonra üzerinden kuşak bağlanması ile kullanılırdı (Şakiroğlu, 1996: 197).

Kuşaksız kullanımlarda gömlek ön kısım uçlarında sabitleyici ip unsurları da yer almaktaydı. Ayrıca, bu gömlekler yakasız bir tasarıma sahipti. Bu sebeple daha rahat bir işlevselliği yer almaktadır. Bu gömlekler boğaz kısmını tamamen kapatmaktadır. Bu gömlek çeşitleri genellikle devlet memurlar veya dini şahsiyetler tarafından tercih edilmektedir. Gömleğin tercih edilen giyiliş şeklinde en çok dikkat çeken ise kuşak altında kalan kısmının şalvar gibi alt giyeceklerin içine sokulamamış vaziyette durmasıdır. En üstte ise bir cübbe tercih edilirdi (Koçu, 1969: 125).

Resim 17: 19. yüzyılın ilk çeyreğine ait kırmızı çizgili bir gömlek modeli.

Kaynak: <https://publicdomainreview.org/collections/19th-century-album-of-ottoman-fashion/>

Bu dönemin ikinci formdaki gömlekleri genellikle Cezayir kesimi olup, geniş bir bağır açıklığı ortaya koyan dönemin modasını yansıtan gömleklerdir. Bu gömlekler uzun veya kısa kollu olabilmektedir. Bu gömleklerin dönemin popüler modasını tamamlayıcı nitelikte kullanıldıkları bilinmektedir. Bu gömlekler daha çok asker ve sivil halk tarafından tercih edilmektedir. Yakasız olan bu gömleklerin manşetlerindeki dikişsiz hareketli kol fazlalıkları dikkat çekmektedir. Bu kol fazlalıkları sallanır vaziyette olup, elin üstünü kapatacak şekilde oluşturulmuştur. Bu kol fazlalığının daha uzun versiyonu olan ve kartal kanadı olarak da adlandırılan şeklini camedanlarda da görmek mümkündür (Koçu, 1969: 49).

Resim 18: Düşmesiz içi içe geçen formdaki ön birleşme noktalarına sahip renkli bileklerinde fazlalık bulunan uzun kollu bir gömlek

Kaynak: <http://world4.eu/costume-of-turkey/>

Üçüncü formdaki gömlekler ise uzun kollu olup, daha geniş beden kesimine sahip günlük kullanımlara uygun gömleklerdir. Bu gömlekler boğazdan göbek hizasına kadar tomurcuk formu objelerle süslenmiştir. Bu gömleklerin düğmeli olanları da bulunmaktadır. Önceki gömleklerde yer alan ve kuşak altında birleştirilen iki bağımsız ön kısma sahip değildir. Yarı tulum şeklinde şekillenen bu gömlekler tek parça halinde giyilmektedir. Bu gömlekler de kuşak altında sabitlenmiştir. Bu gömleklere helali gömlekler adı verilmiştir. Helali gömlek adıyla bilinen bu gömlek çeşitleri ipek ve pamuğun karışımı ile elde edilen bir elbise çeşididir.

İslam'da erkeğin ipekli kıyafetler giymesi haram olarak ifade edildiğinden bu gömlek çeşitlerinde kullanılacak olan ipeklerin içeriklerine pamuk iplik karıştırılarak yeni bir kumaş üretilmiş ve bu beyaz kumaşa da “helali kumaş” adı verilmiştir. Tek başına ipek kumaş giymesi yasak olan Osmanlı Müslüman erkekleri bu şekildeki bir kumaş türünü ancak bu şekilde kullanabilecekleri değerlendirilmiş ve bu kumaş türü helal olarak ifade edilmiştir. Genellikle beyaz renkli olan helali gömlekler, bedeni rahat bir şekilde kavrayan, buruşuk ve karışık görünümlü bir yapıya sahiptir. Bu gömlekler 19. yüzyılın başından itibaren bütün sosyal sınıf tarafından tercih edilmiştir (Bozkurt, 2000: 362).

Resim 19: Helali kumaştan yapılmış gömlek

Kaynak: <https://publicdomainreview.org/collections/19th-century-album-of-ottoman-fashion/>

Yaş grubuna göre çeşitli süslemeler bulunan bu gömleklerde en çok dikkat çekenler küçük yaş grubundaki çocuklara ait olan gömleklerdir. 19. yüzyılın ilk çeyreğine ait olan küçük yaştaki erkek çocukların giydikleri gömleklerin boyun ve kol uçlarında çeşitli süsleme formları yer almıştır. Bu gömleklerin kollarda ve boyun kısmında çeşitli motif ve süslemeler bulunmaktadır.

Resim 20: 19. yüzyılın başlarında Selanik kökenli bir erkek çocuğun gömleği

Kaynak: <http://eng.travelogues.gr/tag.php?view=11697&page=6>

1.2.2. Potur

Bedenin alt kısmına giyilen potur, topuktan başlayarak dize kadar dar bir yapıda olup, dizden itibaren birden genişleyen bir yapıda yer almaktadır. Özellikle orduda kullanılan poturlar 19. yüzyılın ilk çeyreğinde etkin bir şekilde görülmektedir. Poturun kullanımı Osmanlı erkek kıyafetinin pantolona geçiş sürecini daha hızlandırmıştır. Böylelikle poturları şalvar ile pantolon arasında bir köprü niteliği taşımıştır. Bu dönemde kullanılan mavi renkli poturlar dikkat çekmiştir. Poturların işlevsel popülerliği Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulmasıyla başlamıştır. Bu dönemden sonra kıyafet devrimine kadar oldukça popüler bir yapıda günün erkek modası halini almıştır (Koçu, 1969: 193).

Resim 21: 19. yüzyılın başlarında potur giyen askerler

Kaynak: <http://osmanli.site/osmanli-padisahlari-sultan-padisah-sultanlari/sultan-3-selim/sultan-iii-selim-yenilikleri-nizami-credit-ordusu/>

1.2.3. Çakşır

Çakşır, belden bağlanan bir form halinde kullanılmıştır. Çakşırı bele sabitleyen günümüzün Kemerı niteliğinde kullanılan uçkur isimli kalın bez ipler bulunmaktadır. 19. yüzyılın başında Cezayir kesimi modanın bir unsuru olarak kullanılan çakşırlar iç çamaşırı üzerine giyilen pantolon görevi taşıyan bir elbise niteliğindedir. Paçaları diz kapağına kadar olan kısa alt giyimi olan çakşırlar Cezayir kesimi modasının bir ürünü olarak tercih edilmiştir. Çakşırlar genellikle leventler tarafından giyilmiştir. Ardından Cezayir kesimi modası ile birlikte 19. yüzyılın ilk çeyreğinde siviller tarafından giyilen en önemli erkek elbiseleri arasına girmiştir. (Pakalın, 1971: 780; Koçu, 1969: 59).

Resim 22: 19. yüzyılın başlarından çakşır örneği

Kaynak: <https://publicdomainreview.org/collections/19th-century-album-of-ottoman-fashion/>

1.2.4. Barata

19. yüzyılın başlarında fes kullanımından önce modern bir başlık niteliği taşıyan baratalar genellikle askerler tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar tercih edilmiştir. Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulması ile kullanımı popülerlik kazanan baratalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli sarık ve kavuk başlıkları ile modernleşme dönemi fesleri arasında yer alan geçiş süreci başlıkları olarak nitelendirilebilir. Bu başlıkların genel yapısı kulak hizasına kadar giren dar bir yapıda olup, uca doğru düzgün kalıp şeklini kaybederek yana kıvrıp bir şekilde aşağı doğru inen düzensiz bir çerçevede yer alır (Pakalın, 1971: 159). Genellikle kırmızı ve beyaz renklerde olan baratalar daha çok askerlerin giymesi sebebiyle “bostancı balatası” ve “haseki baratası” olarak da çeşitli isimlerde kullanılmıştır (Koçu, 1969: 24).

Resim 23: Barata takmış bostancı askerleri

Kaynak: <http://hikopict.pw/Osmanli-Resimleri-aday-2018-t-Ottoman-empire.html>

1.2.5. Sarık

Sarığın tarihçesi Arap kültürüne dayanmaktadır. Osmanlılar 'da sarık diğer bir adı olan destar ismi ile kullanılmıştır. Bu işle uğraşanlara da destari denmiştir. Sarığın günlük yaşamda kullananlara ise “destarbendan” adı verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda sarığın rengi, şekli oldukça önemli bir anlam taşımaktadır (Turan, 2018: 281)

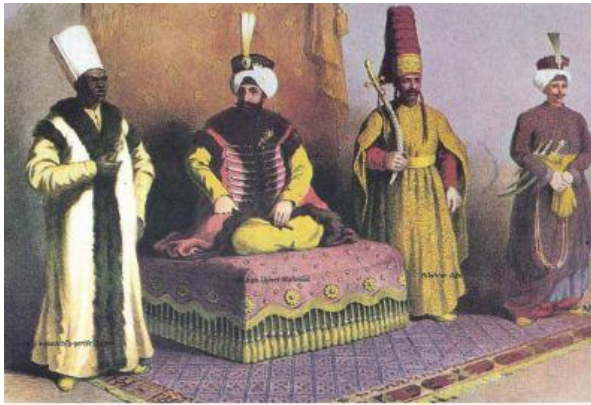
Sarıktaki en üst dereceli statü daima beyaz renkle sağlanmıştır. Siyah ve yeşil sarıklar ise daha çok tarikatlar ve dini şahsiyetler tarafından tercih edilmiştir. Silindirik yapıdaki mukavvalar üzerine çeşitli tekniklerle sarılan tülbentler olarak son hallerini almışlardır. Bu tülbentler 30 ile 60 cm arasında değişmektedir. Sarık kullanımı daha çok dini bağlamda popüler olarak kullanıldığından birçok farklı üslup ortaya çıkmıştır. Sarıkların her bağlanış şekli ayrı bir grubu temsil eder hale gelmiştir (Bozkurt, 2009: 152-154).

Resim 24: Kıyafet reformu öncesi 19. yüzyıl sarıklarının dini oluşumlara göre dağılımı

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/561683384766739044>

II. Mahmud'un kıyafet reformundan önce kullandığı sarıklara bakıldığında beyaz renkte olduğu ve püskül topuzu yerleştirilen süsleme unsurları dikkat çekmektedir.

Resim 25: Kıyafet reformundan önce II. Mahmud

Kaynak: <http://www.odevtest.com/sultan-ii-Mahmudun-hayati-ve-donemi/>

1.2.6. Kallavi

Osmanlı'da kullanılan başlıklardan en önemlisi de hiç şüphesiz devlet erkânının kullanmış olduğu “kallavi” isimli kavuklardır. Bu kavuklar özellikle sadrazam ve vezirler tarafından resmi olarak giyilen başlıklar haline gelmiştir. Piramidi andıran dört köşeli olan bu kavuklar yaklaşık olarak 40 santim uzunluğunda oluşturulmuş ve oldukça hafif keçelerden yapılmıştır. İç kısmı başın gireceği noktada çember bir şekli almıştır. Kavuğun dış cephesinde ise beyaz kaliteli tülbentler sarılmıştır. Bu tülbentlerin sarılış şekli, sağdan sola veya yukarıdan aşağı olmuştur. Ayrıca, tülbentlerin üzerinde çok çeşitli motifler ve altın içerikli şeritler kullanılmıştır. Bu görkemli kullanışı itibariyle “kallavi” kelimesi dilimize bir benzetme unsuru olarak kalıtsal bir söylem haline gelmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde isim, soylu bir kelimeyi niteleyici olarak kullanılan bir sıfat haline gelmiştir. Çok büyük, iri, görkemli, çok güzel, şatafatlı gibi anlamları gelen kallavi, 19. yüzyıl kıyafet reformundan önce Osmanlı bürokrasisi için geleneksel bir başlık halinde resmi bir kıyafet unsuru haline gelmiştir (Bozkurt, 2002: 71; Koçu, 1969: 140).

Resim 26: II. Mahmud'un huzurunda kallavi takan sadrazam

Kaynak: <https://www.wattpad.com/479183694-yazar-sultan-murad%27tan-hikayeler-sultan-ve-vezir>

1.2.7. Kapaniça

19. yüzyılın başlarında devlet erkânı tarafından tercih edilen kolsuz kürk kıyafetleridir. Bu kıyafetler diz kapaklarının aşağısına kadar uzanır. Çoğu zaman topuk hizasına kadar iner. Dalgalı ve geniş bir kesime sahip olan bu elbiseler oldukça kalın ve gösterişli bir yapıya sahiptir. Özellikle yaka kısmında ve omuz bitimindeki kol uçlarında bulunan post tüyleri kabarık bir formda yer almıştır. Bu kıyafetin kol mesafesi omuzdan başlayıp pazı ortalarına kadar ilerleyen kısa bir uzunluğa sahiptir. Kısa kollu üst kıyafeti olarak değerlendirilebilir. III. Selim ve II. Mahmud başta olmak üzere, üst kademedeki birçok devlet erkânı tarafından tercih edilen kürklü bir kıyafet olarak dikkat çekmektedir. Bu kıyafet sadece üst kademede yer alan kişilerce giyilmiştir (Koçu, 1969: 144).

Resim 27: II. Mahmud'un giydiği kolları ve yakaları kürk kapaniça

Kaynak: <https://tohumvetoprak.tr.gg/II.-MAHMUD-D-Oe-NEM%26%23304%3B-h-NDE-G%26%23304%3BY%26%23304%3BM-KU%26%23350%3BAM.htm>

1.2.8. Burnus (Maşlah)

Burnuz, kelime kökeni olarak Latinceden gelmiş olup, daha çok Arap kıyafeti olarak çöllerde giyilen bir elbise şekli ile tanınır. Osmanlı'da da çokça tercih edilen burnuslar, 19. yüzyılın başında engellenemeyen Cezayir kesimi modasının bir geleneği haline gelmiştir. Burnus, kıyafet devrimden sonra yerini Avrupai tarzda kullanılan

pelerinleri bırakmıştır. Bu elbiseler yapısı itibariyle gündelik olmaktan çok iklim şartlarından koruyucu nitelikte bir örtü mahiyeti taşımaktadır (Pakalın, 1971: 248).

Osmanlı'da da özellikle denizci askerler tarafından Cezayir modası olarak çok fazla kullanılan bir pelerin formunda tercih edilmiştir. Genellikle beyaz yünden yapılan burnuslar omuz hizasından ayak bileklerine kadar uzanan geniş bir kesime sahip olan örtü şeklindedir. Boyunda sabit durması için bir boğaz kısmı olan bu kıyafetin Ayrıca, kollar tarafından giyilen iki adet de kol deliği olduğu bilinmektedir. Bu kıyafetlerde başlık da bulunur yani kukuleta diye de adlandırılan bu başlıklar burnusların geleneksel yapısı içerisinde yer almıştır (Koçu, 1969: 47).

Resim 28:19. yüzyılı başlarında burnus giyen kalyoncu askerler

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/518899188291768592/>

1.2.9. Cepken

Günümüzün ceketleri şeklinde ifade edilebilecek olan cepkenler askerlere, çiftçilere, esnaflara, mahsus karakterlerde olabilen üstlük bir elbise olarak değerlendirilebilir. Genellikle çuhadan yapılmıştır (Pakalın, 1971: 266). Gömleğin hemen üstünde iki tarafı düğmeli bir tür olan cepkenler 18. ve 19. yüzyılın en çok tercih edilen erkek elbiseleri arasında yer almıştır. Cepkenler için kalın ipek

kumaşların da tercih edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte yine çuhadan da üretilen cepkenler çok fazla kullanım alanına sahip olmuştur. Genellikle karşılık renkli motifler tercih edilmiştir. Kesim olarak tam bedene oturan dar bir yapısı bulunmaktadır. Baştanbaşa işlemeli olan cepkenler erkek giyiminin bir modası haline gelmiştir. Yakasız bir formda yer alır. Modern ceketlerin yerine geçen bir erkek kıyafetidir (Koçu, 1969: 52).

Cepkenlerde derin kol kesimleri genellikle üç şekilde olmuştur. Biri bütün üstlüklerde görüldüğü üzere, omuz hizasından bileğe kadar hiç açık alan kalmayacak şekilde dikilme tekniğidir. Bu teknikte dirsek hizasında bileğe kadar olan kısımda kolun alt kısmının boşta kalacak şekilde dikilmesi yöntemidir. İki kol dikiş yönteminde asıl amaç, cepken içine giyilen gömleğin dirsek ile bilek hizasında olan bölgesinin ortaya çıkması ve görülmesidir:

Resim 29: Koltuk altları kapalı olan ve bilek hizası açık olan cepken

Kaynak: <https://www.pinterest.fr/pin/411657222173455433/>

İkinci teknik ise omuzdan itibaren bileğe kadar olan kol altı dikiminin yapılmaması şeklinde olmuştur. Bu şekildeki cepkenlerin kolları giyilemediğinden genellikle omuzdan geriye düşer. Bu tarzdaki cepkenlere kartal kollu cepkenler olarak adlandırılır. Kartal kollu cepkenler Cezayir kesimi modanın en önemli unsurları arasında yer almıştır. Cepkenlerin çok farklı motif ve süslemeleri mevcuttur. Renk olarak genellikle yaşlıların tercih ettiği cepkenler siyah ve kahve tonunda olurken daha

genç yaştakilerin kullandıkları cepkenlere bakıldığında kırmızı ve mavi tonlarda olduğu görülmektedir (Koçu, 1969: 51).

Resim 30: Kartal kollu cepken örneği önden, arkadan ve yandan detaylı görünüşü.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/372461831654612741>

Resim 31: Kartal kollu cepken giyen Osmanlı erkekleri.

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/477381629228907556/>

1.2.10. Camedan (Camadan)

Modern yelek olarak tarif edilebilecek olan camadanlar, 19. yüzyılın başlarında çokça tercih edilen bir yapıda yer almıştır. Pakalın, camadanları; *“eskiden giyilen çapraz şekilde iki sıra düğmeli ve harçlı bir nevi kısa ve kolsuz üstlüğü adı idi. Kadifeden yahut çuhadan yapıldı. Kol ve yakaya işleme kaytan sımsıkı, adeta çiçekler, resimler teşhir edecek surette idi”* şeklinde tanımlamıştır (Pakalın, 1971: 255).

Yüzyılın ilk yarısında çokça tercih edilen camadanların ön kısmında 6 veya 8 tomurcuk ip süslemeleri yer almaktadır. Ön kısmının genel formu “u” harfini andırır. Kıyafet devriminden sonra da popüler şekilde tercih edilen camadanlar, az da olsa Osmanlı’nın yıkılışına kadar olan sürede kullanılmaya devam etmiştir. Fakat Tanzimat’ın ardından alafranga yeleklerle birlikte kullanım alanı giderek azalmıştır. Camadanlar genellikle dize kadar daralan poturlar üzerinde bir kombin olarak tercih edilen önemli erkek kıyafetleri arasında yer almıştır. Camadan kullanımı en dış katta yer alan erkek kıyafeti mahiyeti taşır. Önleri açık formda yer alır (Koçu, 1969: 49).

Camadanlar üzerine cübbe, kaftan vs bir kıyafet giyilmez. Baştanbaşa işlenmiş motifler ve sırma işlemleri yer alır. Camadanlar genellikle kadifeden veya çuhadan tercih edilmiştir. İşlemelerinin yoğunluğu sebebiyle kullanılan kumaşın rengi çoğu zaman belirginliğini yitirir. Mevsimlik olarak tercih edilen camadanlar genellikle sıcak havalarda kullanılmıştır:

Resim 32: 19. yüzyıla ait bir camadan

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/372461831654612741>

1.2.11. Çorap

İnsanlık tarihinin ilk evresinden bu yana daima ayakları kapatmaya yarayan çeşitli tekstil objeleri kullanmıştır. Günümüzün temel giyim ürünlerinden olan çorap, sadece bir tekstil ürünü olarak değil aynı zamanda sağlık bakımından da oldukça önemli bir noktada yer almıştır. Tarihsel süreçte çorap formundaki ürünler genellikle deriden üretilmiştir. Sanayileşme ile birlikte deriden üretilen çoraplar yerini yünden üretilen çoraplara bırakmıştır. Osmanlıda klasik dönemdeki kullanılan çoraplar topuk hizasını yukarı doğru geçen ve genellikle “mest” formunda yer almıştır. Ayrıca, ilk dönem çorap mahiyeti taşıyan mestlerin elbiseye dikili olduğu da görülmektedir. Sanayileşme ile birlikte deri çoraplar yerini yün çoraplara bırakmıştır. Modernleşme sürecinde pantolon kullanımının hızlanmasıyla bu yün çoraplar daha ince ve dikişsiz olarak üretilmeye başlanmıştır (Özdemir ve Çelik 2013: 135)

Resim 33:Topkapı envanterinde bulunan şalvara dikilmiş olan deri çorap örnekleri

Kaynak: Özdemir ve Çelik 2013: 135.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun 1829’dan önce kullandığı çoraplar genellikle yünden yapılmıştır. Bu dönemde Cezayir kesimi modasının getirdiği giyim modelinde çorabın yer almamıştır. İmparatorluk, kalyoncu modası olan Cezayir kesim modasını yasaklasa da sivil halk tarafından mevsimsel uygunluğa göre çoğu zaman bu moda uygun giyinmiştir. Bu modada erkeklerin diz kapaklarından aşağısı genellikle açık ve çıplak ayakla ayakkabılar giyildiğinden çorap kullanımı çok fazla tercih edilmemiştir. Kıyafet reformundan sonra Avrupai tarz yaşam giyimini yavaş takip eden alt sosyal sınıftaki Osmanlı, erkek sivillerinde uzun yün çorap kullanımı çokça

tercih edilmiştir. 19. yüzyılda kullanılan modern yün çoraplarda tercih edilen renk genellikle beyaz tonlarında olmuştur. Genel karakteristik yapısı ise yerel motiflerin hâkim olduğu diz kapağına kadar ulaşan çoraplar şeklindedir.

Resim 34: 19. yüzyılda giyilen çorap örneği

Kaynak: http://www.unutulmussanatlar.com/2012/07/corapclk_30.html

1.2.12. Kemer

1829'dan önce günümüz kemerleri yerine kullanılan şerit şeklindeki elbise sabitleyiciler çok çeşitli formlarda yer almıştır. En alt sivil halkın kullandığı kemerler “uçkur” adıyla bilinir. Uçkurlar ip şeklinde silindirik bir vaziyette olup, çeşitli kumaşların katman katman dikilerek elde edilmektedir (Pakalın, 1971: 541). Daha üst sınıfın kullandığı kemerler ise genellikle giyenin sosyal ve ekonomik durumuna bağlı olarak değerli veya daha vasat bir formda yer aldığı görülmüştür. Bunlardan ilk olanı özellikle devlet erkânının kullanmış olduğu kemerlerdir. Bu kemerler çok değerli mücevherlerle süslenmiş ve altın suyu ile renklendirilmiş kalın katmanlı kumaşlardan oluşmuştur.

Resim 35: 19. yüzyıl çift altın tokalı Osmanlı kalın bez kemerler

Kaynak: <https://www.artamonline.com/272-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar/5419-altin-osmanli-kemer-tokasi>

Bu dönemde diğer bir kemer çeşidi ise altın ve gümüş içerikli çok ince tellerle örülmüş olan metal kalın kemerlerdir. Bu kemer çeşitleri siyasi statüdeki zengin kişilerce tercih edilir.

Resim 36:19. yüzyıl gümüş telli bir kemer

Kaynak: <https://urun.gittigidiyor.com/antika-sanat/antika-osmanli-gumus-tel-orgu-gelin-kemer-410576160>

Üçüncü bir kemer şekline bakıldığında hiç şüphesiz plak halindeki kemerler dikkat çekmektedir. Plak halindeki bu kemerler metal olup, altın ve gümüş plaklardan yapılmıştır. Bu kemerler kullanım itibarıyla çok fazla işlevselliğe sahip olmadığından kişiye özel olarak üretildiği de bilinmektedir (Güler ve Aral, 2014: 149-173).

Resim 37:19. yüzyıl pirinç plaklı Osmanlı kemeri

Kaynak: https://www.peramezat.com/urun/osmanli-donemi-kemer_2

Devlet erkânı haricinde kullanılan bir diğer kemer çeşidi ise ekonomik olarak daha orta seviyede yer alan sosyal tabakanın kullandığı deriden yapılan meşin veya kayış kemerlerdir. Bu kemerler kıyafet reformundan sonra da kullanılmaya devam etmiştir. Fakat alafranga giyimlerde çok fazla bir estetik görsellik yakalayamadığından yerini deri pantolon kemerlerine bırakmıştır. Tanzimat'tan sonra kullanılan diğer bir kemer çeşidi ise Osmanlı İmparatorluğu askeri kuvvetleri tarafından tercih edilen palaskalardır. Bu palaskalar genellikle İmparatorluğu veya bulunulan askeri kuvveti temsil eden çok çeşitli armalar ve motifler taşımaktadır (Güler ve Aral, 2014: 149).

Kıyafet reformu öncesinde kullanılan kemerleri şu şekilde sınıflandırmak doğru bir tespit olacaktır:

- a. Uçkurlar (alt sosyal sınıf tarafından şalvar ve çakşır kullanımlarında),
- b. Deriden meşin veya kamış kemerler (alt ve orta sosyal sınıf kullanımlarında),
- c. Değerli madenlerle süslü tek veya çift tokalı kalın katmanlı kumaş kemerler (idari sınıf kullanımlarında),
- d. Altın veya gümüş tellerle örülmüş kalın metal kemerler (idari sınıf kullanımlarında),
- e. Plak halinde değerli taşlarla süslenmiş kemerler (idari sınıf ve padişah kullanımlarında).

1.2.13. Kaftanlar

Kaftanlara bakıldığında ise genellikle ipek kullanılarak üretilen uzun ve görkemli üst giysileridir. İç mekân kaftanları ve dış mekân kaftanları olarak iki türü mevcuttur. İç mekân kaftanları daha havadar olurken dış mekân kaftanları soğuk iklim şartlarını engelleyici nitelikte daha şatafatlı kaftanlardır. Özellikle saray erkânının kullandığı kaftanlarda değerli taşlar, altın telli çatmalı ve değerli süs objeleri ile şekillendirilmiştir (Alpat, 2010: 27-50). Özellikle padişah, sadrazam ve vezirlerin tercih ettiği kaftanlara Hilat kaftanları adı verilmiştir. Padişahların ve üst kademede yer alan devlet erkânının giymiş olduğu bu kaftanlar hem renkleri ile hem de süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Bu kaftanlar daha çok padişah ve vezirler tarafından tercih edilmiştir. Bu kıyafetlerin kullanımı genellikle 15. yüzyılda başlamış, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar kullanılmıştır. Kırmızı, mavi, yeşil, sarı ve beyaz renkli nakış ve motiflerle süslenen bu kaftanlar görsellik itibarıyla giyenin devlet kademesindeki önemini ortaya çıkarmaktadır (Küçükkaşçı, 2016: 711).

Dış merasim kaftanlarında omuzdan aşağı sarkan iki ayrı bağımsız kol da yer almaktadır. Bu kaftanlar siyasi otoriteyi en üst düzeyde temsil edecek kadar şatafatlı ve eşsiz bir konsepte sahip olmuştur. Oldukça değerli samur kürkleri etkin bir şekilde bu feraceleri tamamlayıcı nitelikte kullanılmıştır (Görünür ve Ögel, 2006: 65).

Resim 38: III. Selim (solda) ve II. Mahmud'un (sağda) giydiği hilati kaftanlar

Kaynak: <http://www.odevtest.com/sultan-ii-Mahmudun-hayati-ve-donemi/>

1.2.14. Gayri Müslimlere Ait Kıyafetler

Osmanlı'da gayrimüslim olarak sınıflandırılan sosyal yapı içerisinde bulunan halklar genellikle Rum, Ermeni, Bulgar, Frenk ve Yahudi olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda her sosyal sınıfta olduğu gibi Müslüman olmayan halk arasında da kıyafet bağlamında çeşitlilik dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda gayrimüslim erkek kıyafetlerine bakıldığında ilk göze çarpan hiç şüphesiz başlıklar olmuştur. Gayrimüslimlerin kullandığı başlıkların şekli ve rengi ayrı bir anlam taşımıştır. Selanik, Mora, Girit başta olmak üzere ve Ege havzasındaki gayrimüslim yunan halkı Rum olarak adlandırılmıştır (Koç ve Koca: 2010: 33).

1800- 1829 arasındaki dönemde gayrimüslimlerin kıyafet düzenlemeleri, tarihsel süreçteki İmparatorluk kararlarında belirtilen halleriyle devam etmiştir. Gayrimüslimlerin elbiseleri hakkında yapılan yasal düzenlemenin en dikkat çeken temel yönü “Müslümanlara benzememeleri gerektiği” düşüncesi yer almıştır. Yine bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu, en değerli sosyal kimlik olarak Müslüman kimliği, devletin ve sosyal hayatın merkezine yerleştirmesi ile bu düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Tarihsel düzlemde bu kararların en kapsamlıları II. Selim ve III. Murat dönemlerinde ilan edilmişti (Turan, 2005: 250).

Osmanlıda gayrimüslimlerin giydikleri elbiseler tarihsel süreçte daima devlet kontrolünde olmuştur. Bu durumla ilgili en dikkat çeken resmi karar 1568 tarihli II. Selim'in fermanı ile başlamıştır. Bu fermanda Yahudiler ve Hristiyanlar başta olmak üzere, bütün gayrimüslimlerin giyecekleri elbiselerin renkleri, şekilleri ve kumaş çeşitleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Gayrimüslimlerin giyimleri şu şekilde sınırlandırılmıştır:

- Feraceleri kül rengi olan griye yakın bir tonda olup, karaca çuhadan yapılacaktır ve kalın ve kaba dikişler yer almayacaktır.
- İçlik olarak astar kullanımına müsaade edilecektir. Bu astar üzerinde kaba dikişler yer almayacaktır.
- Bele sarılan kuşaklar %50 ipekten ve %50 pamuktan yapılacak bu kuşakların değeri 40 akçeyi geçmeyecektir.

- Ayakkabı içine giyilen "edik, edük" veya "çedik" adıyla bilinen çoraba benzer giyecekler kalitesiz meşinden yapılacaktır ve kesinlikle sahtiyandan (koç ve dana derisinden yapılan kaliteli deriden) yapılmayacaktır.
- Ayakkabılar "başmak" adıyla bilinen siyah renkli, astarsız ve yayvan yüzölçümlü ayakkabılar olacaktır (Ercan, 2015: 122).

Bu kararlar Ermeniler için de geçerlidir. Fakat Yahudilerden farklı olarak Ermenilerin sarık takabilecekleri ve bu sarıkların alaca renkli olması gerektiği ifade edilmiştir. Gayrimüslimler genel olarak mavi çakşır ve siyah-gri tonlarında feraceler giyebilecekleri ifade edilmiştir. İyi cins tülbent, atlas ve kaliteli çuhalarından üretilen kaftanları giymeleri yasaklanmıştır (Koç ve Koca: 2010: 38).

Resim 39:1802 yılında tasvir edilen Yahudi (solda) ve Ermeni (sağda) kıyafetleri

Kaynak:<http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=312&creator=1165096&tag=10784>

III. Murat Döneminde ise gayrimüslimlerin elbiseleri hakkındaki düzenlemelere bir de kontrol mekanizması geliştirilmiştir. Bu noktada yeniçeri ağaları gayrimüslimlerin elbiselerinin kontrolünden sorumlu olarak atanmışlardır. 1580’de ilan edilen fermanda ise gayrimüslimlerin kıyafetleri hakkındaki kararlar şu şekilde belirtilmiştir:

- Yahudiler kırmızı renkli şapkalar giyecekler,
- Ayakkabıları (başmakları) siyah renkli ve düşük kaliteli derilerden olacak,
- Cübbeye benzeyen “kapama” adıyla bilinen üstlük kıyafetler astardan yapılacaktır
- Hristiyanlar ise siyah şapkalar giyecekler (Kütükoğlu, 2006: 172).

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde gayrimüslimlerin Türk kıyafetlerini de tercih etmeleri üzerine Osmanlı İmparatorluğu sert bir refleksle bu durumu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bunun temel sebebi ise Müslüman kimliğinin kutsal oluşu ve toplumda belli olmaları gerektiği ile ilgili şekillenen bilinçaltı yer almaktadır. 1807 yılında Ermeni, Rum ve Yahudilerin İslami kimlikte olan Türk kıyafetleri hiçbir şekilde giymemeleri ve taklit etmemeleri konusunda kesin olarak yasak edilmiştir (Reyhanlı, 1983: 70). Bu kararın ardından hemen haham ve papazlar başta olmak üzere, birçok gayrimüslim liderleri huzura çağıran İmparatorluk bu konu hakkında azami surette hassasiyet gösterilmesi gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir (Sakaoğlu, 1987: 37-39). Ermenilerin şapka ve ayakkabıları için kırmızı, Yunanlıların siyah, Yahudilerin ise mavi renk kullanmalarını istiyordu (Ünal, 2003: 283).

Osmanlı yönetimi altındaki gayrimüslim Rumların kullandıkları başlıklar genellikle mavi, kırmızı ve beyaz tonlarında kullanılmıştır. Bununla birlikte o bölgeye yakın olan gayrimüslim Bulgarlar da kullandıkları başlıklarda ve elbiselerde beyaz rengi tercih etmişlerdir. 19. yüzyılın başlarında Rum erkeklerin kıyafetlerinde en temel unsur sarık kullanımındaki renk farklılığı olarak dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Rum erkekler Türk erkekleri gibi değerli kıyafetler ve özellikle kürkleri giyebiliyordu. Rum erkeklerin en karakteristik elbise yapısının giydikleri sarıklarda olduğu belirtilmiştir. Bu sarıkların genellikle mavi renkte oluşu Rum erkeklerini

Türklerden ayıran en temel unsur olduğu da ifade edilmiştir. Tabi az da olsa beyaz renk sarıkları tercih eden Rumların varlığı da aktarılmıştır (Turan, 2005: 255).

Resim 40:1820’li yıllara ait bir Rum leventlerin kıyafetleri

Kaynak:<http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=312&creator=1165096&tag=10784>

Gayrimüslim erkeklerin giydikleri feraceler Türklerin giydiği feracelere göre daha geniş, daha soluk renkli ve ikinci kalite kumaşlardan olmuştur. Bu feracelerde beyaz renk kullanımı yasak olduğundan genelde karışık soluk renkli kumaşlar kullanılmıştır. Türk feracelerinde görülen kadife, ipek ve kürk kullanımı Rum feracelerinde kesinlikle yasaklanmıştır (Turan, 2005: 251). Bunun da temel sebebi Türk Müslüman kimliğini sosyal statüde üst bir hiyerarşide tesis etme mücadelesi olarak ifade edilebilir. Rumların siyasi bağlamda en üst sosyal statüye sahip olanların bile bu kıyafet düzenlemesine uyduğu görsel veriler doğrultusunda tespit edilmiştir. Resimde görülen Rum kadı bu çıkarımın en somut örneği olarak ifade edilebilir.

Resim 41: Karışık renkli ferace giymiş bir Rum (solda), Giritli Rum askerler (sağda)

Kaynak:<http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=312&creator=1165096&tag=10784>

Rumların taktıkları başlıklar daha çok iki formda yer almıştır. Birincisi konik formda yer alan uzun siyah renkli başlıklardır. Bunları daha çok sivil Rumlar tercih etmişlerdir. İkinci başlık tercihi ise daha çok askerlerin tercih ettikleri kırmızı renkte basık ve kafanın şeklini alabilen yumuşak yapılı ve tabanlı kâse formuna benzeyen başlıklardır. Beyaz tonlarındaki renkler genellikle asker kimlikli Rum erkekler tarafından tercih edilmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ilk çeyreğinde pileli denilebilecek formdaki dilimli eteklere sahip beyaz feraceler önemli bir noktada yer almıştır. Gayrimüslim Bulgarların ve Arnavutların da Rum asker kimliği gibi beyaz tonlarını kullandıkları görülmektedir (Güneş, 2017: 15).

Resim 42: Kıyafet reformundan önce Rum kıyafetleri

Kaynak:<http://tr.travelogues.gr/travelogue.php?view=83&creator=1176606&tag=9280>

19 yüzyılla birlikte Rum erkeklerin kıyafetlerinde, dallı ve kirli beyaz renkte, dize kadar inen, etekler altındaki kırmızı renkli ayakkabılar, karakteristik bir yapı haline gelmiştir. Bu doğrultuda kıyafet devriminden önce belirgin olarak ayırt edilebilen gayrimüslim erkek kıyafetlerinde Rum erkeklerin kıyafetleri ilk sırada yer almaktadır.

Yahudi kıyafetleri kıyafet reformundan sonra karakteristik yapısı değişse de giydikleri soluk siyah renkli cübbeleri giymeleri devam etmiştir. Bu dönemde giydikleri sarı renkli feraceler ve siyah feraceler dikkat çekmiştir.

Resim 43:19. yüzyılın ikinci yarısında Yahudi kıyafetleri

Kaynak:<http://www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi/Osmanl%C4%B1%20Yahudi%20K%C4%B1yafetleri>

1.3. 1829 Sonrası Erkek Kıyafetleri

II. Mahmud ile başlayan erkek kıyafetindeki köktenci değişim 19. yüzyılın ikinci yarısına geldiğinde artık sabitlenmiş bir yapı içerisine girmiştir. Böylelikle batılı alafranga tipi olan Osmanlı erkek kıyafetinin temelinde yer alan elbise türleri istanbulinler, boyun bağları (kravatlar) pantolonlar, gömlekler, yelek ve en önemlisi de fesler olmuştur. Bu dönemde tercih edilen erkek kıyafetlerinden önce bu kıyafetlerin moda ve karakteristik yapısı bağlamında popüler hale gelen yapıyı değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle “bıçkın” ve “alafranga züppe” tipi üzerinden kıyafet reformundan sonraki modern erkek kıyafetlerine bakmak gerekmektedir (Namlı, 2019: 190).

Bu tipler üzerinde modern erkek kıyafetleri rol-model görevi üstlenmiştir. Böylelikle bu dönem modernleşme sürecinin temelindeki köktenci değişim ve geleneği tamamen bitirme düşüncesi hayatın her alanına aksetmiş bir idea haline gelmiştir. Bir mizah dergisi olan Molla Nasreddin Dergisi bu değişimi elbise bağlamında bir Jöntürk öncülüğünde şu şekilde resmetmiştir. Sürüyüp götürdüğü sarıklı, sakallı ve cübbeli oluşu dikkat çekmektedir:

Resim 44: Molla Nasreddin Dergisi'nde Osmanlı modernleşme karikatürü

Kaynak: <http://www.gunceltarih.org/2012/09/azerbaycann-ilk-mizah-dergisi-molla.html>

1.3.1. Modern Osmanlı Erkek Kıyafetlerinin Kalıpsal Yapısındaki Gelişim Süreci

1.3.1.1. Alafrangalaşma Ve Züppe Osmanlı Erkek Kimliği

19. yüzyıl modernleşme sürecinde genel toplum algısı içerisinde ortaya çıkarılan Alaturka ve alafranga çatışma çerçevesi yıllar süren bir yapıda daima eleştirilmiştir. Alafranga tipi dönemin birçok edebiyatçısı tarafından ele alınmış ve bu tipler üzerine birçok eserler yazılmıştır. Bu tipler, Alafranga algısından hareketle bu dönemdeki Avrupa kıyafetlerini tamamını taklit eden fakat bilgi ve birikim noktasında kesinlikle batıya yaklaşmayan, aynı zamanda da doğuya ait unsurları hiçbir şekilde bünyesinde barındırmayan bir züppe erkek tipi olarak değerlendirilmiştir. Alafranga züppe tipi olarak dönemin eserlerinde adlandırılmıştır (Üner, 2008: 251).

Genellikle bu tipler doğrultusunda 19. yüzyılda modernleşme çağında erkek kıyafetlerinin tamamı tasvir edilerek bu tip üzerinde toplanmıştır. Asıl eleştirilen konu; modernleşme sürecindeki kıyafet değişikliği değil, bu tiplerin batılı kıyafetler

içerisinde bir ikilem yaşadığına işaret etmektir. Batı İlim, irfan ve medeniyet olarak tasavvur edildiğinden sadece kıyafetini taklit ederek batılı olmanın yetersiz olduğuna vurgu yapmak asıl amaçtır. Dolayısıyla bu dönemdeki kıyafetleri değerlendirirken alafranga tipler ve özellikle alafranga züppe tipler, modern erkek kıyafetinin bütün unsurlarını üzerinde barındıran bir çerçevede yer almıştır (Alver, 2006: 168).

Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Tanzimat'tan sonra olan erkek kıyafetindeki hızlı değişim ivmesine bakmak için öncelikle tamamen taklitçi olarak alafrangalığı üzerinde taşıyan züppe Osmanlı erkek tipini baz almak gerekmektedir. Recaizade Mahmud Ekrem'in yazmış olduğu Araba Sevdası adlı eserde alafranga züppe tipinin batılı medeniyeti temsil edememe yönleri daima değerlendirilmiş aynı zamanda dönemin batılı erkek kıyafetleri tamamen bu züppe tipi üzerinden şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bihruz Bey güç belâ garsona anlatabildiği şeftali dondurmasına nail oldu ise de öyle lâkırdı anlamaz garsonu istihdam eden Valöri şekerlemecisini tahkir maksadıyla dondurmaya el bile sürmeksizin borcunu ifadan sonra sokağa çıktı. Kunduracı Heral'e terzi Mir'e uğradı. Bir çift potin, bir çift iskarpin, iki takım kostüm, beş pantolon, iki redingot ısmarladı. Alber Gün'ün önünden acele geçerken dükkâncı bunu gördü, arkasından seğirtti. Birçok nuvoteler getirttiğinden bahisle dükkâna aldı. Yeni mallardan bazı şeyler arz ve iraesıyla beraber alelhesap biraz para istediye de beyin yanında o kadar para olmadığından on beş güne kadar yetmiş seksen liralık bir akont vereceğini beyan ile beyefendi bir düzine gömlek, iki düzine çorap ve mendil, sekiz on tane kravat, yarım düzine eldiven, bir baston, iki şemsiye beğenip bunların köşke gönderilmesini emir ile oradan da çıktı. Sonra berber İzidor'a gitti” (Ekrem, 2012: 183).

Yer yer bu kıyafetlerin vermiş olduğu geleneksel sosyal yaşam işleyişine de ironik bir şekilde ışık tutulmaktadır. Avrupalı tarzda giyinen züppe tiplerin sosyal yaşamdaki içsel çatışmaları Ekrem tarafından şu pasajda ifade edilmektedir:

“Dadı kalfa ile cereyan eden şu muhavereden [geçen şu konuşmadan] de anlaşılır ki, Bihruz Bey bugünkü cuma tuvaletine fevkalâde ehemmiyet veriyor ve o cihetle gömlekten, boyunbağından, mendilden, pantolondan, ayakkabısından kendisine en çok

yakışacağı tayinde müşkülât çekiyordu. Gömleğin, yeleğin, pantolonun, ceketin, potinin birini giyip birini çıkararak hele tuvalet işine nihayet verebildi” (Ekrem, 2012: 79).

1.3.1.2. Genç Osmanlılar (Jön Türkler)

Tanzimat’ın ilanından sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu’nda modernleşme sürecine en büyük katkı genç Osmanlılarla olmuştur. Daha çok Fransız kültürünü ve batı medeniyetinin modern yüzünü benimseyen genç Osmanlılar gelenekten bir an önce sıyrılıp daha modern bir imparatorluk tasavvurunu amaçlamışlardır. Bizzat Fransa başta olmak üzere, Avrupa’da bulunmaları ve buradaki gelişmeleri yakinen takip etmeleri neticesinde batılı yaşamın tam anlamıyla İmparatorluğa gelmesi noktasında bir köprü görevi taşımışlardır. İlk başlardaki bu gelişmeci politikalarının ardından II. Abdülhamid’in baskıcı yönetimine bir muhalefet noktasında ciddi bir refleks gösteren Genç Osmanlılar, siyasetin de merkezine yerleşmiştir (Sözen, 2015: 140).

1877’den sonra Kanun-i Esasi’yi de yürürlükten kaldırması üzerine önce İmparatorluk sınırları içinde, sonraları dış memleketlerde gizli yapılanmalar kurmuşlardır. Özellikle Fransız kültürünün etkisi ile sosyal yaşam tarzlarını geliştirmeleri üzerine “Jön Türk (Jeunes Turcs)” adıyla anılmaya başlanmıştır. Ahmet Rıza Bey’in, Paris’te 1889 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kurması üzerine Genç Osmanlılar, Osmanlı erkek kimliğinin modern yüzü haline gelmiştir (Durdu, 2003: 298).

Özellikle giydikleri kıyafetlerle batılı şahsiyetlerden farksız hale gelen Genç Osmanlılar, modern Türk erkek elbisesinin gelişmesine ve daha popüler hale gelmesine bir köprü olmuştur. Giydikleri kıyafetlerde onları batılı erkek kimliğinden ayıran tek unsur fesler olmuştur. Redingotlar, frenk gömlekleri, papyonlar, kravatlar ve eldivenler Genç Osmanlı’ların modern kıyafetleri haline gelmiştir (Söğütü: 2010: 1-28).

Resim 45: İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin Kurulması ve Jön Türkler'in Kıyafetleri

Kaynak: <https://www.9og.org/jon-turkler-hakkinda-ozet-bilgiler-jon-turkler-kimdir/>

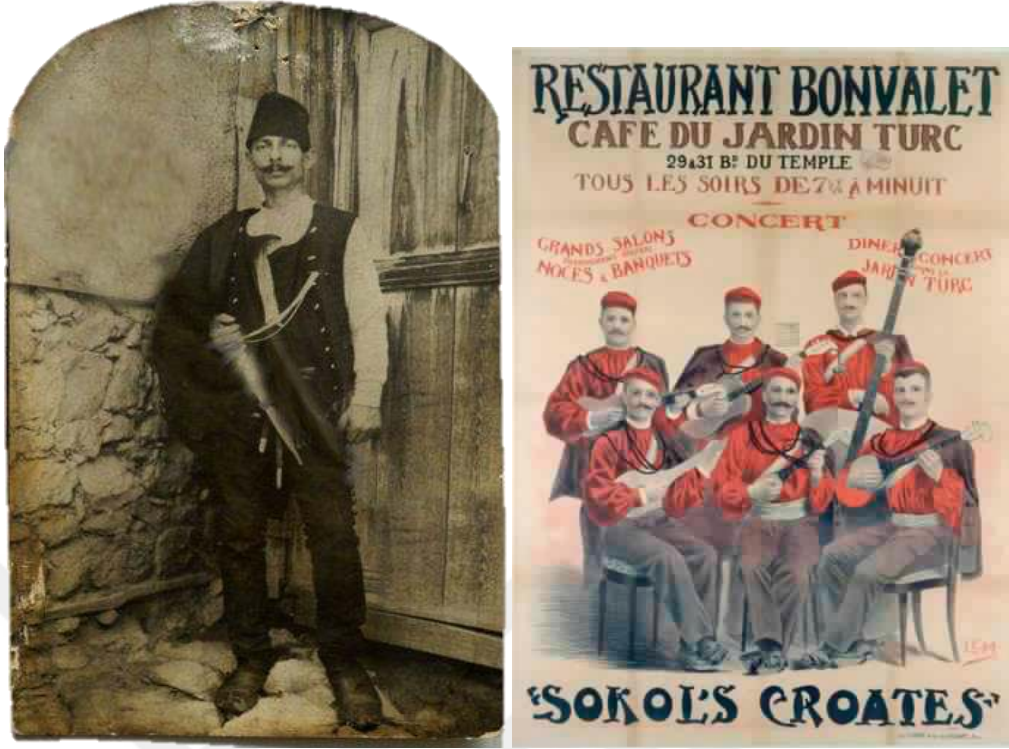
1.3.1.3. Bıçkın (Kabadayı) Modası

Bıçkın adından da anlaşılacağı üzere, “bıçak”, “bıçmak (kesmek)” gibi kelimeleri çağrıştıran bu kıyafet stili genellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bir erkek modası halini almıştır. Bu kıyafet stili daha çok “çapkın”, “külhanbeyi”, “kabadayı” gibi toplumsal düzeyde ağır bir statüye sahip olan tiplere kişilerin giydiği kıyafet şekli olarak kullanılmıştır. Bu kıyafetler daha çok genç ve orta yaş grubuna hitap etmiştir. Bu kıyafet modası II. Mahmud'un reformundan önce denizci askerlerin çıkarmış oldu Kalyoncu modası olan Cezayir kesimi modasının modernizasyona uğramış hali olarak nitelendirilebilir. Bu kıyafetin temel kullanım modası şu şekildedir:

- Fesler kaş üzerine kadar çapraz bir şekilde eğilir,
- Giyilen ayakkabı yemeni veya kunduranın ökçe denilen arka kısmına basılır,
- Pantolon veya elifi şalvarların paçaları topuk hizasında yukarı katlanır,

- Genellikle beyaz çoraplar tercih edilir,
- Ceketler giyilmez omuza atılır, ceketin bir kolu bazen arkada yer alır,
- Kulağın üstünde genellikle bir iek bulunur,
- Belde bulunan beyaz tülbentten yapılan kuşakların bir ucu hafif olarak yere sarkar ve bu kuşak içinde kesici veya delici alet bir alet olan bıçakların kabzası yani tutulan kısmı gösterilecek şekilde konur,
- Göğüs bölgesi (boğazın altından göbeğın başlangıç noktasına kadar) açık bırakılır buradaki düğmeler iliklenmez,
- Aksesuar olarak hemen boynun altında muska veya muadili aksesuarlar takılır,
- Bileklerde ağır işlerde bilek zorlanmasına engelleyecek deriden yapılmış bileklikler takılır (Koçu, 1969: 35).

Bu kıyafet modası Avrupalıların bilinçaltına yerleşen alafranga Türk kimliğini oluşturmuştur. Fransa’da bir alaturka müzik organizasyonda Türk müziğini icra edecek olan kişileri temsil eden afişte giyilen kıyafetler dikkat çekmektedir. Bıçkın modasının izleri bariz bir şekilde Avrupa’da hissedilmiştir. Aşağıdaki görselde de görüleceğı üzere, bıçkın modası ile giyinmiş Fransız müzisyenlerin olduğu restoran afişinde bu durumu görmek mümkündür:

Resim 46: 1890'lı yıllarda bir İstanbul Külhanbeyi (solda), bıçkın modası ile giyinmiş Fransız müzisyenlerin olduğu restoran afişi (sağda).

Kaynak: <https://www.peramezat.com/urun/osmanli-donemi-kulhanbeyi>

1.3.2. Setire Pantolon ve Avrupai Pantolon

Alafranga kıyafetlerden birisi olan pantolon, modernleşme döneminin ilk erkek kıyafetleri arasında yer almıştır. II. Mahmud, ilk pantolonu giyen padişah olarak dikkat çekmektedir. II. Mahmud, 19. yüzyılda geliştirdiği kıyafet reformu ile birlikte pantolon kullanımını ilk olarak popüler hale getirmiştir. Döneminde pantolon kullanımı ile ilgili devlet kademelerinde belli bir kanun çıkarsa da alt kademelere pantolon kullanımı ile alakalı kesin bir talimat vermemiştir. Pantolonu bütün devlet dairelerinde ve toplum tabakasında etkin bir şekilde kullanımı ise Sultan Abdülmecit Döneminde gerçekleşmiştir (Koçu, 1969: 186). Sultan Abdülmecit Döneminde Kırım Savaşı sırasında bütün askerlerin ve devlet memurlarının pantolon giymesi talimatı verilmiştir. Bu dönemle birlikte çokça tercih edilen pantolonlar, Avrupai tarzda Osmanlı erkek kıyafetinin en önemli unsurları haline gelmiştir (Ayhan, 2003: 1-21).

Osmanlı kıyafetlerinde geniş kesim ve şalvarlardan pantolona geçiş süreci oldukça sert bir de refleksle olmuştur. Çünkü şalvar gibi bir geniş ve işlevsel kıyafet bir tarafa bırakılıp, daha dar ve bedeni gösteren bir yapıda olan pantolonlar çok farklı cephede yer almaktadır. Batılı pantolona geçiş süreci genellikle üç aşamada olmuştur. Önce elifi şalvarla, ardından devlet erkânında daha çok görülen setire pantolon ve nihayetinde modern batılı pantolon şeklinde hızlı bir geçiş süreci olmuştur. 19. yüzyıl boyunca sosyal ve ekonomik statüye göre dallı geleneksel geniş şalvarı ve elifi şalvar görmek mümkündür.

Resim 47: 19. yüzyılın son çeyreğinde giyilen geleneksel dallı şalvar (detay a), modern pantolon (detay b), elifi şalvar (detay c).

Kaynak: https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/osmanli-doneminde-istanbul/?_szc_galeri=1

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında pantolon tamamen Avrupalılaşma noktasında bir alt giyim olarak önceliğini korumuştur. Pantolon öncesinde şalvar,

çakşır, potur, elifi şalvar gibi kıyafetlere bakıldığında pantolon bu noktada tamamen Avrupalı bir kıyafet olarak dikkat çekmektedir (Balcı, 2018: 58).

Alt giyim olarak Osmanlı erkek kıyafetlerinin Avrupalılaşıma yönündeki en bariz belirgin ivmesi, pantolon kullanımı ile gerçekleşmiştir. Çünkü diğer gömlek, ceket, yelek kullanımları belli bir formasyon ve revizyonun ardından Avrupalı tarzdaki kullanımlara yaklaşır derecede yer almıştır. Dolayısıyla palto, yelek, ceket gibi kıyafetlerin muadillerinin gelenekte var olmasından dolayı bu elbiselere geçiş süreci daha hızlı olmuştur. Fakat pantolona geçiş süreci bu şekilde rahat olarak gelişmemiştir. Bu doğrultuda geleneksel alt giysi olarak şalvar ve elifi şalvarla modern pantolona geçiş sürecinde bir ara dönem olan süreçte en çok dikkat çeken giysiler setre pantolonları olmuştur (Koçu, 1969: 186).

Resim 48: Setre pantolon temsili

Kaynak: (Koçu, 1969: 205).

Osmanlı'da kullanılan pantolonlar genellikle siyah ve tonunda tercih edilmiştir. Geleneksel rahatlık bağlamında kullanılan şalvarların pantolonlarla aynı hareket kabiliyetini vermediği bariz bir şekilde ortadadır. Bu durumu dönemin edebiyatçılarından olan Ahmet Mithat, ironik bir şekilde şöyle ifade eder:

“Gayet dar ve siyah olmasından dolayı çürük bulunan pantolonun kıcı boylu boyuna ayrılmıştı. Arkasındaki gayet kısa ceket, örtünmek için yeterli olmadığından pantolonun yırtığı meydanda çıkmıştı. Bereket versin ki, o akşam ayağında iç donu vardı. Zira Felâtun Bey, pantolonunun düzlüğünü bozmamak için böyle zengin yere geldiği zaman pantolonunu donsuz giymek -Zira alafrangalığın usûlü budur inanandaydı- alışmış olduğundan eğer yine bu âdete uymuş olsaydı, işin içindeki en büyük sakatlık o zaman meydana çıkardı” (Mithat Efendi, 1998: 55).

Resim 49: Ahmet Vefik Paşa’nın giydiği setire pantolon (solda), sırayla Talat Paşa, Ahmet Rıza Bey, Enver Paşa’nın giydikleri avrupalı pantolonlar (sağda)

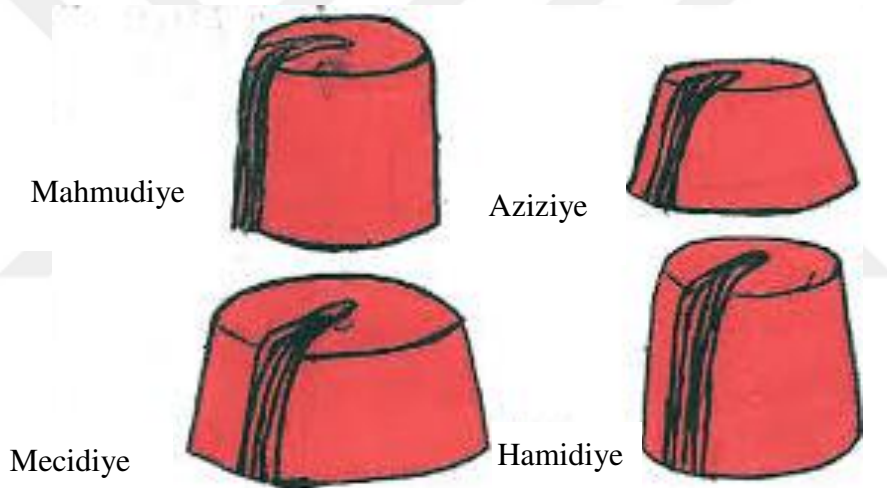
Kaynak: <http://bursadazamandergisi.com/yazarlar/ahmed-vefik-pasa-771.html>

1.3.3. Fes

Fes, Şemsettin Sami’ye göre Kuzey Afrika’nın batısında Fas’ta icat edilen kırmızı renkli bir başlık olarak adlandırılmaktadır (Sami, 2004: 990). Fesler, II. Mahmud’un kıyafet reformundan sonra Osmanlı erkek kıyafetinin vazgeçilmez bir modern yüzü haline gelmiştir. 19. yüzyılda kullanılan fesler genel olarak padişahların

dönemine göre farklılık göstermiştir. Her padişah döneminde yeni bir fes kalıbı ortaya çıkarılmıştır. 19. yüzyılda kullanılan 4 çeşit fes bulunmaktadır. Bunlar, sırayla “mahmudiye”, “mecidiye”, “aziziye” ve “hamidiye” fesleridir (Çakır, 2004: 29).

19. yüzyıldaki kullanılan feslerin kullanım tarihlerine bakıldığında her yeni padişahın tahta geçmesine paralellik göstererek değişime uğramıştır. Osmanlı padişahlarının geleneksel olarak tahta çıkışlarında para bastırma, hutbe okutma, kılıç kuşanma ve cülus dağıtma gibi ritüellere ek olarak 19. yüzyılda yeni bir fes kalıbı çıkarma da siyasi otoritenin bir ritüeli haline gelmiştir. Fesler, padişahların dönemine paralel olarak şekil değiştirmiş ve kullanılmıştır. Her padişahın tahta geçişi ile birlikte bir önceki fes kalıpları ortadan kaldırılmış, siyasi bir anlam taşıyabileceğinden kimi zaman da yasaklanmıştır (Koçu, 1969: 20).

Resim 50: 19. yüzyılda kullanılan Osmanlı fes kalıpları

Kaynak: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/236018>

1.3.3.1. Mahmudiye Fesleri

II. Mahmud Döneminde (1808-39) kullanılan ilk fes mahmudiye kalıbında olan feslerdir. Bu feslerde en belirgin özellik perçemlerin ve püsküllerinin çok aşırı bir şekilde olmasıdır. Yapı olarak da diğer feslerden oldukça yüksek bir formda bulunan mahmudiye fesleri, özellikle mavi ipek püsküllerle görkemli bir yapı haline getirilmiştir. Bu fesleri diğerlerinden ayırt eden en önemli unsur abartılı püsküller olmuştur (Tezcan, 1995: 417).

Resim 51: II. Mahmud'un taktığı abartılı püsküle sahip olan mahmudiye fesi

Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo/sultan-mahmud-ii.html>

1.3.3.2. Mecidiye Fesleri

Mahmudiye feslerinin ardından ortaya çıkan mecidiye fesleri Abdülmecid'in tahta geçmesi ile birlikte popüler hale gelmiştir. Bu dönemde (1839-61) kullanılan mecidiye feslerinde bir önceki mahmudiye feslerinde bulunan görkemli yükseklik sona ermiş ve püsküllerdeki abartılı üslup kaldırılmıştır. Abdülmecit Dönemindeki çıkarılan fesler 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun genel olarak kullandığı fes formunun son hali şeklinde değerlendirilebilir. Mecidiye feslerinin kalıpsal son hali Islahat Fermanı'ndan sonra olmuştur (Koçu, 1969: 113).

Resim 52: Sultan Abdülmecid'in ilk dönemde taktığı püsküllü fes (solda) ve

Islahat Fermanı sonrası giydiği püskülü daha az fes (sağda)

Kaynak: <https://www.alamy.com/stock-photo-abdulmecid-i-1941823-2561861-sultan-of-the-ottoman-empire-171839-2561861-47984035.html>

1.3.3.3. Aziziye Fesleri

Sultan Abdülmecid'in ardından tahta çıkan Sultan Abdülaziz kendi zevkine mahsus olarak yeni bir fes giymiş ve bu fes kısa sürede popüler hale gelmiştir. Bu feslere “aziziye fesleri” denmiştir (Pakalın, 1971: 132). Aziziye feslerinin temel özelliği kulaklara kadar inen geniş bir giriş kısmının olması ve daha kısa bir uzunluğa sahip olmasıdır. Aziziye fesleri Sultan Abdülaziz'in giydiği fesin kalıbında olan feslere verilen isimdir. Bu tarz fesler Sultan Abdülaziz Döneminde tercih edilmiştir. Dönemin (1861-76) siyasi ve sosyal bağlamdaki her kesimine hitap eden bir fes türü olmuştur. Genel şekli ise alt kısmının daha geniş olup, kulak hizasına kadar inen bir hacme sahip olması olarak ifade edilebilir. Kenarları ve üst tabakası ise daha kısa bir formda yer almıştır. Püskülü daha önceki mecidiye feslerinde bulunan burma püsküllerden kalın bir yapıdadır. Fakat Abdülmecid Dönemine göre fesin kenarını aşmayan bu püsküller fesin kenar hizasında kesilirdi (Durmaz, 2014: 209).

Dolayısı ile çok aşağı sarkan püsküller bu feslerde bulunmazdı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin ardından bu tarz feslerin giyilmesi siyasi bir anlam ifade edeceğinden sosyal ve siyasi statü tarafından terk edilmiş ve nihayetinde kullanılmaz hale gelmiştir. Bunun yerine II. Abdülhamit Dönemi ile birlikte aziziye fesleri yerini, hamidiye kalıp feslerine bırakmıştır. Bütün dükkânlardan bu aziziye feslerin kalıpları siyasi bir anlam taşıyacağından kaldırılmıştır (Tezcan, 1995: 418).

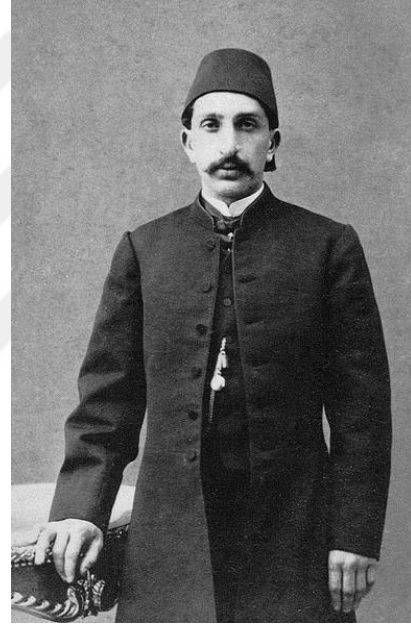

Resim 53: Sultan Abdülaziz'in taktığı fesin önden ve yandan görünüşü

Kaynak: <http://ahmetsimsirgil.com/abdulaziz-hanin-sahsiyeti/>

2.3.3.4. Hamidiye Fesleri

Aziziye feslerin ardından II. Abdülhamid'in tahta çıkması ile birlikte oluşturulan yeni fes türü "hamidiye fesi" olarak anılmıştır. Bu fesler II. Abdülhamid'in saltanatı (1876-1909) boyunca popüler hale gelmiştir. Aziziye feslerine göre biraz daha dik bir formda ve uzun bir yapıda yer almıştır. Aziziye fesleri gibi yayvan bir yapısı yoktur. Kulak hizasına kadar inmeyen bu fesler, alafranga bıçkın modasını temsil etmiştir. II Abdülhamit'in tahta çıkması ile birlikte bütün fes üretim hanelerinde aziziye fes kalıpları yasaklanmıştır. Bunun da temel sebebi olarak siyasi otorite tamamlama niteliği olarak değerlendirilmektedir (Tezcan, 1995: 419).

Resim 54: Sultan II. Abdülhamid'in taktığı fesler

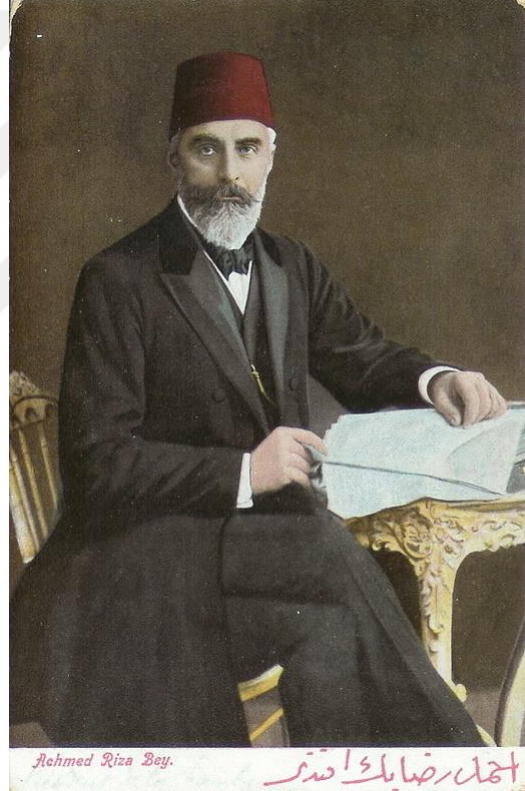
Kaynak: https://tr.wikiquote.org/wiki/II._Abd%C3%BClhamid

1.3.4. Redingot

Redingot, Tanzimat'tan sonra Avrupai tarzda giyilen erkek kıyafetlerinde özellikle alafranga Türk tipini temsil eden en önemli bir kıyafet haline gelmiştir. Redingotlar özellikle İstanbul kıyafetleri arasında en çok tercih edilen bir yapı haline gelmiştir. Genel olarak uzun etekli bir alafranga ceket olarak tanımlanmış olan redingotlar, devlet erkânından başlayıp sivillere varana kadar birçok kesim tarafından tercih edilmiştir. Genellikle renkleri siyah ve tonlarında olan redingotlar, kısa sürede

resmi törenlerin ve resmi ziyaretlerin en önemli erkek kıyafetleri haline gelmiştir (Akpınar, 2008: 62-76).

Belden aşağı inen etek kısmı, diz kapağına kadar serbest bir döküm ile üretilmiştir. 19. yüzyıl modern Türk erkek giyimi olarak redingotlar pantolon ve yelek üzerine giyilmektedir. Siyah renkte kullanımlarının yanı sıra gri renkte çokça tercih edilen redingotlar yer almıştır. Fakat gri renk redingotlar çok zengin kesimler tarafından tercih edilmiştir. Fakat siyasi ve ekonomik buhranların olduğu dağılma dönemini yaşayan İmparatorluk'ta, günlük sosyal işleyiş içerisinde nadiren kullanılmıştır (Koçu, 1969: 134).

Resim 55: Genel hatlarıyla redingot (solda), redingot giyen Ahmet Rıza Bey (sağda)

Kaynak: <http://www.biyografya.com/biyografi/341>

1.3.5. Frenk Gömleği

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin en önemli bir sembolü haline gelen frenk gömlekleri, dar kesimli ve vücudu geleneksel kıyafetlerin aksine daha da ortaya çıkaran bir yapıdadır. Tanzimat'tan sonra toplumun bütün kesimine yayılan

frenk gömleklerini öne çıkaran en önemli detay yakalarıdır. İstenildiğinde çıkarılabilen bu yakalar sert bir formda olup, kolalıdır (Koca, 2012: 4). Kol kapaklarında bulunan manşetlerde istenildiğinde çıkarılabilen ve kolalı olan kol uçları da yer almıştır. Bu gömlekler isteğe bağlı olarak göğüs kısmı da kolalanmış bir şekilde üretilmiştir. Manşetlerin ağzı çok farklı şekillerde olan kol düğmeleri ile kapatılmıştır (Aysal, 2011: 4).

Resim 56: Frenk gömleğinin çıkarılabilen yakası

Kaynak: <http://www.isteaturk.com/eski/haber/print.php?haberno=3947>

Frenk gömleği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman erkek kimliğinin, günlük dini ritüellerini engelleyici bir elbise çeşidi olarak değerlendirilmiş ve çokça eleştirilmiştir. Çünkü gelenekte yer alan elbiselerde namaz için gerekli olan abdestin alınması oldukça kolay olmuştur. Fakat frenk gömleğinde bu dini merkezli elbise kolaylığı ve işlevselliği görülmediğinden dönemin ulema kesimi tarafından çokça eleştirilmiştir. İlk başlarda dine engel bir kıyafet olarak anlamlandırılmış ve bu gömleği giyenlerin ibadetlerden geri kalacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Tanzimat'tan sonra popüler bir şekilde kullanılan frenk gömlekleri ilk olarak resmi memuriyet makamında bulunan devlet kadrolarında çokça kullanılmıştır. Ardından bütün sosyal sınıfları etkisi altına almıştır. Avrupai tarzda Osmanlı erkek kıyafetini ceket, pantolon ile birlikte tamamlayan frenk gömlekleri, muhakkak surette boyunbağı takılarak kullanılmıştır (Koca, 2009: 69).

Resim 57: Ressam Şeker Ahmet Paşa'nın giydiği frenk gömleği

Kaynak: <http://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=7112>

1.3.6. Boyun Bağı

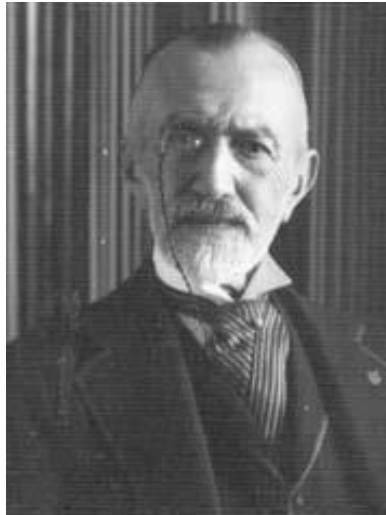
Tanzimat'tan sonra Osmanlı erkek kıyafetini tamamlayıcı bir unsur olan boyun bağları, alafranga giyim tarzının en temel unsurları arasında yer almıştır. Özellikle pantolon ve ceket kullanımının popüler hale gelmesiyle, boyun bağı kullanımı da bu doğrultuda hızlanmıştır. Kullanılan renkler özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde çeşitlenerek çoğalmıştır. Ulema tarafından olumlu karşılanmayan boyun bağı kullanımı çokça eleştirilmiş, dini kesim tarafından reddedilmiştir. Dönemi itibarıyla ironik bir şekilde eleştirilerek, hayvanlara takılan yulara benzetilmiştir. Buradan hareketle de boyun bağına “medeniyet yuları” ismini vermişlerdir. Osmanlı döneminde kullanılan boyun bağları üç formda yer almıştır. Bunlar; kravat, papyon, plastron ve fularlardır. Boyun bağlarına bakıldığı zaman dönem dönem şekilsel farklılıkları olduğu görülmektedir (Ünal ve Öndoğan, 2006: 212).

Bunlardan ilki olan kravatlar genellikle 150 santime kadar uzunluğa ulaşabilen, çok dar bir enine sahip olan, ortalama 7 cm kadar uç kısımları sivri bir şekilde kesilmiş olmalarıyla dikkat çeker. Bu kravatların boyun altında bağlandığı kısım çok küçük bir hacme sahiptir. Günlük kullanımlarda en çok tercih edilen bu kravatlar, 19. yüzyıl modern Osmanlı erkek kıyafetlerinin temel yapısı haline gelmiştir. Bu kravatlara “prens digal” tarzı kravatlar da denmiştir. Kullanım olarak genellikle bağlı bir şekilde duran kravatlar, uzun süre bu şekilde kullanılmaya müsaittir. Göğse sarkan kısmının

yere eğilirken sallanmasını engelleyici nitelikte takılan kravat maşaları da bu dönemde oldukça dikkat çeken aksesuarlar arasında yer almıştır. Bu maşalar genellikle gümüş, altın veya daha değerli olan elmas içeren metal objelerden oluşmuştur. Kravatın bu uzunluğu Gürpınar'ın eserinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Şemi, kudurmuş bir hayvan hırsı ile bir ikinci atılıştta daha bulundu. Bu sefer de eline Sadri'nin: boyunbağısı geçti. Boyunbağı -prens digal- denilen biçimde uzun bağlamalardan olduğu için Şemi bunun bir ucunu olanca kuvvetiyle çekince enişte beayin boğazı siyah atlastan bir ilmek içinde sıkıştıverdi. O çekişin şiddetiyle bu ilmek frenk gömleğinin yakasından da kurtularak çıplak boğaz üzerinde daraldıkça daralmaya başladı. Boğulmak derecelerine gelen Sadri can acısıyla hasmının beline sınımsı sarıldı” (Gürpınar, 2008: 120).

İkinci tür kullanılan ise plastron boyun bağı olarak bilinmektedir. Bu boyun bağı şekli geniş bir yapıda olup, boyundaki birleşme noktasındaki bağlanan kısmı oldukça kalın ve görkemli bir görselliğe sahiptir. Bu boyun bağı türünün kalınlığı o kadar fazladır ki yeğin içinde görünen gömleğin ön kısmını hemen hemen tamamı ile kapatır. Bu boyun bağını daha çok siyasi ve entelektüel tabakalar çokça kullanmıştır (Koçu, 1969: 43).

Resim 58: Abdülhak Hamit Tarhan, plastron boyun bağı

Kaynak: <https://www.turkcenindirilisi.com/edebiyat/abdulhak-hmid-tarhanabdulhak-hmid-tarhan-kimdir-abdulhak-h97343.html>

Üçüncü tür boyun bağı şekli ise kelebek anlamına gelen papyonlardır. Papyonlar şekil itibariyle fiyonka benzeyen bir çerçevede düğümleir ve bu şekilde bağlanır. Papyonlar, Avrupai tarzdaki Osmanlı kıyafetlerinde daha çok temizliği temsil etmesi yönüyle hizmet sektöründeki garson veya bu mesleğin muadili olan şahsiyetler tarafından çokça kullanılmıştır. Bununla birlikte sanatsal şahsiyetler de çokça tercih etmiştir.

Resim 59: Recaizade Mahmud Ekrem'in (solda) ve Namık Kemal'in (sağda) takmış olduğu papyonlar

Kaynak: https://www.turkcebilgi.com/recaizade_Mahmud_ekrem

Diğer bir boyun bağı denilebilecek elbise ürünü fularlardır. Fularlar geniş ve uzunca kesilmiş ipekli kumaşlardan oluşmuş olup, papyona benzeyen bir düğümleme tekniği ile bağlanır. Bu şekli ile boyun altında kasımpatı çiçeğini andıran bir form şeklinde kullanılırdı. Özellikle sanatçılar ve edebiyatçılar tarafından çokça kullanılmıştır (Koca, 2012: 6).

1.3.7. Yelek

Kıyafet reformundan sonra kullanılan iki sınıf yelekler dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki geleneksel camadanların devamı niteliğindedir. Bu tür yelekleri genellikle esnaf ve alt kademedeki siviller tercih etmişlerdir. Hem kıyafet reformundan önce hem de kıyafet reformunda sonra çokça kullanılmaya devam edilen camadanların bir diğer şekli de iç içe geçen ön kısımlara sahip olan yapıdaki olanlarıdır. Bunlar genellikle ön tarafta bulunan sol kanadın sağ koltuğun altına doğru çekilerek sabitlenmesi şeklinde kullanılmıştır. Bu elbiseler yakalı veya yakasız olarak da kullanılmıştır. İliklenecek kısmın ucu z harfi formunda zikzaklı bir yapıya sahiptir. Bu kıyafetler üzerine tercihen başka bir üstlük giyilmez. Yaka kısımları genellikle mavi tonları ve yelek rengi de siyah renkte tercih edilmiştir. Bu yelekler geleneksel camadanların modernize edilmiş şeklindedir. Camadanların aksine daha ince kumaşlardan yapılırlar ve yaka renkleri yelek kumaşından farklıdır.

Resim 60: Geleneksel bir camedan (solda), 19. yüzyılın ikinci yarısında kahve satıcısı (sağda)

Kaynak: <https://yemek.com/osmanli-seyyar-saticilar/>

Diğer yelekler ise daha üst tabakanın kullandığı modern yeleklerdir. Ceket, istanbulin ve redingot gibi kıyafetlerin hemen altına, frenk gömleğinin üstüne giyilen kolsuz erkek kıyafetidir. Bu yeleklerin iki farklı formu vardır. Birisi ön kısmın tam ortasında birleşme noktası olan yelekler, diğeri iç içe giren ve düğme ve ilik düzlemi daha yana yakın olan yeleklerdir.

Bu yelekler modernleşme döneminde Osmanlı erkek kıyafetinin temel taşları arasında yer almıştır. 19. yüzyılda yeleğin modern Osmanlı erkeği için taşıdığı önem basit bir Avrupai kıyafetten öte geçmiştir. Çünkü modern Osmanlı erkeğinin kıyafetlerinde kullanılan birçok aksesuar yelek bağlamında değerlendirilmiştir. Kravatı içerde sabit tutması, köstekli saatin muhakkak surette yeleğe bağlı olması yönüyle işlevsel bir yapıda yer almaktadır. Kullanılan yelekler genellikle siyah renkli tercih edilmiştir. Genelde “v” yakalı bir yapıda olan bu yelekler çoğunlukla 5 veya 6 düğme bulunan bir ön kısma sahiptir (Koçu, 1969: 242).

Resim 61: Kalust Sarkis Gülbenkian’ın iç içe geçmeli yeleği (solda) ve Abdülhak Hamit Tarhan’ın (sağda) giydiği standart formdaki ortalı yelek.

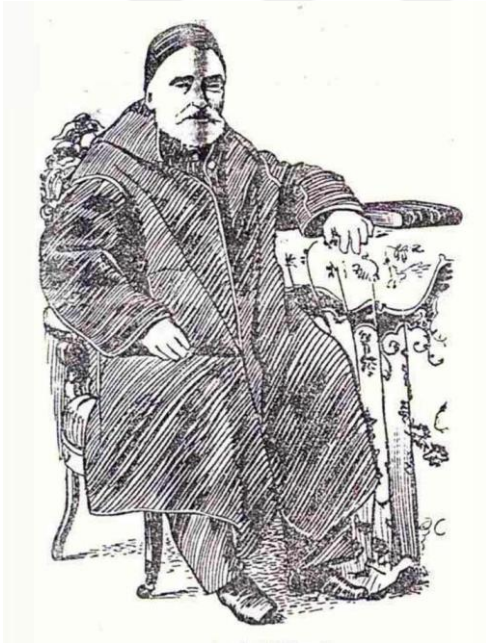
Kaynak: <http://100yil100gercek.com/gercek/kalust-gulbenkianin-lakabi-bay-yuzde-besti/>

1.3.8. Avniye & Palto

Sultan Abdülaziz Döneminde popüler hale gelen, başlıklı kışlık bir erkek elbisesidir. Özellikle kış mevsiminde tercih edilen kıyafetlerden biri olarak yaygın biçimde kullanılan Avniye, genellikle kukuletalı bir yağmurluk formunda yer almıştır. Beden kesimi olarak oldukça bol ve rahat bir yapıya sahip olan bu kıyafetler; kolları bol, geniş etekleri, ayaklara kadar uzanan bir yapısı bulunmaktadır. Genellikle paşalar

ve askeri unvana sahip olan üst rütbeli kişiler tarafından tercih edilmiştir. Serasker olan Hüseyin Avni Paşa tarafından, askerler ve paşalar için kışlık bir sokak kıyafeti olarak kabul edildiğinden bu kıyafete Avniye adı verilmiştir (Koçu, 1969:18).

Genellikle siyah çuhadan yapılan avniyelerde, kukuleta (başlık) kenarlarında farklı renklerde çizgi hatları yer almaktadır. Aynı çizgi şeritleri ön kısım kenarlarında da bulunmaktadır. Kışın giyilen ayniyeler, özellikle yağmurlu havalarda şemsiye kullanımını gerektirmeyen kaliteli bir çuhadan yapılmıştır. Bu sebeple popüler bir şekilde tercih edilmiştir. Geniş ve bedeni belli etmemesi yönüyle de Avrupalı kıyafetler arasında mütevazı bir yerde yer almaktadır. Tanzimat'tan sonra yükselen Osmanlı erkek modasındaki yerli ve geleneksel unsurlardan tamamıyla uzak duran, alafranga sembolizasyonu içerisinde yer almayan ayniyeler, işlevselliği itibariyle iklim şartlarına istinaden modern bir çerçevede tercih edilmiştir. Mütevazı bir görseelliğe sahip olan ayniyeler, 19. yüzyıl Osmanlı erkek kıyafetleri olarak nitelendirilebilir (Koçu, 1969: 18)

Resim 62: Avniye giyen Hüseyin Avni Paşa (sağda) ve Sultan Abdülaziz (solda)

Kaynak: (Koçu, 1969: 18).

1.3.9. Elifi (Dar Kesim) Şalvar

Dar kesimli pantolon görevinde kullanılmıştır. Şalvarı andıran formu ile II. Mahmud Döneminde, batı gelişmelerine kapalı olan kesimler tarafından tercih edilmiştir. Batı pantolonu ile geniş dallı şalvar arasında bir çıkar yolu arayan ulema sınıfı, elifi şalvarlar tercih etmiştir. Kesim olarak pantolondan farksız olan elifi şalvarlar, pantolona göre hareket kabiliyetini daha da genişletmesi yönüyle ordu tarafından da kullanılmıştır (Koçu, 1969: 100).

Resim 63: 19. yüzyılın son çeyreğinde elifi şalvar giyen bir Osmanlı sivili

Kaynak: <https://www.karar.com/nostalji/new-york-kutuphanesinden-gorulmemis-osmanli-fotograflari-6102?p=2>

1.3.10. Pelerinler

Pelerin, Osmanlı İmparatorluğu'nda kıyafet reformunun ardından bizzat II. Mahmud tarafından kullanılan erkek kıyafetleri arasında yer almıştır. Pelerinler, Avrupai tarzda giyilen örtü formunda yer alan erkek elbiseleridir. Genellikle kışlık olarak kullanılan pelerinler, tercihen başlıklı da kullanılır. Pelerinler, kolsuz bir şekilde yer alır, boyun önünden omuza doğru giden örgülü iplerle veya ip şeklindeki kalın kumaşlarla sabitlenir. Bu sabitleyicilerin ucunda altın veya gümüş renkli metal bağlayıcılar yer alır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, alafranga giyimin bir diğer

tamamlayıcı unsuru olan pelerinler, “harmani” adı ile de bilinmektedir. Genel yapısı omuzlardan aşağı doğru, topuk hizasına kadar iner. Geniş kesimlerde yer alan pelerinler en üst katmanda kullanılan modern kıyafetler arasına girmiştir Özellikle resmi törenlerde ve at binen devlet erkânından kimseler tarafınca çokça tercih edilmiştir. Pelerinler 20. yüzyılın ilk çeyreğinde de kullanılmaya devam edilmiştir (Koçu, 1969: 189).

Resim 64: II. Mahmud (solda), Sultan Abdülmecit (ortada), Mahmud Şevket Paşa ve Enver Paşa (sağda)

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/708894797568916985/>

1.3.11. Makferlan

Omuzlardan başlayarak bel hizasına kadar uzanan pelerinli paltoya verilen isimdir. Makferlanlar kolsuz olarak kullanılmıştır. Boyunda düğme ile sabitlenen pelerin, açık olan kolları kapatmak için takılır. 19. asrın en elit alafranga kıyafetleri arasına girmiştir. Çok nadir kişilerce tercih edilen bu kıyafet batılı giyim tarzının en uç noktasında yer almıştır (Koçu, 1969: 168).

Resim 65: 19. yüzyılda giyilen modern makferlan temsili

Kaynak: (Koçu, 1969: 169).

1.3.12. Alafranga Setre (İstanbulin)

Redingotun darlığı ve kalıpsal duruşunun verdiği rahatsızlık, resmi törenlerde bir problem teşkil etmeye başlayınca, İstanbullu terziler tarafından daha yerli unsurları ifade edecek ve bu doğrultuda Avrupalı modayı yakalayacak bir elbise üretilmiştir. Bu elbiselere istanbulin adı verilmiştir. İstanbulinler, saray erkânından başlayarak bütün sivililer tarafından hızlıca kullanımı artmıştır. İstanbulinlerin redingotlardan farkı, göğsünün tamamen kapalı bir formda oluşudur. Yaklaşık 2 cm yüksekliğinde dik yakalara sahip olan istanbulinler, istendiğinde değiştirilebilen bir iç yakaya sahiptir. Bu yakalar genellikle hafif kolalıdır. Yakaların birbirine en yakın olduğu birleşim noktasında ilk düğme yer olsa da bu düğme iliklenmeden kullanılırdı. Genellikle yaka altından başlayarak bel hizasına kadar ortalama 6 düğme yer almıştır. istanbulinler de redingotlar gibi diz hizasına kadar uzun bir formda üretilmiştir. II. Abdülhamit Dönemine gelindiğinde, toplumda birebir Fransız kültürünü taklit ederek aradaki farkları kapatma adına ortaya çıkan “batılı alafranga Türk tipi” ile birlikte, İstanbulinlerin modası biterek yerini tekrar redingotlara bırakmıştır (Koçu, 1969: 134).

Resim 66: Sivil istanbulin ve şeritli pantolon takımı (solda), daha sonraki bir dönemde devlet erkânına ait süslemeli istanbulin (sağda)

Kaynak: <http://www.kimdirnedir.com/istanbulin-nedir.html>

1.3.13. Aksesuarlar

Tanzimat'tan sonraki modern Osmanlı erkek kıyafetlerinde aksesuarların önemi oldukça fazladır. Bu aksesuarlar genellikle ithal edilerek temin edilmiştir. Dönemin sanayileşmedeki eksiklikler sebebiyle bu ithalatlar 20 yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Kullanılan aksesuarlara bakıldığında en çok dikkat çekenler; bastonlar, gözlükler, eldivenler ve köstekli saatlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısında modern erkek kıyafetini tamamlayıcı unsur olan aksesuarları dönemin edebiyatçısı olan Ekrem, eserindeki Bihruz Bey karakteri üzerinden şu şekilde ifade eder:

“Yeni mallardan bazı şeyler arz ve iradesiyle beraber alhelhesap biraz para istediye de beyin yanında o kadar para olmadığından on beş güne kadar yetmiş seksen liralık bir akont vereceğini beyan ile beyefendi bir düzine gömlek, iki düzine çorap ve mendil, sekiz on tane kravat, yarım düzine eldiven, bir baston, iki şemsiye beğenip bunların köşke gönderilmesini emir ile oradan da çıktı” (Ekrem, 2012: 116).

1.3.13.1. Çerçevesiz Asma Gözlükler

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupai tarzdaki erkek kıyafetlerini tamamlayıcı unsur olarak ortaya çıkan bazı yeni aksesuarlar dikkat çekmektedir. Bunların en başında tek göz için kullanılan, çerçevesiz sadece cam formunda bulunan askılı gözlüklerdir. Bunlar genellikle sanatsal ve entelektüel kişilerce tercih edilmekte olup, kullanım itibarıyla sabitlemesi oldukça güç bir yapıda yer alır. Çünkü tamamen kaş ile göz çukuru arasında sıkıştırılarak kullanılan bu gözlük çeşitleri, kullanan tarafından bir göz bozukluğundan ziyade tamamı ile dönemin Avrupa modası olması sebebiyle kullanılagelmiştir. Bu gözlükler, formların kullanıcının göz çukurunun büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre değişen bir yapıda yer almıştır. Genellikle asma gözlükler, bir sabitleyici ince zincir ile yeleğe takılır böylelikle göz çukurundan düşüp kırılma riski bu zincirlerle engellenmiş olur. Diğer bir gözlük çeşidi ise iki camlı olup, yine bu çerçevede kullanılmıştır (Karabulut, 2010, 135).

Resim 67: Abdülhak Hamit Tarhan'ın tek camlı gözlüğü (solda), Osman Hamdi Bey'in çift camlı gözlüğü (sağda)

Kaynak: <https://www.tech-worm.com/osman-hamdi-bey-kimdir/>

1.3.13.2. Köstekli Saat

19. yüzyıl Avrupalı tarzdaki erkek kıyafetinin yenileşme sürecine katkı sağladığı bir diğer aksesuar da hiç şüphesiz köstekli saatlerdir. Bu saatler genellikle Avrupa'dan ithal edilmiştir. Nikel, altın ve gümüş çeşitleri kullanılmıştır. Kullanıcının isteğine ve ekonomik durumuna göre bu saatler oldukça belirgin bir kimlikte kullanılır. Edebiyat, siyaset ve birçok sosyal sınıf tarafından kısa sürede kullanılıp popüler hale gelen köstekli saatler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat'tan sonraki üst tabakada yer alan erkek kıyafetlerinin vazgeçilmez bir aksesuarı olarak en çok kullanılan tercihler arasında yer almıştır. Bu saatlerin kullanımı genellikle yelekler ile birlikte olmuştur. Yeleklerde bulunan sağ ve sol ceplerde, genellikle birine saat diğer tarafına da saate bağlı olan askı zincirinin sabitlendiği görülmüştür (Titiz ve Sayim, 2019: 304).

Bu zincirler yeleğin sağ cebine sabitlenir, diğer kısımda yer alan sol cebe ise saat yerleştirilirdi. Böylelikle saat kullanımı ekseriyetle yön olarak sol tarafta tercih edilmiş olurdu. Saatin sol yönde kullanılması günümüzde de halen devam edilen bir gelenek haline gelmiştir. Bu geleneğin kökeni 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşen erkek kıyafetlerinin şekillendiği merkez olan Avrupa'ya dayanmaktadır. Bu gelenek günümüzde de halen devam etmektedir.

Resim 68: Saat dükkânı önünde bekleyen bir saatçi

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/kyriakosm2009/turkish-army-in-world-war-i-greko-turkish-war/>

1.3.13.3. Baston

19. yüzyılda bastonun erkek kıyafetini tamamlayan modern bir aksesuar olma niteliği II. Mahmud Dönemi ile birlikte başlamıştır. Özellikle II. Mahmud'un baston kullanımı ile birlikte bütün devlet bürokrasisinde önemli bir yer tutmaya başlayan baston, Tanzimat'ın ardından alafranga tipi olan Osmanlı Türk erkeğinin geleneksel bir aksesuarı haline gelmiştir. 19. yüzyılda bastonun kullanılması Osmanlı'da tamamen Avrupalı bir modernleşme refleksi olarak gelişmiştir. Bastonun asıl görevi olan vücudun aksaklığını ortadan kaldırma göreviyle bu dönemde nadiren kullanılmıştır. Ulema ehli tarafından çok fazla tepki çeken bastonlar, döneminde “frenk değneği” olarak da adlandırılmıştır. II. Abdülhamit Döneminde ise tamamen modernleşmeyi öne çıkaran bir algı ile kullanılmaya devam etmiş, özellikle devlet memurları ve paşalar tarafından çokça tercih edilmiştir. Zaman zaman baston kullanımı gençlere de hitap etmiştir. Baston üretimi olarak Avrupalı tarzdaki estetik kullanım formunda olan bastonların İmparatorluk'ta üretilmemesi üzerine Londra, Paris ve Viyana gibi merkezlerden baston ithalatı yapılmıştır (Koçu, 1969: 26- 27).

Resim 69: Mesire alanında bir grup Osmanlı erkeği ve kullanılan bastonlar

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler>

Resim 70: Bir grup Jön Türk ve kullanılan bastonlar

Kaynak: <https://www.nasilolunur.net/jon-turk-nasil-olunur.html>

SONUÇ

19. yy. Osmanlı İmparatorluğu erkek kıyafetlerinin modern bağlamda gelişimi, askeri alandaki modernleşme temelinde başlayıp ardından II. Mahmud'un 1829'daki kıyafet reformu ile birlikte devlet erkânına yansımıştır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte ise sosyal yaşamın akışı içerisinde devletin daha özgürlükçe bir refleks göstermesi neticesinde de toplumun her alanına yansımaya başlamıştır.

18. yüzyılın sonlarında erkek kıyafeti bağlamında ilk modernleşme Nizam-ı Cedid Ordusu'ndaki askerlerin kıyafetlerindeki değişiklikler ile başlamıştır. 19. yüzyılın başında tercih edilen erkek kıyafetlerinde bu değişim izlenimi direk olarak hissedilmemiştir. Sebebi ise geleneksel, toplumsal ve dini bilinçaltında mahremiyetin ifşası anlamına gelecek vücut hatlarını belli edecek her türlü kıyafetin İmparatorluk tarafından men edilmesidir. Bu dönemde en çok dikkat çeken günlük yaşam erkek kıyafetleri arasında geleneksel gömlekler, poturlar, çakşırlar, sarıklar, baratalar, camadanlar, cepkenler dikkat çekerken devlet erkânı tarafından tercih edilen kallaviler, kaftanlar, kapanıçalar tercih edilmiştir. 1829 kıyafet devrimine kadar olan süreçte bir erkeğin kıyafetine bakılarak onun bütün demografik faktörleri hakkında belirgin ve net bilgilere sahip olmak mümkün bir haldedir. Yaş, meslek, medeni hal, din, mezhep, ırk gibi en temel faktörler bu erkek kıyafetleri arasında dikkat çeken en önemli unsurlar olmuştur. Bu dönemde diğer bir dikkat çeken erkek kıyafeti bağlamı ise Müslüman olmayanların giydikleri kıyafetlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayanlar daima Müslümanların giydiklerinden daha atıl renkli ikinci sınıf kumaşlardan oluşan kıyafetleri giydikleri bu dönemde tespit edilen diğer bir detay olmuştur. Yine bu dönemde denizci askerlerin kıyafetlerine olan özentinin bir neticesi olarak erkek kıyafetlerinde kalyoncu modası da denilen Cezayir kesim modası oluşmuştur. Bu modaya göre ayaktan diz kapağına kadar açık olan çakşırlar, göğsü açık basit gömlekler ve kartal kollu cepkenler tercih edilmiştir.

1829'a gelene kadar 19. yüzyıl erkek giyim kuşamı bu doğrultuda geleneksel bir işleyiş içerisinde yer alırken, bu tarihten sonra batılı anlamda hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinin ilk unsurları fesler ve pantolonlar olmuştur. Bizzat II. Mahmud'un da kendisinin bu batılı kıyafetlerin kullanımı konusundaki

gösterdiği çaba önce devlet erkânından başlayıp sosyal tabakaya yansımaya başlamıştır. Bu tarihten sonra batı ile birlikte hızlı bir adaptasyon sürecine giren Osmanlı erkek giyimi, geleneğin getirdiği kıyafet imgesini ortadan kaldırmaya başladığı tespit edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle 1829'dan önce bir erkeğin kıyafetinden onu hangi dine, hangi meslek grubuna, hangi mezhebe ait olduğunu çok rahatlıkla öngörebilirken bu tarihin ardından tek tip batılı Osmanlı erkek giyim kimliğiyle bu öngörüler tespit edilemez hale gelmiştir. Bir Müslümanın bir gayrimüslimden; bir Türk'ün bir Ermeni'den fark edilememesi batılı erkek giyiminin getirdiği bir toplumsal eşitlik unsuru olarak ifade edilebilir. Fakat dönemi itibari ile yadırganmış hatta kabul edilemez şeklinde muhalif gelenekçi çizgiler sergilenmiştir. Bu durum erkek kıyafeti merkezinde bir çatışmaya sebep olmuştur.

19. yüzyıl modern Osmanlı erkek kıyafetlerinin diğer bir çerçevesi ise toplumda yarattığı sosyolojik çatışma boyutu olmuştur. 1829 ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na giren batılı giyim unsurları modern Türk erkek giyiminin temellerini oluşturmuştur. Modern bağlamdaki bu değişim süreci devlet erkânından başlayıp toplumun en alt katmanına kadar ilerlememiştir. Erkek kıyafeti bağlamında modernleşme sürecinde en çok dikkat çeken sosyolojik çıkmaz, hiç şüphesiz doğu-batı çatışması olmuştur. Geleneksel teokratik bir yaşam temelleriyle hayatlarını devam ettiren Osmanlı Erkek kimliği, batılı kıyafetleri giymesi konusunda gelenekçiler tarafından döneminde daima eleştirilmiştir. Kravata “medeniyet yuları”; bastona “frenk değneği” ve batılı tarzdaki gömleğe de “frenk gömleği” isminin verilmesi esasen bu tepkinin bir neticesi olarak karşımıza çıkmıştır. Gelenekçiler modernleşme sürecindeki kıyafetlere alternatif olarak daima alaturka stilizasyonlara merak salmışlardır. Çünkü onlara göre batıyı direk olarak taklit etme yerine, batıdan da geri kalınmayacak bir yerli tavır geliştirmek önemli bir çerçevede yer almıştır. Redingot yerine kullanılan “istanbulin”ler ve pantolonlar yerine “elifi şalvar”ların kullanılması bunun en somut örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Modern kıyafetler tüm bunlarla birlikte bir de kimlik ve aidiyet problemini ortaya çıkarmıştır. Batıyı direk olarak taklit eden modern Osmanlı erkeği “alafranga budalası züppeler” olarak tarif edilmiştir.

19. yüzyılda toplumsal boyutta erkek giyiminde gelenekçi kıyafetlerin de 20. yüzyılın başlarına kadar tercih edildiği tespit edilmiştir. 19. yy. Osmanlı İmparatorluğu erkek giyiminde en net ayrım, çeşitli geleneksel başlıklar yerine feslerin; şalvarların yerine pantolonların; cübbelerin yerine de ceket veya redingotların kullanılması ile gerçekleşmiştir.

II. Mahmud ve devamında gelen padişahlar devlet erkânının kıyafetleri hakkında resmi düzenlemeler yapmıştır. Bunların bir neticesi olarak da batılı erkek kıyafetleri üst kademedен aşağı doğru yaygınlık kazanmıştır. Dönemin hâkim kültürü olan Fransız kültürünün de etkisiyle en çok tercih edilen modern erkek kıyafetleri, fes, pantolon, frenk gömleği, kravat- boyun bağı, redingot, istanbulin, pelerin, makferlan olurken bunları tamamlayıcı unsurlar olarak karşımıza gözlükler, köstekli saatler ve bastonlar gibi aksesuarlar çıkmıştır.

Tüm bu gelişmelerle birlikte 1829'un ardından sosyal statü içerisinde geleneksel kıyafetlerin birçoğunun da kullanılmaya devam ettiği görülmüştür. Bununla birlikte kaftan ve gösterişli başlıklar gibi geleneksel unsurları direk olarak yansıtan elbiselerin kullanımdan kalktığını da ifade etmenin mümkün olduğu tespit edilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde bile olsa sosyal sınıfa bağlı olarak cepken, potur, cübbe ve çakşır gibi geleneksel kıyafetlerin halen devam ettiği belirlenmiştir.

Bu çalışma ile 19. yüzyıl Osmanlı erkek giyimi 1829 öncesi ve sonrasında kullanılan kıyafetler, hammadde, üretim, işlevsellik, kullanım alanları, sosyolojik refleks, hâkim kültür, moda ve görsellik bağlamında derinlemesine analizler yapılmıştır. Bu analizler neticesinde en çok dikkat çeken kıyafetler değerlendirilerek 19. yüzyıl Türk erkek giyiminin bütün hatları gelenek ve modern çizgide ortaya konmuştur. Bu dönemle ilgili yapılan erkek giyimi çalışmalarına nazaran gelenek ve modern çizgide bir kıyaslama metodolojisinin bu çalışmada kullanılmış olması, kıyafetlerdeki imgesel dilin incelenmesi ve sosyolojik reflekslerin ortaya konmasıyla da literatüre katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Agras, N., **II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri ve II. Mahmud'un Eğitim Öğretim Faaliyetleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Ahmet Mithat Efendi, **Felâatun Bey ile Râkım Efendi**, (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Akpınar, S., **Yakup Kadri Karaosmanolu'nun Romanlarında "Alafrangalık" Teması**, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, c.1, s. 4, 2008, ss. 62-76.
- Aktel, M., **Tanzimat Fermanının Toplumsal Yansıması**, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 3, 1998, ss. 177-184.
- Akyol, E., **Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları**, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, s. 7, 2013, ss. 33- 47.
- Alpat, F., E., **Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. Yüzyıl Ve 18. Yüzyıllar Arası Saray Kumaşlarında Kullanılan Bitkisel Üslup**, *Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences*, c. 4, s. 1, 2010, ss. 27-50.
- Alver, K., **Züppelik Anlatısı Ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi**, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, s. 16, 2006, ss. 163 – 182.
- Amıcs, E., D., **İstanbul**, (Çev. Filiz Özmen). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Aydın, D., U., **Osmanlının Son Döneminde Eğitim, Kültür Ve Sanat Hayatına Bakış**, *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 4, 2013, ss. 1-9.
- Ayhan, F., **Türk Giyim Kültüründe Pantolon**, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 39, 2013, ss. 1-21.
- Aysal, N., **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri**, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s. 10, 2011, ss. 3-32.

- Aytekin, A., **Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları**, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, ss. 313-329.
- Bağçeci, Y., **Osmanlı Belgelerine Göre Napolyon Bonapart'ın İmparator Ünvanının Osmanlı Devleti Tarafından Tanınması Meselesi**, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 7, s. 29, 2014, ss. 70- 83.
- Balcı, H., **Geleneksel Formlardan Şalvarın İç Anadolu Da Ve Doğu Anadolu'da Kullanımı Ve Bu İki Bölgenin Mukayeseli Karşılaştırması**, *Sanat Dergisi*, s. 17, 2018, ss. 57-68.
- Balcı, H., **Geleneksel Formlardan Şalvarın İç Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da Kullanımı ve Bu İki Bölgenin Mukayeseli Karşılaştırması**. *Atatürk Üniversitesi GSF Sanat Dergisi*, 2018, s. 31, ss. 57-68.
- Balevi, E., **II. Mahmut Dönemi Osmanlı Donanma Üniformaları**. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, s. 1, 2017, ss. 86-99.
- Beşirli, M., **Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar**, 1789-1908, *Dini Araştırmalar*, 1999, c. 2, s. 5, ss.131-158.
- Beydilli, K., **Mahmud II**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2003, c. 27, ss. 352-357.
- Bozkurt, N., **İpek**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, 2002, ss. 361-362.
- Bozkurt, N., **Kavuk**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, 2002, ss. 71-72.
- Bozkurt, N., **Kıyafet**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2002, c. 25, ss. 508-510.
- Bozkurt, N., **Sarık**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, 2009, ss. 152-154.
- Cabi Ömer Efendi, **Cabi Tarihi**, haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Canatan, K., **Osmanlıda Batılılaşma ve Batı Merkezilik İdeolojisinin Tarihsel Kökenleri**. *Eskiye Dergisi*, s. 8, 2008, ss. 11-26.
- Çakır, H., **Türkçe Basında İlk “Marka” Rekabeti**, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.16, c.1, 2004, ss. 27-36.

- Çetin, S ve Doğan, A., **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması ve Amasya'ya Yansımaları**, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, s. 17, 2018, ss. 1174-1185
- Çetin, S, Doğan, A., **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusunun Kurulması ve Amasya'ya Yansımaları**, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, s. 17, 2018, ss. 1174-1185.
- DeKay, J., E., **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, New York, Printed And Published By; J. & J. Happer, 1833, Kaynak: <https://archive.org/details/sketchesofturkey00dekauoft/page/n7>
- Doyuran, L., **Küresel Yeni Dünya Düzeninde Postmodern Söylem**, *Ulakbilge*, c. 1, s. 1, 2013, ss. 10- 35.
- Durdu, M., **Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri**, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi Otam*, c. 14, s. 14, 2003, ss. 291-318.
- Durmaz, Ü., **Püsküllü Bela: Diyarbakırlı Osman Nûrî Paşa Divan'ında Fes**, *Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, s. 26, 2014, ss.201-213.
- Ercan, Y., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken Ve Davranış Hukuku**, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, c. 1, 2015, ss. 117-125.
- Erdem, E., **Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri**, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 48, 2016, ss.17-44.
- Erkek, M. S., **II. Meşrutiyet Döneminde Avrupa'ya Gönderilen Osmanlı Talebeleri**, *XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. 4, 2015, ss. 793-813.
- Fidan, S, Şahin, K. ve Çelik, F., **Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi**,

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011, ss. 113-128.

Genç, M., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.

Gökçe, E., **Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusuna Asker Alımı (Hamid Sancağı ve Isparta Örneği)**, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, s. 6, 2017, ss. 191-213.

Görünür, L. ve Ögel, S., **Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanılışları**, *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 3, s. 1, 2006, ss. 59-68.

Güler, M ve Aral, S., **Konya Kemer Ve Kemer Tokaları**, *Art-e Sanat Dergisi*, c. 7, s. 13, 2014 , ss 149 -173.

Güler, M. ve Arral, S., **Konya Kemer ve Kemer Tokaları**, *Art-e Sanat Dergisi*, s. 7, 2014, ss. 149-173.

Güneş, M., **Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler**, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, s. 3, 2017, ss. 12-26.

Gürbüz, A., **Tanzimat Romanı Züppe Tipinin “Aylak” Tipine Evrilmesi Üzerine Bir İnceleme**, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 2, 2018, ss. 11-22.

Gürpınar, H., R., **Mürebbiye**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008.

Gürsakal, G., **Osmanlı Bursasında İthalat ve Tüketim Kalıplarında Değişim (XIX. yy. İkinci Yarısı)**, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 8, 2007, ss. 375-388.

İçli, G., **Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi**, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 26, s. 2, 2002, ss. 245- 254.

İnalçık, H. ve Quataert, D., **Osmanlı İmparatorluğunun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914, Cilt II**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006.

İnce, Y., **II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı**, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 32, 2017, ss. 427-457.

- İpşirli, M., **Kıyafet**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2002, c. 25, ss. 510-512.
- Karabulut, M., **Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal Ve Kültürel Durum**, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 2, 2016, ss. 49-65.
- Karabulut, M., **Tanzimat Dönemi Romanlarında Eğlence Hayatı, Âdâb-ı Muâşeret Ve Kılık-Kıyafet**, *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 185, 2010, ss. 133-148.
- Karagöz, M., **Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri Ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)**, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, s. 6, 1995, ss.173-194.
- Karagöz, Z., **Selçuklu Devleti Ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Kıyafetleri**, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, s. 1, 2017, ss. 130-137.
- Karaman, M., A., **Fransız İhtilalinin Osmanlı İmparatorluğuna Etkileri**, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 44, 2018, ss. 62-79.
- Kılıç, S., **1876 Meclis-i Mebusanı Ve Seçim Hazırlıkları**, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, s. 30, 2011, ss. 27-40.
- Koca, E. ve Emiroğlu, S., **19. Yüzyıl Kadın Giysilerinin Kol Formu Açısından İncelenmesi**, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, s. 6, 2019, ss. 238-251.
- Koca, E., **18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Erkek Modası**, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 7, 2009, ss. 63-81.
- Koca, E., **Osmanlı'da Yapılan Kılık Kıyafete İlişkin Reformların Erkek Giysilerinin Biçimsel Özelliklerine Etkileri**, *Girit/ Yunanistan, 20th CİÉPO Symposium New Trends in Ottoman Studies Rethymno, Crete, Greece*, 2012: https://www.researchgate.net/publication/282613486_Osmanlida_Yapilan_Kilik_Kiyafete_Iliskin_Reformlari_Erkek_Giysilerinin_Bicimsel_Ozelliklerine_Etkileri
- Koç, F. ve Koca, E., **Osmanlı Kanunlarında Giyim - Kuşam Yasakları**, *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, s.10, 2010, ss. 31-50.

- Koçu, R., E., **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1969.
- Kodaman, B., **Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış**, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 16, 2007, ss. 1-24.
- Kurt, M., Kuzucu, K., Baki Çakır, B., Demir, K., **19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşmesi Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması**, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 40, 2016, 245-277.
- Kurt, M., Kuzucu, K., Çakır, B., Demir, K., **19. Yüzyılda Osmanlı Sanayileşme Sürecinde Kurulan Devlet Fabrikaları: Bir Envanter Çalışması**, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 40, 2016, ss.: 245- 277.
- Kütükoğlu, B., **III. Murad**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, 2006, ss. 172-176.
- Namlı, T., **Tanzimat Romanında Alafranga Züppe Eleştirisi**, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 10, 2019, ss. 188-239.
- Ocakoğlu, N., **Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri Ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama**, *Ulakbilge Dergisi*, c. 6, s. 30, 2018, ss. 1537-1548.
- Oğuz, A., **Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi**, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, s. 2, 2014, ss. 109-120.
- Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay, **1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri: Elbise-i Osmaniyye**, (çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 1999.
- Önsoy, R., **Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası**, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, s. 2, 1984, ss. 5- 12.
- Özcan, A., **II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler**, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, s. 10, 1995, ss. 13-39.

- Özçelik, A., **Sened-i İttifak**, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, s. 24, 2011: ss. 1-12.
- Özdemir, M. ve Çelik, D., **Safranbolu İlçesinde Mest Yapımı**, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, c. 1, s.17, 2013, ss. 133-147.
- Recazizade Mahmud Ekrem, **Araba Sevdası**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Sakaoğlu, N., **Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniye**, *Tarih ve Toplum*, c. 8, s. 47, 2003, ss. 36-41.
- Sami, Ş., **Kamus-i Türki**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Söğütü, İ., **Jön Türkler ve Türkiye'nin Batılılaşması**, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 11, 2010, ss. 1-28.
- Sözen, E., **Yeni Osmanlılar ve Gazetecilik**, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 8, 2015: ss. 137-186.
- Şahin, Y., **19. Yüzyıl Türk Kadın Giyiminde Avrupa Modasının Etkileri Bedenle Yüzleşme**, *Ethos: Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, c. 9, s.1, 2016, ss. 106-122.
- Şakiroğlu, M., H., **Frenk**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, 1996, ss. 197-199.
- Şakul, K., **Nizâm-ı Cedid Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme**, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2005, ss.117-150.
- Tezcan, H., **Saray Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü**, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 2010: 545-551.
- Tezcan, H., **Fes**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, 1995, ss. 415-416.
- Titiz, Ö. ve Sayim, R., **Kocaeli Müzesi Osmanlı Dönemi Saat Koleksiyonu**, *Editör: İbrahim Karaosmanoğlu, Uluslararası Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 2019:*
<http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler3/24.pdf>
- Topal, M., Erdemir, E., Kırılı, E., **Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası**

- Ve Nizamnamesi**, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 25, 2012, ss.: 37-64.
- Turan N., S., **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayrı Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler**, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 60, 2005, ss.239-267.
- Turan, F., **İki Minyatürde Üç İstanbul Genci: 17. Yüzyıl Çarşı Resminde Gençlerin Giyimine Dair Tespitler**, *Art-Sanat Dergisi*, s. 10, 2018, ss. 280-292.
- Turan, N., S., **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayrı Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler**, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 60, s. 4, 2005, ss. 239-267.
- Türkoğlu, S., **Cübbe**, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1993, c. 8, ss. 102-103.
- Uzunçarşılı, İ., H., **Asâkir-i Mansûre'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadr-ı Âzamın Takriri ve II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayunu**, *TTK Belleten*, c. XVIII, s. 70, 1954: ss. 223-230.
- Ünal, B., Z. ve Öndoğan, Z., **Kravatın Hikâyesi**, *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, c. 16, s. 3, 2006, ss. 211-215.
- Ünal, U., **İdari ve Sosyal Alanlarda Nizam-ı Cedid Çabaları**, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, s. 14, 2003, ss. 283.
- Üner, Y., **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında "Şık" Delikanlılar**, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2008: 251-269.
- Yeşil, F., **Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim Ve Terbiye (1790-1807)**, *Turkish Journal of History*, 2012: ss. 27-84.
- Yıldırım, N., R., **II. Mahmud Dönemi Islahat Hareketleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2006.
- Yiğit, A., **Edirne'de Asâkir- Mansûre İçin Fes Üretimi**, *KAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 14, 2014, ss. 129-150.

ÖZGEÇMİŞ

15 EYLÜL 1994 tarihi, İstanbul İli Fatih ilçesi doğumluyum. İlk, ve orta okulu Kemerburgaz , Liseyi Kağıthane ilçesinde tamamladıktan sonra, Beykent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Ve Moda Tasarımı Bölümüne kaydoldum. Bu bölümden 2016 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Beykent Üniversitesi Tekstil Ve Moda Tasarım bölümü yüksek lisans programına başladım.

Gülnur Dilara EVLİYAOĞLU